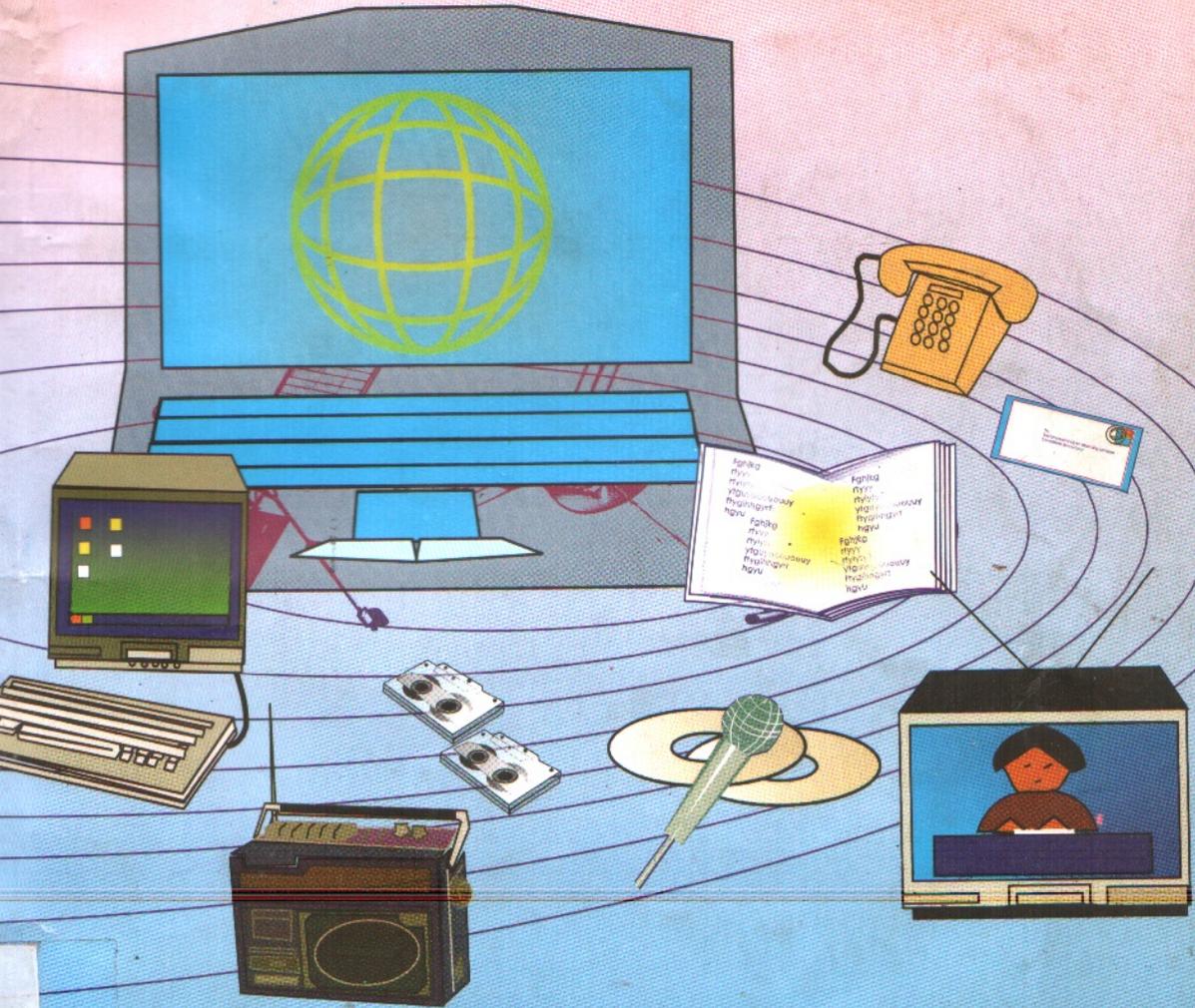

दूर शिक्षा

DISTANCE EDUCATION

२०६६

दूर शिक्षा
Distance Education

अतिरिक्ताङ्क, २०६६

Additional Vol., July, 2009

सल्लाहकार

हर्कप्रसाद श्रेष्ठ

विष्णुप्रसाद थैव

उषा दीक्षित

सम्पादन

डा. वासुदेव काफ्ले

रामहरि श्रेष्ठ

बातकृष्ण चापागाई

रमेश भट्टराई

डा. बालकृष्ण रञ्जित

यादवचन्द्र निरौला

नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर
२०६६

प्रकाशक

नेपाल सरकार

शिक्षा मन्त्रालय

शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

G2869

©शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, २०६६

(लेख रचनाहरूमा अभिव्यक्त गरिएका लेखकहरूका विचार उहाँहरूका निजी अवधारणा हुन् ।)

आवरण डिजाइन

• सुमन ब्रजाचार्य

दुई शब्द

शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालयअन्तरगत मानव संसाधनको विकास गर्ने संस्थाको रूपमा जिम्मेवारी पाएको यस केन्द्रले विभिन्न प्रकारका पेशागत तालिम, कार्यशाला तथा विषयगत गोष्ठीहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । शैक्षिक तालिम केन्द्रहरू तथा जिल्ला शिक्षा कार्यालय मार्फत् दूर शिक्षा पद्धतिबाट विभिन्न प्रकारका शिक्षक तालिमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । देशभरिमा चौध अञ्चलका विद्यालयलाई समेट्ने गरी एसएलसी तहका खुला विद्यालयको शिक्षाका कार्यक्रमहरू हाल ५२ ओटा विद्यालयमा सञ्चालनमा छन् । प्रतिस्पर्धाको यस युगमा हरेक क्षणको द्रुत गतिको परिवर्तनले नयाँ विचारको रूप धारणा गरिरहेको अवस्थामा कार्यरत जनशक्तिलाई नयाँ ज्ञान र सीपले अद्यावधिक बनाइरख्न विभिन्न साधन र माध्यमहरूको खाँचो पर्दछ । यस तथ्यलाई मनन गरेर यस केन्द्रबाट “दूर शिक्षा विशेषाङ्क” नामक वार्षिक पत्रिका प्रकाशन हुँदै आइरहेको छ ।

अहिले पाठकहरूसमक्ष खोजमूलक, अनुसन्धानात्मक र नयाँ विचारहरूको सँगालोको रूपमा दूर तथा खुला शिक्षासँग सम्बन्धित लेखहरू सङ्कलन गरी दूर शिक्षा विशेषाङ्क प्रकाशन गर्न लागेका छौं । हाम्रो यस प्रकाशनले शिक्षाक्षेत्रमा कार्यरत शिक्षा प्रशासक, योजनाकार, अनुसन्धानकर्ता, व्यवस्थापक, शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीहरूलाई समेत उल्लेख्य सहयोग पुऱ्याउन सकोस् भन्ने हाम्रो अपेक्षा रहेको छ ।

यो समाग्रीलाई यस रूपमा प्रकाशन गर्न योग्य तुल्याउन आफ्नो क्षेत्रबाट सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण विद्वान लेखकहरू, विशेषज्ञहरू, अनुसन्धानकर्ताहरू, सम्पादन कार्यमा सङ्लग्न सम्पादन मण्डलका सदस्यहरू लगायत अन्य सम्पूर्ण महानुभावहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

अन्तमा, यस प्रकाशनको निरन्तरता र गुणस्तरीयताका लागि यहाँहरूको रचनात्मक सल्लाह र सुझावहरूले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने भएकाले यसका लागि शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र हार्दिक अपेक्षा राख्दछ ।

असार, २०६६

हर्कप्रसाद भेष
कार्यकारी निर्देशक
शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।

विषयसूची

क्र.सं.	शीर्षक	पृष्ठ
१	खुला विश्वविद्यालय: मैले के खोजे - विद्यानाथ कोइराला	१
२	खुला विद्यालय सञ्चालन, सम्भावना र चुनौतीहरू - बौधराज निरौला	४
३	खुला शिक्षा समावेशीकरणको ढोका - गेहनाथ गौतम	१२
४	नेपालको सन्दर्भमा वैकल्पिक र खुला शिक्षाको उपदेयता र सान्दर्भिकता - हरिप्रसाद लम्साल	२०
५	नेपालमा दूर तथा खुला शिक्षा: विद्यमान समस्या र समाधानका उपाय - खुबीराम अधिकारी	२६
६	शिक्षक तालिमको व्यावहारिक रूपान्तरण : केही स्थलगत अनुभवहरू - दिपक शर्मा	३२
७	शिक्षक शिक्षामा ICT को अपरिहार्यता - हरिप्रसाद उपाध्याय	४१
८	दूरशिक्षा तथा खुला सिकाइ अब के ? हर्कप्रसाद श्रेष्ठ	४५
९	Asymmetric Digital Subscriber Line (ADSL) for Internet Connectivity - Dk Jha	५३
१०	Expectation of Learners From Personal Contact Program (PCP) In Distance Education in India - Gaurav Rao	५९
११	Information Literacy: An Appraisal For Teacher's Professional Development - Shivaram Pandey	६४
१२	Implications of Globalization in Education - Ram Prasad Karanjit	७०
१३	Impact Of Globalization On Educational Development Of Nepal - Baikuntha Prasad Arayal	८१
१४	Teaching Large Heterogeneous Classes - Gopal Prasad Bashyal	९७
१५	Next Generation Teachers And Expected Educational Technology Standards - Hari Khadka	१०३
१६	Societal Expectation Trend And Tendency On Education, Culture And Our Teaching Learning Process: An Attitudinal Paradigm Shift in The Lens of Open Learning School - Chadra Prasad Luitel	११२

खुला विश्वविद्यालय: मैले के खोजें ?

- डा. विद्यानाथ कोइराला*

सन्दर्भ

"विश्वहरू एउटै रहेनन् । विज्ञानको विश्व । पराविज्ञान (Beyond science) को विश्व । अनुभवहरूको विश्व । देखेको विश्व । भोगेको विश्व । त्यसैले हिजोका परम्परागत विश्वहरू बदलिए । त्यही क्रममा विद्यार्थ्यहरू पनि बदलिरहेछन् । घर सादृश्य (Home like) विद्यालयस्तरीय मापोको विद्यालय । पखालविहीन विद्यालय । यसरी हेर्दा खुला विश्वविद्यालयहरू पनि समयानुसार आकारित हुँदैछन् । हुन्छन् । पुर्खाका वेनामी खुला विश्वविद्यालयहरू सत्संग मण्डली हुन् । श्रवण, मनन र नीतिध्यान शिक्षण शैली हो । तिनका विषयवस्तु हुन् - ब्रम्ह । सत्य । आत्मा । ईश्वर । मुक्ति । निर्वाण र राजनीतिज्ञका खुला विश्वविद्यालयहरू भाषणस्थल हुन् । उनका पाठ्यवस्तु हुन् मेरै राजनीतिक दल ठीक । मेरै आदेश व्यक्तिहरू ठीक । मै ठीक । किसानका विश्वविद्यालयहरू "वाटो दिन कटनी गर्ने मेला" हुन् । मजदूरका "कार्यशाला" हुन् । बेलायतीले खुला विश्वविद्यालय बनाउँदा चाहिँ औपचारिक शिक्षालयको कुरालाई पाठ्यवस्तु बनाए । मोड खुला भयो । गेडो एउटै रह्यो । मान्यता एउटै रह्यो । क्रमशः यिनीहरूले प्रमाणपत्र नचाहिने पाठ्यक्रम पनि बनाए । नखोज्नेका लागि पनि बनाए । यस अर्थमा उनीहरूले परम्परागत बुद्धिका "सत्संग मण्डली" जोडे । विश्वहरू फरक हुन्छन् भन्ने मूल्य दिए । यी मूल्यहरूकै सन्दर्भमा मैले भोलिको खुला विश्वविद्यालय खोजें ।

भोलिको विश्वविद्यालयका पाठकहरू हाम्रो शैक्षिक प्रणालीले १३ लाख विद्यार्थी हाल्छ र दस वर्षमा तीनलाखलाई एसएलसीमा लान्छ । यो दसलाख खुला विश्वविद्यालयको विद्यार्थी हो । यस अर्थमा भोलिका

• प्राध्यापक, त्रिभुवन विश्वविद्यालय

खुला विश्वविद्यालयले स्कुली ड्रपआउटलाई हेर्नुपर्छ । उनलाई मिल्ने शैक्षिक सामग्री बनाउनु पर्छ । सञ्जाल बनाउनु पर्छ । पठनपाठन सर्कल (Reading circle) बनाउनु पर्छ । तिनलाई आफ्नै गतिमा प्रवन्ध गर्नुपर्छ । नजिकको विद्यालयले जाँच लिने प्रवन्ध गर्नुपर्छ । औपचारिक शिक्षामा जान चाहनेलाई त्यतै लानुपर्छ । नचाहिनेलाई खुला विश्वविद्यालयकै सामग्री दिनु पर्छ । यो सामग्री पनि तरेली चाहिन्छ । उमेरगत तरेली । इच्छागत तरेली । स्तरगत तरेली । सोही समूहका दुईथरी शिक्षार्थी भेटिन्छन् । पहिलो समकक्षी हुन चाहने । दोस्रो समतागति हुन चाहने । दुवै थरिका लागि खुला विश्वविद्यालयको सामग्री बनाउनु पर्छ । सामग्री बनाउने जिम्मा आफूले लिनु हुन्छ । नमूना सामग्री (Prototype) बनाउन प्रोत्साहित गर्नुपर्छ । विज्ञापन गर्नुपर्छ । त्यसैवाट राम्रा सामग्री छानेर "हाम्रा" बनाउनु पर्छ । हाम्रा सामग्री छपाउन विज्ञापन खोलिनु पर्छ । रकम दिनु हुन्छ र जिल्ला जिल्लाको विज्ञापन । यस्ता विज्ञापनवाट रकम उठाएर निःशुल्क सामग्री दिने प्रवन्ध गर्नुपर्छ । तर त्यो सामग्री लिनेले वर्षको रू. १२० तिर्नुपर्छ । महिनाको दस रूपैयाँ । त्यो रकमको सामग्री उत्पादन कोष बनाउनु पर्छ । जिल्लैपिच्छे । सङ्घैपिच्छे । क्षेत्रैपिच्छे । यसैवाट नवीन सामग्री निर्माणका लागि आह्वान गर्नुपर्छ ।

दोस्रो समूह उच्चमाध्यमिक र उच्च शिक्षामा छा तय्याङ्कले भन्छ - एसएलसी गर्ने ३० प्रतिशत जति उच्च शिक्षा पढ्दछन् । अर्को शब्दमा भन्दा ७० प्रतिशतलाई खुला विश्वविद्यालय चाहिन्छ । यो समूहलाई पनि सामग्री चाहिन्छ । सञ्जाल चाहिन्छ । पठनपाठनको सर्कल चाहिन्छ । यसमा थप चाहिने

कुरा हो अनलाइन सामग्री । मेडिया सामग्री । यसका लागि सञ्चार सञ्जालसँग काम गर्नु पर्छ । एन्टेना फाउन्डेसनको सञ्जालसँग । इक्वाल एक्सेसको सञ्जालसँग । जनउत्थान प्रतिष्ठानको सञ्जालसँग । शिक्षा पत्रकारको सञ्जालसँग । यसबाहेक ठूला मेडियाको सहकार्य जरुरी छ । कान्तिपुर पब्लिकेशनको । गोरखापत्र प्रकाशनको । रेडियो र टेलिभिजन सञ्जालको । यही आउने तेश्रो समूह उद्यमी र व्यापारीको हो र त्यो समूहसँग पनि खुला विश्वविद्यालयले सहकार्य गर्नुपर्छ ।

तेस्रो समूह प्राइभेट जाँच दिने विद्यार्थी हो । यो समूहलाई जाँच पास गर्ने मन्त्र चाहिन्छ । क्याम्पसुल चाहिन्छ । यो पैसा तिनै समूह हो । यसका लागि खुला विश्वविद्यालयले प्रकाशकहरूसँग सहकार्य गर्नुपर्छ । मुद्रण सङ्घसँग मिलिभगत गर्नुपर्छ । प्राध्यापक सङ्घसँग काम गर्नुपर्छ ।

चौथो समूह किसान हो । उसको अथाह ज्ञान/सीप छ । आधुनिकता नखोजिएको सीप । यो स्थितिमा खुला विश्वविद्यालयले तिनको ज्ञान र सीपमा अद्यावधिक (updater) गर्नुपर्छ । यो काम खुला विश्वविद्यालयको सेवा कार्य हो । यसका लागि खुला विश्वविद्यालयले स्थानीय सरकारहरू सङ्कलक हुन्छन् । खुला विश्वविद्यालय प्रकाशक बन्नुपर्छ । वितरक स्थानीय सरकार नै हुनुपर्छ । यस अर्थमा जिल्ला सरकार प्दान्तीय/स्थानीय सरकारहरू सहप्रकाशक/सहवितरक बन्न सक्छन् ।

पाचौँ समूह मजदुर र कर्मचारी हुन् । नेपालमा मार्क्सका मजदुरहरू कमै छन् । अर्को शब्दमा भन्दा घर भएकाहरू । दुई महिना भए पनि उच्चनी गर्नेहरू । खान नपाउँदा सरकारले नहेर्नेहरू । उद्योगले नहेर्नेहरू । यस अर्थमा नेपाली मजदुरहरू धेरै अर्थमा कर्मचारी

हुन् । एकाधरी सरकारी कर्मचारी अर्का औद्योगिक कर्मचारी । यो स्थितिमा यी दुवै समूहले पेसागत उन्नयन हुने सामग्री खोज्छन् । यसका लागि पैसा पनि तिर्छन् । व्यक्तिले नतिरे तिनको संस्थाले तिर्छ । नभए तिनका युनियनले तिर्छन् । यसैले यो समूहका लागि सामग्री बनाउन खुला विश्वविद्यालयले उनकै संस्थासँग सहकार्य गर्नुपर्छ । विज्ञ त्यही हुन्छन् । तिनलाई परिचालन गर्नुपर्छ । चिन्तन त्यही हुन्छ । त्यसलाई संयोजन गर्नुपर्छ ।

छैटौँ समूह हो - औपचारिक शिक्षाकै कमजोर र मेधावी शिक्षार्थीहरू । स्कूलका । क्याम्पसका । विश्वविद्यालयका । यी मेधावीहरू रकम तिर्छन् । नभए रकम हुनै संस्था गुहार्न सक्छन् । खुला विश्वविद्यालयले यिनका लागि आफ्नो रकम खर्च गर्नु पर्दैन उल्टै आम्दानी गर्न सक्छ ।

पढिसकेकाहरू र पढ्ने रहर पुगेकाहरू सातौँ समूह हुन् । यी समूहहरूले आफ्ना लागि खर्चन सक्छन् । यसका लागि खुला विश्वविद्यालय विश्वज्ञान नै बढुल्नु पर्ने हुन्छ । ती ज्ञानहरूलाई रहर समूह भाषामा अर्नूदित गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यही समूहकै विज्ञको सहायता लिनुपर्छ । तिनकै निमित्त सामग्री दिनुपर्छ । ज्ञान दिने । सीप दिने । मनोरञ्जन दिने । सोच्ने दिने । सोध्न दिने । खोज्न दिने । यसबाट पनि खुला विश्वविद्यालयले आर्जन गर्न सक्छन् । पसलेहरू सहकार्य गर्ने संस्था बन्न सक्छ । उनीहरूका युनियनहरू राम्रा वितरक हुन सक्छन् ।

वेफुसंदिताहरू आठौँ समूह हुन् । यी समूहलाई खुला विश्वविद्यालयले निरन्तर हेरिनुपर्ने हुन्छ । आफ्नै अभ्यासमा । स्रोतकेन्द्रमा । भेटघाट सत्रमा । टेलिफोनमा । भिडियो कन्फरेन्समा । अनलाइनमा । यसका लागि

खुला विश्वविद्यालयले विविध सङ्घसंस्थासंग सहकार्य गर्नुपर्छ । तिनमा विश्वविद्यालयहरू पहिला हुन् । किनकि खुला विश्वविद्यालयका शिक्षार्थी जहाँ पनि जान सक्छन् यस निमित्त पुलेसा सामग्री चाहिन्छन् । समजान दिने पाठ्यवस्तु चाहिन्छन् । सिद्धान्तमा व्यवहार खोज्ने सामग्री । व्यवहारबाट सिद्धान्त बनाउने सामग्री । दुवैमा अन्तरसम्बन्ध देखाउन सक्ने लेखक यसरी वनेका सामग्रीहरू बेचेर खुलाविश्वविद्यालय बाँच्न सक्छ । भाँगिन सक्छ ।

नवौं समूह सिपाही र पुलिस हो । राष्ट्रको पुलिस र सिपाही । राजनीतिक दलका पुलिस र सिपाही । एकाङ्गी विषयगत विचार बोकेका (Activist) पुलिस सिपाही गैरसरकारी संस्थाले जन्माएका पुलिस र सिपाही । दलित गैससका । जनजाति गैससका । मधेशी गैससका । महिला गैससका । मुस्लिम गैससका । यो पनि पैसा तिर्ने समूह हो । नभए पैसा तिराउने ठाउँ देख्ने समूह हो । यसले खुला विश्वविद्यालय बाँच्न सक्छ । वचाउन सक्छ ।

दुई उपायले खुला विश्वविद्यालय खोलौं । पहिलो, सरकारी स्विकृतिमा । स्रोतमा । यसका लागि शैक्षिक जनशक्तिको संरचना नै काम लाग्न सक्छ वा काठमाडौं

विश्वविद्यालयको जस्तो छुट्टै दुनियाँ बनाउन सकिन्छ । दोस्रो, अरु देशका खुला विश्वविद्यायका कार्यक्रमलाई विस्तारित गर्ने सर्तमा अहिले पनि यो क्रम जारी छ । तर नेपालीले उनका कार्यक्रम चलाएका छन् । भारतको इन्दिरा गान्धी खुला विश्वविद्यालयको । गहिराइको । तर मेरो सोच हो । सुरु उनका कार्यक्रमबाट गरौं । विस्तार हाम्रा कार्यक्रम जोडेर गरौं (Tailor made approach) यसो गर्दा हामीले हाम्रा लागि कार्यक्रम बनाउन सक्छौं । हाम्रै किसानका लागि । हाम्रै सिपाहीका लागि । हाम्रै विद्यार्थीकालागि । यसका लागि हामीले मातृविश्वविद्यालयको स्वीकृति लिनुपर्छ ।

निचोड के त ?

डेढ दसक वित्यो सोचको । सोच्नेहरू थाकिसके । खोज्नेहरू पनि दिक्कडसके । यस स्थितिमा पहिलो निचोड हो । माथिका दुईमध्ये एक तरिकाको थालनी गरौं । दोस्रो निचोड हो र संस्थागत रूपमा जजसलाई यो कार्यक्रम उपयोगी हुन्छ । तिनीहरूसँग रकम, वृद्धि र विज्ञ बटुलौं । तेस्रो निचोड हो - सानै स्केलमा भएपनि कार्यक्रम थालौं । चौथो निचोड हो देशमा उपलब्ध सञ्जालहरूसँग सहकार्य गरौं । पाँचौं निचोड हो- धेरै ढिलो भयो अब ढिलो नगरौं ।

खुला विद्यालय सञ्चालन सम्भावना र चुनौतीहरू

वैद्यराज निरौला*

उपलब्ध सञ्जालहरूसँग सहकार्य गरौं। पाँचौं निचोड हो- धेरै ढिलो भयो अब ढिलो नगरौं।

पृष्ठभूमि

नेपालमा खुला विद्यालय र खुला विश्वविद्यालयमार्फत् शिक्षा प्रदान गर्ने वारेमा लामो समयदेखि बहस पैरवी हुँदै आएको छ। नवौं, दसौं र त्रिवर्षीय योजनाले समेत खुला शिक्षालाई विद्यालय र विश्वविद्यालयमा तहमा विस्तार गर्नुपर्ने नीति अगाडि सारेको छ। शिक्षा नियमावली २०५९, परिच्छेद १० नियम ५७ अनुसार गठन हुने दूर शिक्षा समितिले विद्यालय तहको खुला शिक्षा कार्यक्रमको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने प्रावधान छ। शिक्षा सचिवको अध्यक्षतामा गठन हुने उक्त समितिको सचिवालयको काम शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गतको दूर शिक्षा/खुला सिकाइ महाशाखामा छ। खुला विद्यालयको सञ्चालनलाई सरलीकृत बनाउनका लागि खुला शिक्षा तथा दूर सिकाइसम्बन्धी नीति २०६३ र दूर शिक्षा खुला सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालनसम्बन्धी निर्देशिका २०६३ जारी गरी हाल सोही नीति र निर्देशिकाको अधिनमा रही माध्यमिक तहको खुला विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको छ।

खुला विद्यालय भनेको के हो ?

विश्वमा दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइको उत्थानको प्रचारप्रसार र विकास गर्ने उद्देश्यले स्थापना गरिएको अन्तर्राष्ट्रिय संस्था Commonwealth of Learning (COL) का अनुसार खुला विद्यालय भन्नाले त्यस्तो

शिक्षण सस्थालाई जनाउछ जसमा (क) विद्यार्थी र शिक्षक भौतिक रूपमा निर्भक्त दूरीमा हुन्छन् र परम्परावादी शिक्षण विधिबाट विस्थापन गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) ले शिक्षक र विद्यार्थी बीचको दूरीलाई घटाएर शिक्षा प्रदान गर्ने तथा तालिम सञ्चालन गर्ने कार्य गर्दछ। जहाँसम्म खुला (Open) शब्दको कुरा छ, यसले विद्यार्थीको उमेर, विद्यालय प्रवेशको पूर्वाधार, विषयवस्तु, कार्यक्रम, समय सीमा, मूल्याङ्कन प्रणाली, विद्यार्थीको उपस्थिति आदिमा लचकता तथा खुला पनि भन्ने बुझिन्छ। त्यसैले खुला विद्यालय (Open School) भन्ने शब्दले व्यापक अर्थ बोक्छ। यसले सिकारूको आवश्यकतालाई महत्त्व दिन्छ।

खुला विद्यालय कसका लागि ?

अन्तर्राष्ट्रिय परम्परा र मान्यतालाई हेर्ने हो भने खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरू निम्नानुसार चार प्रकारका पाइएका छन्।

- क) ती युवायुवतीहरू जसले आफ्नो बाल्यकालमा विद्यालय तहको शिक्षाको अवसरवाट वञ्चित भए।
- ख) ती आमाहरू जो सानै उमेरमा विवाह गरी घरव्यवहार, छोराछोरीको बन्धनमा बाँधि।
- ग) ती युवायुवतीहरू जो काम र अध्ययनलाई संगसंगै लान चाहन्छन्।
- घ) सबै उमेर समूहका व्यक्तिहरू जो नयाँ ज्ञान र सीप आर्जन गरी आफ्नो जीवनयापन सुखमय बनाउन चाहन्छन्।

* प्राविधिक अधिकृत, शैर्जाविके।

अध्ययन गर्न छाडेका आर्थिक, सामाजिक, भौगोलिक, पेसा, जातजाती, व्यवसाय र समय अभावका कारणले गर्दा शिक्षाको अवसर नभएकाका लागि खुला विद्यालयमाफन्तु शिक्षाको थप अवसर तथा पहुँच सिर्जना गरिनेछ भनिएको छ । त्यसैगरी परिच्छेद-८ नियम १७ मा कक्षा ८ वा सो सरहको परीक्षा उत्तीर्ण गरी दुई वर्ष पुगेकाहरू खुला विद्यालय शिक्षा कार्यक्रममा भना हुन सक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

माथि उल्लिखित अन्तर्राष्ट्रिय तथा राष्ट्रिय दुवै अभ्यास र नीतिनियमलाई हेर्दा खुला विद्यालय कार्यक्रम तिनीहरूका लागि हो, जो कुनै पनि कारणले विद्यालय शिक्षाको उमेरमा विद्यालयमा भना भई अध्ययन गर्नबाट वञ्चित भए । यस अर्थमा खुला विद्यालय कार्यक्रम युवाहरूका लागि पुनः एकपटक विद्यालयमा जाउ (Second chance of schooling) भन्ने कार्यक्रम हो

शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले अनिवार्य छोटो, शिक्षा र अर्थशास्त्र गरी जम्मा आठ विषयको स्वाध्ययन सामग्री र सबै विषयको १६६ ओटा रेडियो पाठ विकास गरी रेडियो नेपालको राष्ट्रिय प्रसारण वाट प्रसारण गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । विद्यालय तहमा ३५ दिनको सम्पर्क कक्षाको व्यवस्था गरिएको छ । सम्पर्क कक्षाको अर्वाधमा दिइने गृहकार्य, परियोजना कार्य, मध्यावधि तथा अन्तिम मूल्याङ्कन र उपस्थितिका आधारमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरिन्छ ।

विद्यार्थीहरूले आफ्नै अध्ययन गर्दा नवुभेका विषयवस्तुको बारेमा सम्पर्क कक्षामा छलफल गर्छन् । विद्यार्थीहरूले अध्ययन गर्दा नवुभेको विषयवस्तु नियमित विद्यालय बाहिरको समयमा प्रत्यक्ष सम्पर्क

गरेर तथा फोनवाट सम्पर्क गरी आफ्ना जिज्ञामाहरू समाधान गर्ने प्रयास गरिएको छ । विद्यार्थीहरूले पुस्तकालय, प्रयोगशाला, इन्टरनेट, सिडी डिभिडीमाफन्तु अध्ययन कार्यलाई मजबुत पार्ने अवसर सिर्जना गरिएको भए तापनि इन्टरनेट र सिडीको प्रयोग सन्तोषजनक रूपमा भएको छैन ।

खुला विद्यालयको जनशक्ति विकास प्रक्रिया

वास्तवमा भन्ने हो भने हाम्रो देशमा दूर शिक्षा खुला सिकाइको क्षेत्रमा कार्य गर्ने जनशक्तिको अत्यन्त अभाव छ । शिक्षक तालिमका क्षेत्रमा काम गरेको अनुभवको आधारमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गत रहेको दूर शिक्षा खुला सिकाइ महाशाखाको सीमित जनशक्तिको भरमा यो कार्यक्रम चलिरहेको छ । खुला विद्यालयमा काम गर्ने संयोजक, सहजकर्ता र सहायक कर्मचारीहरूलाई शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले सञ्चालन गर्ने तीनदिने अभिमुखीकरण (Orientation) कार्यक्रमको भरमा खुला विद्यालयको जनशक्तिले कार्य गरिरहेको छ । आमनेसामने (Face to face) पद्धतिमा हुर्काएको शिक्षकको शिक्षण सीपलाई दूर शिक्षा (Open education) पद्धतिमा रूपान्तरण गर्न उक्त कार्यक्रम धेरै नै कम हुने जस्तो देखिन्छ । छिमेकी देश भारतमा Comonwealth of learning, Canada को सहयोगमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको तालिम केन्द्र, International center for Training in open schooling (ICTIOS) छ । उक्त संस्थामाफन्तु खुला विद्यालयमा कार्यरत हाम्रो जनशक्तिलाई तत्काल तालिम दिनुपर्नेदेखिन्छ ।

परीक्षणको अनुभव

शैक्षिक सत्र २०६४ मा ५ विकास क्षेत्रको पाँचओटा सामुदायिक विद्यालयहरूलाई ३० ३० जनाका दरले

मात्र विद्यार्थी भर्ना गर्नेगरी खुला विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अनुमति दिइएको थियो । १५० जनामध्ये १३३ जना विद्यार्थीले एसएलसी परीक्षा दिएकोमा नियमित र पुरकसमेत गरी ९४ जना अर्थात् ७१% विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् । यस अर्थमा खुला विद्यालयको सञ्चालनले शिक्षाबाट वञ्चित ठूलो समुदायका लागि पुनः एकपटक शिक्षा आर्जन गर्ने सुनौलो अवसर प्राप्त भएको तथ्य प्रमाणित हुन्छ । विद्यार्थी भर्नाको समयमा नै निर्धारित कोटा भन्दा ४/५ गुणा बढी विद्यार्थी भर्ना हुनका लागि आवेदन दिएको बाट के बुझिन्छ भने यो कार्यक्रमको लोकप्रियता र महत्त्व ज्यादै ठूलो छ ।

खुला विद्यालयको पाठ्यक्रम

खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि नियमित विद्यालयमा अध्ययन गर्नेहरूको भन्दा फरक पाठ्यक्रम हुनुपर्छ । हामी नियमित विद्यालयका लागि निर्माण गरिएको पाठ्यक्रमबाट खुला विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई शिक्षा प्रदान गरिरहेका छौं । जुन त्यति व्यावहारिक छैन । तर पाठ्यक्रम पुरानै भए तापनि पाठ्यपुस्तक अर्थात् स्वाध्ययन सामग्री दूर शिक्षा पद्धति अनुकूलको विकास गरिनु निश्चय पनि खुशीको कुरा हो । खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या दिनानुदिन बढिरहेको हुनाले खुला विद्यालयमा विद्यार्थीहरूका लागि छुट्टै पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्नेदेखिन्छ ।

मूल्याङ्कन प्रक्रिया

पाठ्यक्रम पुरानो भएपछि मूल्याङ्कन प्रक्रिया पनि पुरानै ढङ्गको हुनु स्वाभाविक नै हो तर खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कनको व्यवस्था पनि गरिएको छ । सम्पर्क कक्षामा उर्पास्थिति, गृहकार्य / परियोजना कार्य, मध्यावधि र अन्तिम परीक्षा

गरी प्रत्येक विषयमा ३७ नम्बर प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरूले एसएलसी परीक्षामा सामेल हुन पाउने व्यवस्था छ । खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले उल्लिखित पूर्वाधार पूरा गरेपछि एसएलसी परीक्षामा सामेल हुन टेष्ट परीक्षा दिनुपर्दैन । एसएलसी परीक्षाको हकमा भने खुला विद्यालयका विद्यार्थीहरूको पनि नियमित विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरू सरह नै सामेल हुनुपर्ने व्यवस्था छ । खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको नियमित विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तयार गरिएका प्रश्नपत्रहरूको आधारमा मूल्याङ्कन गर्नु सान्दर्भिक हुँदैन । त्यसैले खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तत्काल छुट्टै मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

खुला विद्यालयको विस्तारक्रम

शैक्षिक सत्र २०६४ सालमा पाँच विकास क्षेत्रका पाँचओटा सामुदायिक विद्यालयमा खुला विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गरियो । शैक्षिक सत्र २०६५मा १७ ओटा जिल्लाका १७ सामुदायिक विद्यालयमा खुला विद्यालयको विस्तार गरी २२ जिल्लाका २२ सामुदायिक विद्यालयमा यो कार्यक्रमको पहुँच पुग्यो । शैक्षिक सत्र २०६६ मा खुला विद्यालयको सङ्ख्या २२ बाट बढेर ५२ पुगेको छ । तीन वर्षको छोटो अवधिमा ४४ जिल्लामा रहेका ५२ ओटा सामुदायिक विद्यालयमा फर्त यो कार्यक्रम सञ्चालन हुनु खुला शिक्षाका हिमायतीहरूका लागि निश्चय पनि खुशीको कुरा हो । हाल खुला विद्यालय कार्यक्रम सामुदायिक विद्यालयमा फर्त मात्र सञ्चालन भइरहेको छ । यस कार्यक्रमलाई प्राइभेट तथा निजी स्तरमा सञ्चालन गर्न पाउनुपर्ने माग व्यापक रूपमा आएको हुँदा सोको तत्काल व्यवस्था गर्न पहल गर्नुका साथै यसको पहुँच

७५ ओट्टै जिन्तामा पुन्याएर प्राइभेट स्तरमा एसएलसी दिन पाउने व्यवस्थाको अन्त्य गर्न उपयुक्तदेखिन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास र अवस्था

खुला विद्यालय प्रणालीको सुरुआत सन् १९१४ मा अस्ट्रेलियाबाट भएकोदेखिन्छ । अस्ट्रेलिया पछि क्यानडा (सन् १९१९) र न्युजिल्यान्ड (सन् १९२२) मा खुला विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन भएको पाइन्छ । १९६० को दसकमा उच्च शिक्षामा खुला शिक्षा प्रणाली धेरै देशहरूमा विस्तार भयो । बेलायतको खुला विश्वविद्यालय पनि यो अवधिमा नै खुलेको हो । सन् १९९० को दसकसम्म आइपुग्दा उच्च शिक्षामा दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइ प्रणालीको अत्याधिक मात्रामा विस्तार भयो भने विद्यालय तहको शिक्षाले खासै गति लिन सकेको थिएन । सन् १९८८ मा Commonwealth of Learning (COL) को स्थापना भएपछि उक्त संस्थाले खुला विद्यालयमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य, अनुसन्धान, शिक्षण सिकाइ सामग्री विकास, खुला विद्यालयको व्यवस्थापनयोजना, खर्चव्यवस्थापन, सहजकर्ताका लागि गाइड बुक, पाठ्यक्रमनिर्माण प्रक्रिया र रणनीतिहरू प्रकाशन गर्ने तर्गायतको कार्य द्रुत गतिमा गर्न थाल्यो । यसरी एकातिर खुला विद्यालय शिक्षाको विस्तारका लागि कार्य गर्ने COL जस्तो प्रतिष्ठित संस्थाको जन्म भयो अर्कोतिर सन् १९९० को जोम्तिअनसम्मेलनमा हस्ताक्षर गरेपछि सन् २०१५सम्ममा सबैका लागि प्रार्थमिक शिक्षाको लक्ष्य प्राप्त गर्न विकासोन्मुख र विकसित देशहरूले समेत शिक्षा प्रदान गर्ने वैकल्पिक बाटो पहिचान गर्न अपरिहाय भयो । माथि उल्लिखित दुईओटा कारणहरूले गर्दा सन् १९९० को दसकदेखि खुला विद्यालय शिक्षा (Open Schooling) को विकास र विस्तारको गति तिब्र भएको पाइन्छ । खुला विद्यालय शिक्षा प्रणालीको

विकास र विस्तारमा उत्त्नेखनीय कार्य गरेका केही देशहरूको बारेमा यहाँ सङ्क्षेपमा चर्चा गरिएको छ ।

अस्ट्रेलिया

सन् १९१४ मा West Melbourne र Otway Mountains को जङ्गलमा काम गर्ने अभिभावकहरूको अनुरोधमा उनीहरूका छोराछोरीहरूलाई अध्ययन गर्नका लागि पत्राचारमार्फत् विद्यालय तहको शिक्षा प्रादान गर्ने व्यवस्था सरकारले मिलाएको थियो । अस्ट्रेलियाका खुला विद्यालयमा पूर्णकालीन र आंशिक गरी दुई प्रकारका विद्यार्थीहरू अध्ययन गर्छन् । वार्षिक करिब २५०० जति विद्यार्थीहरू खुला विद्यालयमा भना हुन्छन् । सन् १९९४ पछि खुला विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई व्यवस्थित ढङ्गले अध्यापन गराउन प्रार्थमिक र माध्यमिक तहमा विभाजन गरी छुट्टाछुट्टै रूपमा व्यवस्थापन गरिएको छ । मुद्रित (स्वाध्ययन सामग्री) शिक्षण विधिमा प्रमुख माध्यम हो । स्वाध्ययन सामग्रीमा नबुझेका विषयवस्तुका बारेमा विद्यार्थीहरूलाई ट्युसन पढाउने प्रचलन छ । त्यसवाहेक सम्पर्क कक्षा, सेमिनार, श्रव्य, श्रव्यदृश्य, टेप, अध्ययन भ्रमण, श्रव्य सभा जस्ता माध्यम अपनाएर शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया सञ्चालन गरिन्छ । विद्यार्थीहरूलाई सहजीकरण गर्न शिक्षकहरू विद्यार्थीहरूको घरमा गएर अध्यापन गराउने चलन पनि छ ।

क्यानडा

क्यानडा अत्यन्तै ठूलो देश छ । देशको दक्षिण भागतिर ठूलाठूला सहरहरू भए तापनि देशको मध्य तथा उत्तरी क्षेत्रमा सानासाना बस्तीहरू छन् । छरिएर रहेका सबै सानासाना बस्तीहरूमा निर्यामित विद्यालय स्थापना गर्न सम्भव नभएकाले खुला विद्यालय प्रणालीका

सुरुआत क्यान्डाले सन् १९१९ तिर नै गरेको हो । सन् १९८९ मा खुला विद्यालय प्रणालीलाई सशक्तीकरण गर्नका लागि शिक्षा मन्त्रालय प्रविधि तथा दूर शिक्षा शाखाको स्थापना गरियो । उक्त शाखाको स्थापना पछि खुला विद्यालय प्रणालीको विकासमा ठूलो योगदान पुगेको देखिन्छ । हाल आएर खुला विद्यालयमा भर्ना हुने विद्यार्थीहरूको भर्नाको आधार केही फरक भएको छ । खुला विद्यालयमा त्यस्ता विद्यार्थीहरू अध्ययन गर्छन् जो दूरी, विरामी, यात्रा, अस्थायी रूपमा आफ्नो प्राविन्सभन्दा बाहिर गएका छन् । प्रार्थमिकदेखि उच्चमाध्यमिक तहसम्म करिब ४०,००० विद्यार्थीहरू खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्छन् । शिक्षणसिकाइ प्रक्रिया अस्ट्रेलियाको जस्तै हो फरक यति हो विद्यार्थीहरूले कसरी पढ्ने तथा कसरी पढाउने भन्ने उद्देश्यले तयार पारिएका मुद्रित, श्रव्य, श्रव्यदृष्य सामग्रीहरू शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीहरू सबैलाई वितरण गरिन्छ ।

जिम्बावे

दूर दराजमा रहेका गाउँवस्ती, खानी, कृषि फार्म, आदि स्थानमा रहेका गोरु जातिका वानवातिकाहरूका लागि मात्र पत्राचारमाफत शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले सन् १९३० मा प्रार्थमिक तहको खुला विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । समयको अन्तरालमा खुला विद्यालयहरू सबै जातजातीका वानवातिकाहरूलाई खुला गरियो । हालैका दिनहरूमा जिम्बावेमा अध्ययन समूह गठन गरी शिक्षा मन्त्रालयले नियुक्ती गरेका सहजकर्ता तथा सुपरीवेक्षकमाफत शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया सञ्चालन गरिन्छ । ग्रामीण क्षेत्रमा १५ जनाको र सहरी क्षेत्रमा २० जनाको अध्ययन समूह बनाइन्छ । इलिमेन्टरी, जुनियर सेकेन्डरी, ओ लेवल तथा ए लेवल गरी विभिन्न प्रकारका तहका शैक्षिक कार्यक्रममा विद्यार्थीहरू भर्ना हुन्छन् र पत्राचार ट्युसन, नियमित मार्गदर्शन, गृहकार्य आदिजस्ता प्रक्रिया माफत

अध्ययनअध्यापन गराइन्छ । जिम्बावेमा पनि मुद्रित सामग्री शिक्षणको मुख्य आधार भए तापनि रेडियो पाठ प्रसारण र विद्यार्थीहरूले घरैमा लगेर सुन्न र हेर्न पाउने श्रव्य तथा श्रव्यदृष्य सामग्रीहरूले उनीहरूको अध्ययनलाई विशेष रूपमा सहयोग पुऱ्याउँछ । जिम्बावेमा वर्षेनी २०,००० विद्यार्थीहरू खुला विद्यालयमा भर्ना हुन्छन्

भारत

सन् १९७९ मा स्थापित National Open School (NOS) सम्भवत विश्वकै सबैभन्दा ठूलो खुला विद्यालय हो । स्वदेश र विदेशमा गरी करिब १३ लाख विद्यार्थीहरू NOS मा अध्ययनरत छन् । प्रार्थमिक तहदेखि उच्चमाध्यमिक तहसम्मको साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विद्यार्थीहरूले खुला विद्यालयबाट आर्जन गर्न सक्छन् । भारतको खुला विद्यालयमा पनि मुद्रित स्वाध्ययन सामग्री नै शिक्षणको प्रमुख माध्यम हो । स्वाध्ययन सामग्री अध्ययन गर्दा आइपरेका कठिनाइ, नबुझिएको विषयवस्तुको बारेमा देशभर तथा विदेशमा रहेका करिब ३,००० अध्ययन केन्द्रमा गरिने अन्तरक्रिया श्रव्य, श्रव्यदृष्य टेप आदिमाफत विद्यार्थीहरूले आफ्नो समस्या समाधान गर्छन् । खुला विद्यालयहरूमा ICT को प्रयोग पनि हुन्छ तर कतिपय अध्ययन केन्द्रहरूमा दक्ष जनशक्तिको अभाव छ भने कतिपयमा भौतिक पूर्वाधारको अभावले गर्दा ICT को प्रयोग प्रभावकारी रूपमा भएको छैन । भारतमा मा COL को सहयोगमा खुला विद्यालयको अन्तर्राष्ट्रियस्तरको तालिम केन्द्र स्थापना गरिएको हुनाले सामग्री तथा जनशक्ति विकास गर्न उक्त केन्द्रले महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएको छ । NOS स्वायत्त संस्था हो जसले नियमित शिक्षा प्रणालीको समानान्तर रूपमा कार्य गर्दछ । NOS को उद्देश्यमा भनिएको छ "An autonomous institution with the mission to provide relevant continuing and development

education to prioritised client groups, and as an alternative to the formal system."

विद्यालयको अध्ययन छोडेका, कक्षा दोहोर्‍याएका, गृहिणी, दूरदराजमा रहेकाहरू आर्थिक र सांस्कृतिक कारणले नियमित विद्यालयमा जान नसक्नेहरूका लागि समानान्तर प्रणालीको खुला विद्यालय खोल्नुको प्रमुख उद्देश्य नियमित विद्यालयको भार कम गर्नु र दूर सिकाइ प्रणालीको विकास तथा विस्तार गर्नु पनि हो ।

सन् १९९० पछि खुला विद्यालय शिक्षा प्रणालीको विस्तार क्रमिक रूपमा भइ रहेको छ । वङ्गलादेश, पाकिस्तान, नाइजेरिया, टोबागो, ट्रिनिडाड, फिलिपिन्स लगायतका देशहरूमा खुला विद्यालय सञ्चालन भइरहेको छ । न्युजिल्यान्डको खुला विद्यालय शिक्षा प्रणाली त धेरै पुरानो हो । भारत पछि सार्क देशहरूमा खुला विद्यालय शिक्षा प्रणाली नेपालमा छोटै समयमा राम्रैसँग हुर्किएको देखिन्छ ।

खुला विद्यालयको भविष्य

तीनवर्षको छोटो अवधिमा खुला विद्यालयको सङ्ख्या पाँचवाट बढेर ५२ मा पुगेको छ । शैक्षिक सत्र २०६५ मा खुला विद्यालयमा भर्ना भएका १,५२२ जना विद्यार्थीमध्ये ११६३ जनाले एसएलसी परीक्षा दिएकोमा नियमित तर्फ ५५९ जना अर्थात् ४८.०७ प्रतिशत विद्यार्थी उत्तिर्ण भएका छन् । गत वर्षसम्म एउटा विद्यालयको एउटा वर्ग (section)

१,१८१ जनाले एसएलसी परीक्षा दिएका छन् । गत वर्षसम्म एउटा विद्यालयको एउटा वर्ग (section) मा ३० जना विद्यार्थी भर्ना गर्ने अनुमति दिएकोमा यस वर्षदेखि विद्यार्थी भर्नाको चाप, विद्यालयको माग, खर्चमा मितव्ययिता अपनाउने उद्देश्यले एउटा वर्गमा ५०

जनासम्म विद्यार्थी भर्ना गर्न सकिने व्यवस्था मिलाइएको छ । खुला विद्यालयमा विद्यार्थी भर्नाको ताँती छ । विद्यार्थीहरू भन्दैछन् हामी पढ्न पाउँ, विद्यालयहरू भन्दैछन् यसपालीलाई कोटा पूरा भयो अब अर्को साल भर्ना गर्न आउ । विद्यालयमा गृहिणी, जागिरे, आर्मीप्रहरी, द्वन्द्वपिडीत, माओवादीसेनाका जवानहरू, विद्यालय तहको उमेर पार गरिसकेका वयस्कहरू, विद्यालय उमेरमा विद्यालयमा गएर पढ्न बाटो विगएकाहरू थुप्रैको ताँती लागेको छ । यस्तो लाग्छ खुला विद्यालय नभइदिएको भए यति धेरैको सपना अधुरै रहने थियो जेहोस् विद्यालयमा आउने विद्यार्थीको चाप र अहिलेसम्म उनीहरूले प्राप्त गरेका सफलतालाई हेर्ने हो भने भारत, क्यानडा, अस्ट्रेलिया, जिम्बावेजस्तै नेपालमा पनि खुला विद्यालयका भविष्य उज्वल छ, सुन्दर छ ।

खुला विद्यालयका चुनौतीहरू

खुला विद्यालय शिक्षा प्रणालीले छोटो समयमा नै प्रगतिपथ निर्माण गरेको भए तापनि यसको भविष्य अझ सुन्दर बनाउन केही चुनौतीहरू छन् जसलाई अल्पकालीन र दीर्घकालीन योजना बनाएर समाधानको बाटो खन्नु विलम्ब गर्ने अवस्था छैन । खुला विद्यालयका केही चुनौतीहरू निम्नानुसार छन् :

क) निमावि तहको खुला सिकाइ कार्यक्रम अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र र माध्यमिक तहको खुला विद्यालय कार्यक्रम शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र गृहिणी शिक्षा अनौपचारिक विद्यालय शिक्षा विभागमार्फत् सञ्चालन भइरहेका छन् । एकै प्रकृतिका यस्ता कार्यक्रम फरकफरक संस्थाबाट सञ्चालन गर्नाले व्यवस्थापन, सञ्चालन सामग्री तथा जनशक्ति विकासमा एकरूपता छैन ।

ख) निमावि तहको खुला सिकाइ कार्यक्रममा २० जना र मा वि तहको खुला विद्यालयमा ५० जना विद्यार्थी एउटा वार्गमा राख्ने र ती विद्यार्थीहरूका लागि कार्यक्रम सञ्चालन तथा व्यवस्थापन खर्च नेपाल सरकारले व्यहोर्ने हुँदा विद्यार्थीको सङ्ख्या तोकिएको भन्दा बढी भएमा स्थानीय तहमा खर्चको व्यवस्थापन गर्न सजिलो छैन ।

ग) खुला विद्यालयमा कार्यरत जनशक्ति संयोजक, सहजकर्ता, सहायक कर्मचारी तथा जिल्ला, क्षेत्र र केन्द्रीय तहमा कार्यरत जनशक्ति Face to face पद्धतिमा अभ्यस्त भएको हुनाले Distance mode learning लाई आत्मसात गर्न कठिन भएको देखिन्छ ।

घ) खुला विद्यालयको मुटु नै ICT हो । ICT को पूर्वाधार र दक्ष जनशक्तिको अभावले गर्दा खुला शिक्षा कार्यक्रमको शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया अधुरो छ ।

ङ) खुला विद्यालयको सञ्चालन खर्च लागत आपूरण सिद्धान्तको आधारमा निर्धारण नगर्ने हो भने खुला विद्यालयको खर्च अत्यन्त बढन जान्छ जसको असर विद्यालय उमेर समूहका विद्यार्थीहरूमा पर्न गई फेरी उनीहरू शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनुपर्ने अवस्था आउन सक्छ ।

च) इन्टरनेटको प्रयोग, रेडियो पाठ प्रसारण, टेलीभिजन पाठ प्रसारणमा पहुँचका दृष्टिले समस्या छ । विद्यार्थीहरू भन्छन् रेडियो सुनिदैन बत्तिबिना टेलीभिजन चल्दैन, इन्टरनेट चलाउने ढङ्ग हामीसँग छैन ।

छ) खुला विद्यालयको पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणाली परम्परावादी छ । जसले खुला शिक्षाका

विद्यार्थीको मर्म र आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न सक्दैन ।

ज) खुला विद्यालयको विस्तार सामुदायिक विद्यालयमा मात्र गर्नाले एकातिर सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकले यस कार्यक्रमलाई बोझको रूपमा लिएका छन् भने अर्कोतिर सहजकर्ताको रूपमा काम गर्न इच्छुक जनशक्ति विद्यालय बाहिर भए तापनि विद्यालय भित्र पस्ने वातावरण छैन ।

झ) खुला विद्यालयमा कार्यरत जनशक्तिको पारिश्रमिक ज्यादै न्यून भएकाले उनीहरू कार्यक्रम प्रति अकार्षिक छैनन् ।

ञ) रेडियो पाठ र स्वाध्याय सामग्री बाहेकका मल्टिमिडिया, श्रव्यदृष्य जस्ता शिक्षण सिकाइ सामग्री विकास गर्ने दक्ष जनशक्तिको अभाव छ ।

अबको बाटो

खुला विद्यालय प्रणालीको सस्थागतरूपमा विकास गर्नकालागि विभिन्न संस्थाबाट सञ्चालित खुला शिक्षा प्रकृतिका कार्यक्रम एउटै थलोबाट सञ्चालन गर्नुपर्छ । खुला विद्यालयको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्छ । खुला विद्यालयको पाठ्यक्रम पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कन प्रणाली छुट्टै हुनुपर्छ । खुला विद्यालयमा शिक्षा, विद्यालय उमेर समूह भन्दा माथिल्लो उमेर समूहकाहरूका लागि भएकाले लागत आपूरण सिद्धान्तको आधारमा कार्यक्रम

सञ्चालन गर्नुपर्छ । विद्युत, कम्प्युटर, इन्टरनेट, टेलिफोन लगायतको दूर सिकाइको पूर्वाधारको विस्तार अध्ययन केन्द्रसम्म अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्छ । खुला विद्यालयको विस्तार निजी तथा प्राइभेट तहमा पनि

गर्नुपर्छ । खुला विद्यालयमा कार्यरत जनशक्तिलाई काम अनुसारको दाम दिनुपर्छ । खुला विद्यालयमा, विद्यालय बाहिरको जनशक्तिलाई तालिम दिएर सहजकर्ताको भूमिका निभाउने अवसर दिनुपर्छ ।

निष्कर्ष

विद्यालय उमेर समूह पार गरिसकेका गरिब, जागिरे नियमित विद्यालयमा भौगोलिक, सांस्कृतिक र समयको अभाव, घरायसी कामकाज, इच्छा र आवश्यकता अनुसारको पाठ्यक्रमको अभाव लगायतका कारणले नियमित विद्यालयमा जान नसक्ने महिला, पुरुष वा जो कोहीका लागि पनि शिक्षा आर्जन गर्ने सुनौलो अवसर प्रदान गर्ने उपयुक्त संस्था खुला विद्यालय हो । हाल निम्नमाध्यमिक तहसम्म सञ्चालित यस कार्यक्रमलाई प्रार्थमिक तहसम्म विस्तार गर्ने हो भने सन् २०१५सम्ममा सबैका लागि प्रार्थमिक शिक्षाको लक्ष्य पूरा गर्न यस कार्यक्रमले अवश्य पनि सहयोग गर्नेछ । खुला विद्यालयमार्फत् प्रौढहरूका लागि प्रार्थमिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने हो भने हालैको साक्षरता अभियानमा जस्तो सरकारले हार खानुपर्ने अवस्था आउने छैन । देशमा खुला विद्यालयको क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्तिको अभाव छ, उक्त अभावलाई पूर्ती गर्न NOS र COL सँग तत्काल सहकार्य गर्नुपर्नेदेखिन्छ । खुला शिक्षा प्रकृतिका कार्यक्रमहरू विभिन्न निकायबाट सञ्चालन भइरहेको वर्तमान परिस्थितिमा उक्त कार्यक्रमहरू एउटै संस्थाबाट सञ्चालन गर्नुपर्नेदेखिन्छ नियमित शिक्षा प्रणालीमा अभ्यस्त निकाय र जनशक्तिबाट दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन भएको पाइदैन । त्यसैले खुला विद्यालय शिक्षा प्रणालीको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न छुट्टै सरकारी वा अर्धसरकारी संस्थाको आवश्यकता खड्किएको छ । नियमित विद्यालयका लागि तयार गरिएको पाठ्यक्रम

र मूल्याङ्कन प्रणालीले खुला विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको मर्म र आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न नसक्ने भएकाले खुला विद्यालयका लागि तत्काल छुट्टै पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भसामग्री

शिक्षा नियमावली २०५९ (२०६२). काठमाडौं: मकालु प्रकाशन गृह ।

शैजविके.(२०६३). खुला शिक्षा तथा दूर सिकाइसम्बन्धी नीति, भक्तपुर: शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।

शैजविके.(२०६३). दूर शिक्षा / खुला सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालनसम्बन्धी निर्देशिका, भक्तपुर: शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।

Alabi, G. T. (2008) . The need for open Schooling in Nigeria. COL, Canada Commonwealth of learning, <http://www.col.org/open schooling>

International Institute for Educational Planning, <http://www.unesco.org/iiep>

National Institute of open Schooling, Prospectus 2005-06, <http://www.nos.org>

Siaciawena, Richard (nd). Open Schooling: Issues and challenges, The university of Zambia.

Phillips, S. (2008). Exploring the potential of open schooling, CoL, Canada

Priyadarshini, Anita, (2008). Basic Education through open schooling, New Delhi: NIOS.

खुला शिक्षा: समावेशीकरणको ढोका

- गेहनाथ गौतम*

१. पृष्ठभूमि

औपचारिक चौघेरावाट मुक्त भई सिकन र सिकाउन पाउने परिस्थितिवाट "खुला शिक्षा" सम्बन्धी अवधारणाको जन्म भएको हो । भूगोल, प्रकृति, सामाजिक परिवेश, भोक्ता र प्रयोक्ताहरूको भिन्नतासँगै अलगअलग गति र विस्तारमा खुला शिक्षा पद्धतिको आवश्यकता बोध गरिएको हो । नेपाल विकासोन्मुख अवस्थावाट अगाडि लम्कदै छ तापनि यसको परिवेश र आवश्यकता कुनै विकसित मुलुकको भन्दा कम छ, भन्न मिल्दैन । विशेषतः सूचना र सञ्चारको विस्तारवाट विश्वव्यापी रूपमा जुन प्रभाव ग्रहण गरिएको छ, यसले हामीलाई अल्पविकासको सांघुगे घेराभन्दा निश्चय नै धेरै उच्च र फराकिलो आवश्यकता बोध गराएको छ । यस पारंप्रेक्ष्यमा खुला शिक्षाको उपादेयता पहिचान गर्न सकिन्छ । यसै गरी शैक्षिक मूल प्रवाहीकरण र सामाजिक समताको लक्ष्य प्राप्तिका लागि एउटा जिम्मेवार रणनीतिका रूपमा खुला शिक्षालाई अङ्गीकार गर्न सकिएका पनि छ । विशेषतः देश विकासको मार्गचित्रका रूपमा रहने आवधि योजनाहरूमा खुला शिक्षालाई अङ्गीकार गर्न थालेको पनि पन्ध्र वर्ष नाघिसकेको छ । अतः जल्दोवल्दो सवालका रूपमा समावेशीकरण र यसका लागि शैक्षिक पहुँच विस्तारको रणनीतिक रूपमा खुला शिक्षा पद्धति स्थापित गर्नु आजको आवश्यकताका रूपमा रहेकोदेखिन्छ ।

२. अवधारणात्मक पक्ष

(क) खुला शिक्षा:

सिकने, सिकाउने परम्परागत पद्धतिको औपचारिक संरचनाको विकास हुँदै आएपछि, यो पहुँच हुने र नहुने समूहका लागि पर्खालका रूपमा रहन पुग्यो । school र शैक्षिक संस्थाहरूले समाजमा भिन्न वर्ग उत्पादन गर्न भरपुर मद्दत पुऱ्यायो । फलस्वरूप हेर्पनेका लागि शिक्षा पहुँचवाहिर र हेप्नेका लागि यो सधैं मुठ्ठीमा रहन पुग्यो । प्रकृतिको वरदान पाएका हरेक मानव मस्तिष्कमा रहेको अनन्त सम्भावनावाट सिर्जनात्मक प्रतिभाको उत्तिकै विकास र विस्तार हुन पाउने अधिकार कुण्ठित वन्न पुग्यो । शैक्षिक अवसरवारे ओटावे (Ottawa) भन्छन् "शिक्षाको अवसर भनेको प्रार्थमिक शिक्षालाई अनिवार्य वा निःशुल्क बनाउनु, माध्यमिक शिक्षालाई विस्तार गर्नु तथा उच्च शिक्षालाई मन्ता पारी पहुँच विस्तार गर्नु मात्र होइन । यस्तो अवसरवाट समाजका टाठावाठाले मात्र फाइदा उठाउन सक्छन् । समाजका विपन्न वर्गले यस मौकाको फाइदा उठाउन सक्दैनन् ।" फलस्वरूप शिक्षाशास्त्रीहरू Deschooling society का पक्षमा वकालत गर्न थाले । मानव सभ्यताको उर्लंदो विकास यात्रामा उज्यालो पक्ष र अँध्यारो पक्ष दुवै रहदै आएको पाइन्छ । राज्य संयन्त्रमा औपचारिक शिक्षाको प्रावधान, प्रमाणपत्रको अनिवार्यता, कूलिन वर्ग उत्पादन र तिनैको हालीमुहालीसँगै औपचारिक शिक्षा नपाउनेहरू सवैक्षेत्रमा पहुँचवाहिर रहन पुगे । एकातिर यो पहुँचको पक्ष वन्यो भने अर्कातिर यसको क्षमताको पक्ष पनि चुनौतिपूर्ण वन्न पुग्यो । प्रमाणपत्र भएपछि क्षमता,

*शाखा अधिकृत, शिक्षा मन्त्रालय ।

सीप नभए पनि विकिने तर यो छैन भने क्षमता भए पनि नविकिने सामाजिक मान्यता वन्न पुग्यो । फलस्वरूप जीवनोपयोगी सीप र औपचारिक शिक्षाबीच तालमेल हुन कठीन वन्न थान्यो । यसपछि परम्परागत आदर्समा नयाँपन चाहियो । जसबाट खुला शिक्षाको प्रारम्भ हुन पुग्यो । वंश परम्परा र पुस्ता पुस्ता बीच मौखिक र अव्यवस्थित रूपमा ज्ञान हस्तान्तरण गर्ने आदिम प्रचलनको व्यवस्थित पुनः प्रयोगमा आधारित भएको हुनाले "खुला शिक्षा" लाई सबैको ग्राह्य र लचिलो पद्धतिको रूपमा अङ्गीकार गर्न थालियो । यसबाट औपचारिक उपन्याधिको अनिवायतालाई पनि स्वीकार गरियो र "शिक्षा" विद्यालय वा कलेजमा अनिवार्य उपस्थित भएर मात्र प्राप्त हुन्छ भन्ने यथार्थलाई पनि मान्यता प्रदान गरियो ।

शिक्षक र विद्यार्थी कुनै औपचारिक संरचनाको छातामुनि प्रत्यक्ष (Face to face) भएर मात्र सिकाइ सम्भव हुने होइन, यसका लागि अध्ययन सामग्री, सिकने उत्साह, समयसमयमा सम्पर्क सत्रको व्यवस्था आदिले पनि भरपूर सहयोग गर्न सक्छ भन्ने अवधारणाबाट नै "खुला शिक्षा" पद्धतिको विकास भएको हो । सूचना र प्रविधिको विकास र विस्तारले अबै खुला शिक्षा पद्धतिलाई सहज र अपरिहार्य बनाएको देखिन्छ ।

(ख) समावेशीकरण

लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यताअनुसार हरेक देशमा नागरिकहरूको समुचित विकास र राष्ट्रिय विकास तथा उन्नतिका अवसरहरूमा न्यायोचित पहुँच हुनुपर्दछ । परम्परागत मूल्य मान्यता र आस्थाहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धन र निरन्तरता कायम गर्दै प्रगतियुगमा लम्किने समूह र व्यक्तिगत आकाङ्क्षाको परिपूर्तिबाट मात्र समावेशीकरण सम्भव हुन्छ । राष्ट्रिय विकासको मूल धारमा समेट्न नसकेका वर्ग तह र तप्काका आम

नागरिकलाई त्यो पहुँच सहजै उपलब्ध हुने अवस्था सिर्जना गरिनु नै समावेशीकरणको मूल अनिष्ट हो । समाजमा पछिपरेका वर्ग वा समुदायको पहिचान गर्ने र तिनको उन्नति र प्रगतिका लागि लक्षित नीति तथा कार्यक्रम विस्तार गर्ने कार्य आजको विश्वव्यापी माग पनि हो । नेपालमा विशेषतः बहुदलीय राजनैतिक प्रणालीको स्थापनापछि बहुजाति, बहुभाषा, बहुसांस्कृतिको उत्थान गर्ने प्रयासहरू भैरहेका छन् । लोपोन्मुख, सीमान्तकृत, दलित, जनजाति महिला मधेशी र भिन्न आवश्यकता भएका समूहहरूलाई एउटै राष्ट्रियताको मूलधारमा समावेश गर्ने प्रयत्नहरू भएका छन् ।

समावेशीकरणको प्रश्नमा समाहित वा समावेश वा सहकार्यको छोटो हाम्रो प्रार्थामकता हो । अस्तित्व नभेटेको मूलाधारमा वर्ग गर्न सक्ने अवस्था मात्र समावेशीकरणको मूल मन्त्र हुन सक्छ । शैक्षिक अवसरको कमी, न्यून चेतनास्तर, कमजोर आर्थिक अवस्था, भौगोलिक विविधताले पारेको पहुँचगत प्रभाव, रोजगारीको न्यून अवसर, अर्धवेरोजगारी वा वेरोजगारी आदिले व्यक्ति, समुदाय वा जाति विशेषलाई मूल प्रवाहमा समेटिएर अगाडि बढ्ने वातावरण वन्न नसक्दो रहेछ । यसको निराकरणका लागि व्यक्ति र लक्षित समूह तथा क्षेत्रको उत्थानमूलक नीति तर्जुमा गर्नु लोककल्याणकारी राज्यको कर्तव्य र दायित्व हो । शिक्षा यसका लागि अपरिहार्य र आधारभूत पक्षमा रूपमा रहेको हुन्छ । शैक्षिक अवसरहरूमा समावेशीकरण गर्न सकेमात्र राज्यका हरेक क्षेत्रमा समावेशीकरणको अपेक्षा सार्थक वन्न सक्छ ।

३. समावेशीकरणका पक्षहरू

समावेशीकरण कुनै एउटा पक्षमा मात्र हुन्न । यसका विविध पक्षहरू अन्तर्सम्बन्धित र अन्योन्याश्रित रहेका हुन्छन् । जस्तै लैङ्गिक समावेशीकरण, जातीय, भाषिक,

क्षेत्रीय वा भौगोलिक, वर्गीय, अपाङ्गता भएकाहरूको समावेशीकरण आदि। यी विभिन्न पक्षहरूभित्र पनि समावेशीकरणको आवश्यकता वा पछिपरेको प्रभावको अवस्थाका आधारमा प्राथमिकता कम वा बढी हुन सक्छ। सामाजिक विकासक्रमको गतिसँगै मूलाधारबाट क्रमशः बाहिर पर्दै आएका र सीमान्तीकृत वा अति सीमान्तीकृत समूहमा धकेलिएका वर्ग समुदाय र मूलाधारमा मुख्य भागमा रहेका वर्ग, समुदाय बीचको अन्तरपहिचान र प्राथमिकता निर्धारणले मात्र न्यायोचित उत्थान सम्भव हुन्छ।

चालु अन्तरिम योजना (०६४/०६५-०६६/०६७) ले लैङ्गिक मूल प्रवाहीकरण तथा समावेशीकरणका विभिन्न छोटो पक्षहरू निर्धारण गरेको छः

१. महिला सशक्तीकरण र लैङ्गिक समानता
२. दलित उत्थान तथा विकास
३. आदिवासी जनजाति
४. मधेसी समुदायको विकास
५. मुस्लिम समुदायको विकास
६. अपाङ्गता भएका व्यक्ति।

यसै गरी सन् १९९५ मा वेइजिडमा भएको चौथो महिला विश्वसम्मेलनले समावेशीकरणको प्रमुख र वृहत् हिस्साका रूपमा महिला विकासका लागि निम्न १२ ओटा सरोकारका गम्भीर क्षेत्रहरू पहिचान गरेको छः

१. महिला र गरिबी
२. महिला शिक्षा र तालिम
३. महिला र स्वास्थ्य
४. महिला विरुद्धको हिंसा
५. महिला र अर्थतन्त्र
६. शक्ति संरचना र नीतिनिर्माणमा महिला
७. महिला र सशस्त्र सङ्घर्ष
८. महिला विकासका लागि संस्थागत संरचना
९. महिला र मानवअधिकार

१०. महिला र सञ्चार
 ११. महिला र वातावरण
 १२. वार्तिका।
- वास्तवमा समावेशीकरणको ५०% भाग त केवल महिला वर्गको उत्थान र समावेशीतामा निहित रहेको हुन्छ। त्यसैले उल्लिखित १२ ओटा क्षेत्रहरूमा उचित सम्बोधन पनि समावेशीकरणको मुख्य पाइला हुन सक्ने देखिन्छ।

४. समावेशीकरण कहाँकहाँ हुन्छ त ?

राजनीतिक विचारधाराबाट समाजको विकास निर्देशित हुन्छ भन्ने एउटा मान्यता रहेको पाइन्छ भने अर्को सोच अनुसार सामाजिक यथार्थको परावर्तनस्वरूप राजनीतिक विचार स्थापित हुन्छ भन्ने पनि पाइन्छ। जे भए पनि समावेशीकरणको प्रमुख स्थान राजनीतिक नेतृत्वको संरचनामा रहनुपर्छ। नीति निर्माण तहमा यो समावेशी स्वरूप स्पष्ट हुनुपर्छ। यसका साथै राज्य संरचनाका आधिकारिक निकाय, संस्था वा समितिहरूमा समावेशीकरण चाहिएका वर्ग, समूह, क्षेत्रको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता आवश्यक पर्दछ। राज्य संरचनाका विभिन्न तहका अङ्गहरू, सामाजिक संरचनाका प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरू, सचेतनामूलक अभियानमा सबैपक्षको सहभागिताबाट मात्र समावेशीकरणको उद्देश्य प्राप्त गर्न सकिन्छ। यसै गरी केन्द्रदेखि गाउँतहसम्मका विकास योजना छनोट, तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन कार्यमा पिछडिएको वर्ग, समुदायको उत्तिकै संलग्नताको खाँचो रहन्छ। यी सबै कार्यका लागि योजना, शिक्षा, सहभागितामूलक अवसरको सिर्जना आदि पक्षको उच्च अभ्यास आवश्यक पर्दछ। अतः समावेशीकरणको निम्न स्थान हुनुपर्ने हुँदोरहेछः

१. राजनीतिक नेतृत्वमा
२. राज्यका अङ्गहरूमा

३. नीतिनिर्माण तहमा
४. सामाजिक सङ्घसंस्थाहरूमा
५. योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन प्रक्रियामा
६. शैक्षिक विकास कार्यमा
७. रोजगारिका अवसर र आर्थिका क्रियाकलापमा
८. आमसञ्चार अभियानमा
९. समसामयिक अन्य सन्दर्भमा
५. समावेशीकरण र शिक्षा

शिक्षा र सामाजिक विकास अन्योन्याश्रित छन् । सामाजिक विकासक्रमको जुन अवस्था छ त्यसैको परावर्तन शिक्षा प्रणालीमा भुल्किन्छ । यसै गरी शिक्षा प्रणालीले दिसानिर्देश गरेको गन्तव्यमा समाज अगाडि बढ्छ भन्ने अपेक्षा गरेको हुन्छ । यसकारण शैक्षिक क्षेत्रमा गरिएको लगानी सामाजिक विकासमा फुल्ने गर्छ । हरेक राज्यले आफ्नो सामाजिक गन्तव्यलाई शिक्षा प्रणाली र शैक्षिक उद्देश्य निर्धारणद्वारा प्राप्त गर्ने अपेक्षा गरेका हुन्छन् ।

युनेस्कोले शिक्षाका चार पक्षहरू तय गरेको छ:-

- Learning to know ज्ञानका लागि सिक्ने
- Learning to do गर्नका लागि सिक्ने
- Learning to be हुनका लागि सिक्ने
- Learning to live together सँगै बाँच्नका लागि सिक्ने ।

यी चार उद्देश्यहरूका आधारमा हेर्दा शिक्षा प्राप्त गर्नु भनेको कुनै विषयबारे थाहा पाउने मात्र होइन यसबाट कार्यव्यपारमा दक्षता थप्ने, सोबाट व्यक्तित्व विकास गर्ने र "बसुधैव कुटुम्बकम्" को भावना आत्मसात् गर्नेसम्मका कुराहरू पर्दछन् ।

समावेशीकरणले जसरी हरेक व्यक्तिलाई राष्ट्रिय मूलाधारमा सहभागिताको वातावरण बनाउन चाहन्छ

शिक्षाले व्यक्ति, समाज वा संस्थालाई सो कार्यका लागि सक्षमता कायम गर्न योगदान पुऱ्याउँछ । आपसमा मिलेर बाँच्न सिकाउने शैक्षिक उद्देश्य र सहकार्य, सहमति र सहभागिताको सुनिश्चितता हुनुपर्ने समावेशीकरणको मर्मबीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध र सहयोग गरेको हुन्छ भन्न सकिन्छ । शिक्षित र सक्रिय समाजको पहिचान नै समावेशीकरण र सामूहिक विकास पद्धतिको अवलम्बनमा भुल्किएको हुन्छ ।

यही भावनावाट अभिप्रेरित हुनाले नै राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ मा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निर्धारण गर्दा निम्न बुँदाहरू पनि राखिएको छ: "प्रत्येक व्यक्तिमा निहित सार्वभौम मानवीय मूल्यका साथै राष्ट्रिय संस्कृति र अस्मिता, सामाजिक मान्यता र आस्थाहरूको सम्बर्द्धन गरी जीवन्त अनुभवहरू समेट्दै स्वस्थ सामाजिक तथा सामूहिक जीवन पद्धतिको विकास गर्न चरित्रवान् एवम् नैतिकवान् नागरिक तयार गर्ने सामाजिक समानता र न्यायबारे चिन्तन गर्दै तदनुरूपको आचरण विकास गर्ने र समावेशी समाज निर्माणमा मद्दत गर्ने" । (राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३)

यी उद्देश्यहरूवाट शिक्षाले अन्य विविध अपेक्षा पूरा गर्नुका साथै वैयक्तिक विकासको ढोका खोल्ने, सामाजिक मान्यता र आस्थाहरूको संरक्षण सम्बर्द्धन गर्ने तथा समावेशी समाज निर्माणमा योगदान पुऱ्याउन सक्नुपर्ने हुन्छ । यसकारण समावेशीकरणका लागि आवश्यक चेतना फैलाउन र यसको भरपूर उपयोग गर्ने वातावरण सिर्जना गर्ने शिक्षा पद्धतिको भूमिका महत्वपूर्ण रहेकोदेखिन्छ ।

६. शिक्षाका माध्यमहरू र जीवनपर्यन्त सिकाइ

"शिक्षा" प्राप्त गर्ने वा गराउने पद्धति, विधि वा स्रोत प्रवाहका आधारमा माध्यम पहिचान गर्न सकिन्छ ।

परम्परागत रूपमा शिक्षा आज्ञा गर्ने र गराउने व्यवस्थित संरचना थिएन । त्यसैले परिवार, पुस्ता र सहकर्मी बीचको सीमित सोधखोजले व्यवहार चल्थ्यो । यस प्रक्रियामा व्यवस्थित संरचनाको आवश्यकता पहिचान हुँदै जाँदा गुरुकुल, धार्मिक मठ मन्दिर, धर्मप्रचारक संस्थाहरूको उपयोग हुन थालेको पाइन्छ । तदन्तर शिक्षाका माध्यमहरू औपचारिक, अनौपचारिक र अतिरिक्त हुन्छन् भन्ने मान्न थालियो । विधिसम्मत अभ्यासका दृष्टिले कडा र तोकिएको स्थान, पाठ्यवस्तु र समयसीमा ले बाँधिएको सिकाइ पद्धति औपचारिक ठहरियो । यस लेखको माथि नै भनिसकिएको छ, औपचारिक घेरामा मात्र “शिक्षा” प्रवाह गर्दा यसले सामाजिक विभेद बढाउनेदेखियो । त्यसैले पुनः केही लचिलो र केही उद्देश्य निर्देशित शिक्षा पद्धतिको रूपमा अनौपचारिक शिक्षाको महत्व स्विकारन थालियो । विशेषतः साक्षरता प्रवर्द्धन र जीवनोपयोगी सीप अभिवृद्धिका लागि अनौपचारिक शिक्षा पद्धतिको उपयोग अहिले पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण रहेको देखिन्छ । विशेषतः जीवनपर्यन्त शिक्षा (Lifelong learning) को सन्दर्भ र ज्ञानको विस्फोट (Explosion of knowledge) भैरहेको सन्दर्भमा औपचारिक शिक्षाका साधुगो घेरेले मात्र शिक्षा र सिकाइ अपूर्ण हुँदै आएको छ । सन् १९६६ तिर J.R.Kidd ले जीवनपर्यन्त सिकाइका निम्न विशेषता औल्याएका छन्:

१. शिक्षा विद्यालयको घेरामा मात्र सीमित हुँदैन, यो त व्यक्तिको जीवनसँगै अगाडि बढ्छ ।
२. व्यक्तिलाई ज्ञान, सीप, अवधारणा तथा व्यवहारको सदैव आवश्यकता पर्दछ ।
३. व्यक्तिले जन्मेदेखि नै खान, लाउन, वेतन र स्याहार सम्भार गर्ने जानकारी पाउन शिक्षा प्रक्रियामा संलग्न हुनै पर्छ ।

४. आफ्नो कार्यक्षेत्रबाट व्यक्ति सेवा निवृत्त भएपनि उसले आफ्नो सन्तानलाई नयाँनयाँ ज्ञान र व्यवहार प्राप्तमा साधक पुर्याइरहन्छ ।
५. व्यक्तिलाई कार्यक्षेत्रमा निरन्तर सुधार र परिमार्जित गर्न सिकिरहनु पर्दछ ।

जीवनपर्यन्त सिकाइको आधुनिक धारणामा विशेषतः इभान डल्लिचको Deschooling society, रवर्ट रेमरको The school is dead र पाउलो फ्रेगको Pedagogy of the oppressed भन्ने पुस्तकमा व्यक्त भावना र जोन डिवेको शैक्षिक प्रक्रियाको कहिल्यै पनि अन्त्य हुँदैन भन्ने बनाइले विशेष प्रभाव पारेको पाइन्छ ।

हरेक मानिसले आफ्नो परिवेशमा रहेर व्यवहार गर्दा गर्दै अन्य परिवेशका विभिन्न विचार, भावना, र प्रवृत्तिहरूको प्रभाव ग्रहण गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि एउटैमात्र माध्यम पर्याप्त हुन्छ । यसका लागि औपचारिक पाठशाला पद्धतिका साथै साक्षरतामूलक कार्यक्रमहरू पत्राचार पद्धति, विज्ञान र प्रविधिको प्रयोग, टेलिभिजन, इन्टरनेट, खुला शिक्षाजस्ता पद्धतिको उपयोग गर्न सकिन्छ । यस्ता कार्यक्रम वा पद्धतिका लागि उमेर, लिङ्ग, भूगोल, पेसा, जातीय स्थिति आदि कुराले पहुँचका लागि खास प्रभाव नपार्ने हुन सक्छ ।

७. खुला शिक्षा पद्धतिको अभ्यास

- (क) अन्तर्राष्ट्रिय: सन् १९५० पछि बेलायतबाट खुला विश्वविद्यालयको अवधारणा अगाडि सारियो । हेरोल्ड विल्सनले सन् १९६२-६३ तिर हवाई विश्वविद्यालय (University of air), गृह अध्ययन विश्वविद्यालय (Home study University) को अवधारणा अघि सारे । सन् १९६३ मा तयार भएको बेलायती र उच्च शिक्षासम्बन्धी प्रतिवेदनले खुला शिक्षा प्रणालीमा जोड दियो । फलस्वरूप १९६९ मा खुला

विश्वविद्यालयको स्थापना हुन पुग्यो । भारतको इन्दिरा गान्धी खुला विश्वविद्यालयको सञ्चालन अर्को महत्वपूर्ण स्थापना हुन पुग्यो ।

- साकको नवौं शिखरसम्मेलनले SACODIL (SAARC Consortium of Open and Distance Learning) को स्थापना गर्ने अवधारणालाई सन् १९९८ मा श्रीलङ्कामा भएको दसौं सम्मेलनले अफ अगाडि वढायो ।
- खुला शिक्षाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि केलाउदा अलिखित समयवाट प्रारम्भ भएको स्वीकार गर्नुपर्छ । औपचारिक अभ्यासका केही तमूनामात्र माथि उल्लेख भएका हुन् । खुला शिक्षा भनेको दूर शिक्षा पद्धति र खुला विश्वविद्यालय मात्र भने अवश्य होइन ।

(ख) राष्ट्रिय

- विसं. २०१४ मा कलेज अफ एजुकेशनवाट प्रौढहरूलाई उपयोगी हुने कार्यक्रम प्रसारणवाट नेपालमा दूर शिक्षा कार्यक्रमको प्रारम्भ भएको मानिन्छ । USAID को सहयोगमा विसं. २०३५ देखि रेडियो शिक्षा शिक्षक तालिम आयोजना प्रारम्भ गरियो । विसं. २०५० सालमा शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गत दूर शिक्षा केन्द्रको स्थापना हुन पुग्यो ।
- नवौं योजना (२०५४-०५९) मा खुला विश्वविद्यालय स्थापना गर्ने नीति लिइयो । दसौं योजना र चालु तीन वर्षीय अन्तरिम योजनामा समेत यस नीतिको निरन्तरता रही आएको छ । तापनि विश्वविद्यालय स्थापना भने हुन सकेको छैन । दूर शिक्षा पद्धतिवाट वि. एड (एकवर्षे) त्रिभुवन विश्वविद्यालयले र खुला शिक्षा पद्धतिवाट एकवर्षे वि. एड पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालयवाट सञ्चालन गर्ने अभ्यास भने भएको पाइन्छ ।

- शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रको अगुवाइमा तयार भई शिक्षा मन्त्रालयवाट २०६३ ९, २० मा स्वीकृत खुला शिक्षा तथा दूर सिकाइसम्बन्धी नीति, २०६३ हाल कार्यान्वयनमा रहेको छ । यस नीतिको नीतिगत उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन्:

१. विद्यमान शिक्षा प्रणालीअन्तर्गत विद्यालय तहको शिक्षावाट वञ्चित बालबालिकाहरूको निमित्त शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्नु ।
२. परम्परागत शिक्षाको अवसरवाट वञ्चित समुदायलाई विद्यालय र उच्च शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्नु ।
३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगवाट परम्परागत शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न विभिन्न किसिमका सहयोगी प्रक्रिया र सामग्रीको विकास गर्नु ।
४. खुला र दूर शिक्षा प्रणालीलाई मिश्रित प्रणालीको प्रयोगवाट जीवनपर्यन्त शिक्षा, निरन्तर शिक्षा एवम् व्यावसायिक दक्षता अभिवृद्धि गर्नु ।
५. राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय श्रमबजारको आवश्यकता अनुरूप काम खोज्ने श्रमशक्तिको चाहनावमोजिम सीपमा आधारित विषयहरूमा शिक्षा प्रदान गर्ने अवसर प्रदान गर्नु ।
६. जातीय तथा आदिवासी समुदायको परम्परागत सीप र अनुभवलाई प्रमाणित गर्ने अवस्था सिर्जना गर्नु ।

यसैगरी २०६३ माघ २५ गते मन्त्रीपरिषदवाट पारित भएको राष्ट्रिय अनौपचारिक शिक्षा नीति, २०६३ का १६ ओटा मध्ये पहिलो नीतिमा भनिएको छ, "विभिन्न उमेर र वर्गका व्यक्तिहरूलाई उनीहरूको आवश्यकताअनुरूपको प्राज्ञिक तथा व्यावहारिक ज्ञान, सीप र सूचना प्रदान गरी अनौपचारिक शिक्षाको क्षेत्र

विस्तार गरिनेछ" । यस नीतिको कार्यान्वयन गर्दा अपनाइने रणनीतिमा चाही यसरी उल्लेख गरिएको छ- शैक्षिक संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित गरी खुला विद्यालय सञ्चालन गर्ने, छुट्टै खुला विश्वविद्यालय नखुलेसम्म उच्चशिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने संस्थाहरूबाटै उच्चतहका समकक्षी शिक्षा उपलब्ध गराउने ।

चालु तीन वर्षीय अन्तरिम योजना (२०६४/६५-६६/६७) मा खुला शिक्षाको समेत प्रयोग गरी शिक्षाको अवसर सबै नेपाली नागरिकको पहुँच भित्र सुनिश्चित गर्ने रणनीति अबलम्बन गरिएको छ । यस्तै अर्को रणनीतिमा खुला विश्वविद्यालयको स्थापना गरी उच्चशिक्षामा सर्वसाधारणको पहुँच सुनिश्चित गर्ने गर्ने, देश सुहाउदो खुला र दूर शिक्षाको उपयुक्त पद्धतिको अनुसन्धान र विकासमा जोड दिने उल्लेख छ ।

यस्ता नीति, रणनीति र कार्यक्रमहरू सञ्चालन भैरहेका छन् तथापी खुला शिक्षा पद्धतिको संरचनागत विकास भने अझै हुन सकेको छैन ।

८. खुला शिक्षा र समावेशीकरण

शिक्षा, खुला शिक्षा र समावेशीकरणको अवधारणात्मक स्पष्टता पछि विशेषतः सामाजिक समावेशीकरणमा खुला शिक्षा पद्धतिको योगदान आँकलन गर्न सकिन्छ । विद्यालय विश्वविद्यालयमा प्रचलनमा रहेको प्राइभेट परीक्षाको अवसर, वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमहरू, इमेल इन्टरनेटबाट प्राप्त जानकारी तथा सूचनाहरू खुवा शिक्षाका केही उदाहरणहरू हुन् । तसर्थ यस्ता लचिला पद्धतिमा सामाजिक रूपले पिछडिएको वर्गले पनि नियमित अध्ययनको बाध्यता भन्दा हलुका ढङ्गले सिकाइ गर्ने र प्रामाणीकरण गर्ने मौका पाउदछ । यस्तै विभिन्न पेसामा रहनै पर्ने बाध्यता भएका तर उच्च शिक्षा वा

साधारण शिक्षा हासिल गर्ने उद्देश्य भएका व्यक्तिहरूलाई पनि खुला शिक्षा पद्धतिले प्रोत्साहित गर्दछ । विशेषतः सिकने र सिकाउने बीचको प्रत्यक्ष सम्बन्ध नभएको अवस्थामा पनि सिकाइ सम्भव हुने दूरशिक्षा पद्धति पनि खुला शिक्षाकै महत्वपूर्ण स्वरूप भएकाले यसबाट अप्ट्यारोमा परेकालाई औपचारिक शिक्षा पाउने अवसर भिन्दछ । समावेशीकरणका मुद्दा र यसका लागि खुला शिक्षाको योगदानलाई जोडेर हेर्नाले यी दुई तत्वबीच आपसी निर्भरता रहेको देख्न सकिन्छ । खुला शिक्षा पद्धतिले लचिलो विद्यालय, लचिलो पाठ्यवस्तु, लचिलो कार्यक्रम, लचिलो समय र लचिलो व्यवस्थापनद्वारा व्यक्ति र समुदायको सिकाइ आवश्यकता पूरा गराई शैक्षिक समावेशीकरण गर्न मद्दत पुग्दछ । यसरी शैक्षिक समावेशीकरणले सामाजिक, राजनीतिक, आर्थिक वा समग्र समावेशीकरणमा ठोस योगदान पुऱ्याउछ । किनकी चेतना र स्थान निर्धारित शिक्षाबाट मात्रै सम्भव छ ।

वैधानिक खुला शिक्षा प्रणालीको अभ्यास भरखरै मात्र हुन थाले पनि अहिले विभिन्न सेवामा रहेका पेसाकर्मीहरू, राजनीतिकर्मी तथा समाजसेवीहरूले प्राइभेट रूपबाट वा शिक्षालयमा भर्ना गरी तर नियमित कक्षा नलिई केवल परीक्षामा सहभागी भएर विभिन्न उपलब्धि लिइएको पाइन्छ । यही अवस्थालाई वैधानिकता दिई खुला शिक्षा प्रणालीका निम्न विधि अवलम्बन गरी वैधानिक शैक्षिक उपाधि र सीप तथा दक्षताको प्रामाणीकरण गर्न सकिन्छ ।

१. छापा सामग्रीहरूको प्रयोग: पत्राचार पाठ, निर्दिष्ट पुस्तकहरू, स्वाध्याय सामग्रीहरू, सन्दर्भसामग्रीहरू
२. रेडियो, टेलिभिजन र इन्टरनेटको प्रयोग: पाठ्यांशको प्रसारण
३. ट्युसन तथा परामर्शको प्रयोग: व्यक्तिगत, सामूहिक ट्युसन, व्यक्तिगत वा सामूहिक परामर्श तथा जाडो वा गर्मी विद्यालय सम्पर्क कक्षा

* हृदयप्रसाद लम्जाल

४. कार्य र मूल्याङ्कन: व्यावसायिक, व्यावहारिक प्रयोग, आत्ममूल्याङ्कन, शिक्षकद्वारा परीक्षण, कम्प्युटरद्वारा परीक्षण, परीक्षाहरू, प्रमाणपत्रहरू प्रदान आदि ।

यी विधि तथा साधनहरूको प्रयोग गर्न विभिन्न दुर्गम क्षेत्र, पेसामा व्यस्त रहनेहरू तथा गाउँ समाजमै रही अध्ययन गर्न चाहनेहरूलाई पनि हुनै न कुनै रूप उपयोगी हुन सक्दछ । यसले विभिन्न अवस्थामा रहेका तर शिक्षा आर्जन गर्न चाहने व्यक्ति समूहलाई शिक्षामा समावेशीकरण गर्न सजिलो हुन्छ । शैक्षिक पहुँचले स्वतः हक, अधिकार प्राप्त तथा नागरिक कर्तव्य र दायित्व निवोह गर्दै अवसरको उपयोग र अर्थपूर्ण सहभागिताको वातावरण बन्न सघाउ पुग्दछ । पिछडिएको वर्ग, समुदाय, विपन्न, दुर्गम क्षेत्रका वासिन्दा तथा निम्नवेतन भोगीहरू सबैलाई खुला शिक्षा पद्धतिले क्रमशः शैक्षिक समावेशीकरण गर्दै सामाजिक समावेशीकरण तर्फ अग्रसर गराउन सक्दछ ।

९. निष्कर्षः

शैक्षिक समावेशीकरणका लागि खुला शिक्षा तथा दूर सिकाइ पद्धतिले मद्दत गर्दछ । शैक्षिक समावेशीकरणले नागरिक समाजमा सक्षम भई जीवन निर्वाह गर्न आवश्यक चेतना र दायित्वबोध गराउन सक्छ । खुला शिक्षा पद्धति आजको विश्वव्यापीकरण र ज्ञानको विस्फोटमा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि अनिवार्य आवश्यकता बनिसकेको छ । विशेषतः पिछडिएका वर्ग, औपचारिक शिक्षा पाउने अवस्थाका सिर्जना गर्न नसकेका समूह तथा शिक्षालाई निरन्तरता दिन चाहने पेसाकर्मीलाई समेत यस पद्धतिले शैक्षिक अवसर प्रदान गर्दछ । शैक्षिक मूल प्रवाहिकरण वा शैक्षिक समावेशीकरणले नै सामाजिक वा राजनैतिक समावेशीकरणलाई अर्थपूर्ण बनाउन सक्ने भएकाले अब राज्यको ध्यान खुला शिक्षा पद्धतिलाई अवलम्बन गर्ने, यसलाई व्यवस्थित र विस्तारीत गरी सबै

नागरिकलाई सँगसँगै अगाडि बढ्न प्रोत्साहित गर्ने तर्फ निर्देशित हुनु आवश्यक छ । यसका लागि औपचारिक शिक्षा, विद्याय शिक्षा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र उच्च शिक्षामा खुला सिकाइ पद्धतिको प्रवेशलाई वैधानिक बनाउनु आजको आवश्यकता रहेको देखिन्छ ।

सन्दर्भसामग्री

- अशिके (२०६३). अनौपचारिक शिक्षा नीति, २०६३. भक्तपुर: अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र ।
- काफ्ले, वासुदेव (र अन्य). (२०६१). शैक्षिक प्रविधि र अनौपचारिक शिक्षा. काठमाडौं: विद्यार्थी प्रकाशन ।
- मवासम (२०००). बेइजिङ जोड पाँच राष्ट्रिय प्रतिवेदन काठमाडौं: महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय ।
- पाविके (२०६३). नेपालमा विद्यालय शिक्षाका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप. भक्तपुर: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।
- रायोआ. नवौं, दसौं पञ्चवर्षीय र तीनवर्षीय अन्तरिम योजना. काठमाडौं: राष्ट्रिय योजना आयोग ।
- शर्मा, चिरन्जिवी. (२०६१). शिक्षाको दर्शनशास्त्रीय र समाजशास्त्रीय आधार. काठमाडौं: एम के पब्लिसर्स ।
- शिखेम. (२०६३). खुला शिक्षा तथा दूर सिकाइसम्बन्धी नीति. भक्तपुर: शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।
- शिखेम. (२०६५). शैक्षिक सूचना एक भलक, २०६५. काठमाडौं: शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय ।
- शैजविके. (०६५, ०६४, ०६३, ०६२). दूर शिक्षा. भक्तपुर: शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।

नेपालको सन्दर्भमा वैकल्पिक र खुला शिक्षाको उपादेयता र सान्दर्भिकता

- हरिप्रसाद लम्साल*

विषय प्रवेश

विकासोन्मुख मुलुकहरूमा विद्यमान कमजोर राजनैतिक प्रतिवद्धता, अपर्याप्त स्रोतको प्रवाह, स्थानीय स्रोतको अवैज्ञानिक परिचालन र सुशासन तथा पारदर्शिताको अभावका कारणले गर्दा मानव अधिकारको रूपमा स्वीकार गरिएको आधारभूत तहको शिक्षा प्राप्तबाट नागरिकहरू वञ्चित भएका छन्। उक्त तहको शिक्षालाई सहजै उपलब्ध गराउन राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाट अत्यन्तै चर्को दबाव सिर्जना गरिएको भए तापनि नतिजा त्यति सन्तोषजनक देखिएको छैन। राज्यबाट उपलब्ध सुविधाको अभावमा चाहना र आकाङ्क्षा भएका व्यक्तिहरू पनि शिक्षाको अधिकारबाट वञ्चित हुनु २१ औं शताब्दीको विडम्बना नै भएको छ। नेपाल पनि यो अवस्थाबाट त्यति पर रहेको छैन किनभने सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको मूल्याङ्कन प्रतिवेदनले पनि सबैका लागि शिक्षाको लक्ष्य प्राप्त गर्नमा अझ धेरै काम गर्न बाँकी देखाएको थियो जसलाई प्राप्त गर्ने कार्य जुन चुनौतीपूर्ण नै देखिन्छ।

तसर्थ विकासोन्मुख मुलुकको प्रमुख चुनौती भनेको शिक्षाको अवसर नपुगेको समूहसम्म राज्य के कसरी पुग्ने भन्ने हो। शिक्षामा देशका सबै नागरिकको पहुँच कसरी स्थापित गर्ने भन्ने हो। सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्य हासिल गर्ने अवस्थाका मुलुकहरूको अनुभवले देखाएअनुसार कुनै एउटा तरिका वा विधिबाट मात्र सो लक्ष्य पूरा गर्न कठिन हुँदोरहेछ, त्यहाँ विविध उपायहरू अवलम्बन गरिएका रहेछन् र विभिन्न किसिमका विद्यालयीय सुविधाहरू क्रियाशील रहेका

छन्। तसर्थ मुलुकका सबै नागरिकका लागि सहज रूपमा आधारभूत तहको शिक्षा उपलब्ध गराउन राज्यले बहुमनामा आधारित विद्यालयीय प्रणालीको अवधारणा अवलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको विज्ञहरूले औल्याएका छन्। यस अन्तर्गत खुला शिक्षा, वैकल्पिक शिक्षा, दूर शिक्षा, सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षा, सम्पर्क कक्षाहरू, साथीहरूसँगै बसेर सिक्ने प्रक्रिया, तथा स्वअध्ययन जस्ता उपायहरू उपयोगी र सान्दर्भिक देखिएका छन्।

विद्यालयीय शिक्षाका यी विभिन्न मोडेलहरूमध्ये विद्यालय शिक्षाको अवसर औपचारिक र अनौपचारिक, खास गरी वैकल्पिक र खुला शिक्षा दुवै किसिमका विद्यालयीय सुविधाहरूबाट प्राप्त हुन्छ भन्ने कुरा विश्वका विभिन्न अनुभवहरूले देखाइसकेका छन्। दुवै प्रकारका शिक्षा एक अर्काका प्रतिस्पर्धीभन्दा पनि सहयोगी देखिएका छन्, वैकल्पिक र खुला शिक्षाको अवलम्बनबाट आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच स्थापित गर्न सहयोग पुगेको कुरा विभिन्न मुलुकका उदाहरणहरूले बताएका छन्। यसरी हेर्दा वैकल्पिक र खुला शिक्षा आधारभूत शिक्षाको प्राप्तिमा अत्यन्त सहयोगी सिद्ध भएका छन्। यी शिक्षाका लक्ष्यत समूहहरू एउटै भएता पनि त्यहाँसम्म पुग्ने उपाय फरकफरक रहेका छन्। यस किसिमको शिक्षाले आधारभूत शिक्षाको विश्वव्यापीकरणमा सहयोग गर्नुका साथै समाजमा समन्यायिकता तथा सामाजिक न्याय र सकारु समाजको निर्माण गर्ने कार्यमा ठोस रूपमा सहयोग गर्न सक्ने देखिन्छ।

* उपनिर्देशक शिक्षा विभाग

विकासित मुलुकमा खुला शिक्षाका विविध नमूनाहरू कार्यान्वयनमा ल्याइसकिएको छ । यस सुविधाबाट अधिकांश नागरिकहरू लाभान्वित भएका थिए र आज पनि भैरहेका छन् । युरोप, अमेरिका, जापानजस्ता मुलुकहरूले खुला शिक्षालाई शिक्षा प्रणालीको अभिन्न अङ्गको रूपमा स्वीकार गरी सोही अनुरूपका कार्यहरू अगाडि बढाएका छन् । तर यस प्रकृतिको वैकल्पिक र खुला शिक्षा विकासोन्मुख मुलुकमा अझ बढी विकास र विस्तार हुनु पर्नेमा सो हुन सकेको छैन । यस अवधारणाको कार्यान्वयन गरेर सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने वास्तविकतालाई विकासोन्मुख मुलुकका योजनाकार तथा नीति निर्माताहरूले सहज रूपमा स्वीकार गर्न सकेका छैनन् । यसो हुनुको मुख्य कारण या त उनीहरूमा आवश्यक ज्ञानको अभाव हुनु वा उनीहरूमा सबैका लागि शिक्षा पूरा गराउनमा आवश्यक प्रतिबद्धता नहुनु नै हो ।

प्रस्तुत लेखमा सबैका लागि शिक्षाका बारेमा अत्यन्तै महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने वैकल्पिक र खुला शिक्षाको बारेमा चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ। यस क्रममा नेपालमा विगत केही वर्षदेखि कार्यान्वयन गरिएका वैकल्पिक र खुला शिक्षाको अवस्थालाई केलाउने, यसका सत्रल र सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू र आगामी दिनमा लिनुपर्ने कदमहरूको बारेमा सङ्क्षेपमा चर्चा गरिएको छ ।

नेपालमा वैकल्पिक तथा खुला शिक्षाको विकास र विस्तार

नेपालमा वैकल्पिक शिक्षाको इतिहास त्यति लामो छैन । प्राथमिक तहमा वैकल्पिक विद्यालयको विकास र विस्तार आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना कार्यक्रमको अर्धमा परीक्षणको रूपमा सुरु गरिएको भएता हालसम्म पनि यस कार्यक्रमलाई

परीक्षणको तहभन्दा माथि उठाउन सकिएको छैन । नेपाल जस्तो विविध भौगोलिक अवस्था र विविधता भएको देशमा पाँच सयको सङ्ख्यामा सीमित वैकल्पिक विद्यालय सञ्चालन गरिएको छ । दुर्गम पहाडी वस्ती, पातलो वस्ती र औद्योगिक क्षेत्रमा सञ्चालन गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरू यति सीमित सङ्ख्यामा सञ्चालन भएका छन् कि यो त हात्तीको मुखमा जिरा सरह नै देखिन्छ । यस किसिमको कार्यक्रमबाट के कति व्यक्तिले लाभान्वित हुने अवसर पाए होलान् सहजै अनुमान गर्न सकिन्छ । पहिलो चासो कार्यक्रमको सङ्ख्यामा छ, भने दोस्रो कार्यक्रम सञ्चालन हुने स्थानको बारेमा पनि छ । औपचारिक विद्यालय भएका स्थानमै यस किसिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भए पनि अचम्म नमान्दा हुन्छ । यसले गर्दा हाल सञ्चालनमा रहेका कार्यक्रमबाट खास खास लक्षित समूहले खासै लाभ पाएको देखिँदैन । यो त सीमित सङ्ख्यामा रहेका वर्ग वा समूहका लागि मात्र सञ्चालन गरेजस्तो देखिन्छ । फेरि सधैं सीमित सङ्ख्या अनि परीक्षणमात्रले यस्ता कार्यक्रम बाँकी स्थानमा कहिले विस्तार गर्ने भन्ने प्रश्न पनि पेशिलो छ । यो कार्यक्रम त अन्य कार्यक्रमहरू जस्तै तालिम, गोष्ठी नगरेर भए पनि सञ्चालन गर्नुपर्ने आधारभूत र प्राथमिकतायोग्य कार्यक्रम हो । यो विद्यालयीय सुविधाको सुनिश्चितता गर्ने माध्यम पनि हो ।

नेपालमा कुनै पनि कार्यक्रम किन परीक्षण गर्ने, परीक्षण गरिएको कार्यक्रम कहाँबाट सुरु गरेर कहाँ अन्त गर्ने, कति वर्षसम्म परीक्षण गर्ने, विस्तार गर्ने रणनीति के हुने आदिजस्ता पक्षहरूमा गहन विश्लेषण नगरीकन कसैको दवाव, लहड र सनकमा सञ्चालन गर्ने गरिन्छ । यसकारणले गर्दा कतिपय नीतिगत निर्णयहरूले निरन्तरता पाउन नसक्ने देखिन्छ । अनि अर्कोतिर परीक्षण भनेर सुरु गरिएको कार्यक्रम आयोजना अवधिभर परीक्षण कै रूपमा सञ्चालन हुन पनि सक्दछ र भैरहेको पनि छ । धेरै सङ्ख्यामा सुरु गर्नु र केही सङ्ख्यामा सुरु गर्नुमा दिने पक्ष

(Supply side), खासगरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने पक्षलाई त खासै फरक नपर्ला तर लक्षित समूहमा भने ठूलो असर पर्ने देखिन्छ । यसले पढन पाउने र पढन नपाउने वातावरणमा साह्रै ठूलो प्रभाव पार्छ । यस्तो कार्यक्रम थोरै सङ्ख्यामा सञ्चालन गर्दा सीमित स्थानका लक्षित समूहले मात्र लाभान्वित हुने अवसर पाउँछन् भने आवश्यक सङ्ख्यामा सञ्चालन गर्न सकेमा राज्यको स्रोत, साधन र सुविधामा विपन्न समूहहरूको पहुँच पनि बढ्ने हुन्छ । यस किसिमको कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु भनेको राज्यको स्रोतलाई स्थानीय स्तरसम्म लैजानु पनि हो । तसर्थ आवश्यक कार्यक्रम सीमित स्थानमा सञ्चालन गर्नु भनेको पछाडि परेका समूहहरूलाई राज्यको स्रोतमा पहुँच स्थापित गर्नबाट वञ्चित गर्नु हो । वैकल्पिक शिक्षाको विस्तार हुनु र नहुनुमा भिन्नता रहेको छ ।

शिक्षासंग सम्बद्ध निकायहरूले वैकल्पिक र खुला प्रकृतिका विद्यालयीय सुविधाहरू के कस्तो स्थानमा के कति मात्रामा आवश्यक छन् भने विवरण समेत तयार गर्न सकेका छैनन् । यस्ता निकायहरू त विनियोजन भएको बजेट तथा कार्यक्रम सम्पन्न गर्ने सयन्त्रमात्र बनिरहेका छन् भन्नुमा त्यति फरक भिन्नता । कुनै कार्य सुरु गर्ने चर्चा गर्नासाथ बजेटको अभावको कुरा सर्वप्रथम देखाउने गरिन्छ, तर भैरहेको बजेटको सदुपयोग तथा अधिकतम उपलब्धि लिन कार्यक्रममा खासै चासो रहेको देखिँदैन । एक पटक कुनै कार्यक्रम सुरु गर्नासाथ त्यसलाई निरन्तरता दिनुपर्ने बाध्यता हाम्रो सामु रहेको छ, लक्षित समूहको आवश्यकताकात्तै भन्दा पनि हाम्रो आवश्यकताले कार्यक्रमहरू तय गरिएका छन् र कार्यान्वयन गरिएका छन् । मैले यहाँ स्रोतको उपलब्धता बिना पनि कार्यक्रम चल्छन्, कार्यक्रमहरू चलाउन सकिन्छ भन्न खोजेको होइन । कार्यक्रम सञ्चालनका लागि बजेट अनिवार्य पक्ष हो तर बजेट अनुरूप र कार्यक्रम तय गर्ने कि कार्यक्रम अनुरूप बजेट तयार गरी अनि स्रोतको खोजीमा

लगाने भन्नेमध्ये कुनचाँही पक्षलाई बढी महत्त्व दिने मात्र खोजेको हुँ । यस बारेमा अब हामी स्पष्ट हुनै पर्ने भएको छ र वाटो किटान गर्नुपर्ने भएको छ । कति दिन बजेट भएको कार्यक्रममात्र सञ्चालन गरेर बस्ने ? पहिला कार्यक्रम बजेट स्रोतको खोजीमा जुट्नु आजको आवश्यकतामात्र होइन अनिवार्य आवश्यकता पनि भएको छ ।

हाल स्रोतको कमीका कारणबाट हामीले जे जति मात्रामा वैकल्पिक विद्यालयहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने हो सकिएन यो वास्तविकता पनि हो र यसलाई नकार्न पनि मिल्दैन । तर त्यसो भन्दैमा हामीलाई मुलुकभरिमा के कति मात्रामा वैकल्पिक विद्यालय आवश्यक छन् त भनेर योजना मात्र तयार गर्ने कार्य नरोकिनु पर्ने हो । यसको उत्तर सायदै मिल्ला किनभने माथि भने भै बजेट नभएकोलाई कार्यक्रम मान्ने प्रचलन हामीकहाँ रहेको छैन । यस किसिमको कार्यका लागि बजेट विनियोजन भएको छैन अनि हामीले कसरी तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न सक्छौं त भन्ने उत्तर सधैं पाइरहने उत्तर हो । पाउने उत्तर यही हुन सक्ला । यसबाट के पाठ सिक्न सकिन्छ भने अब कुनै पनि कार्यक्रम सुरु गर्नुभन्दा पहिला यसबारेमा विस्तृत रूपमा विश्लेषण गरेर परीक्षण कति समय गर्ने, त्यसपछि यसलाई मुलुकका अन्य भागमा कसरी विस्तार गर्ने भन्ने बारेमा सोचविचार गरिनु पर्दछ । कुनै एक दुईवटा क्षेत्र वा ससाना वस्तीमा परीक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, पाँचवर्ष भरि परीक्षण गर्ने र यसको बारेमा अन्य क्षेत्रका बासिन्दामा पनि अनावश्यक आशा जगाइदिने र पछि गएर कार्यक्रम विस्तार नगर्ने प्रचलनलाई तुरुन्त बन्द नै गरिनु पर्दछ ।

प्राथमिक शिक्षामा भएको नीतिगत सुधार, लगानीमा भएको वृद्धि र मुलुकको आफ्नै प्रतिबद्धता एवम् दातृनिकायको सहयोग समेतका कारणबाट विगतका

वर्षहरूका तुलनामा प्रारम्भिक तहवाट निम्न माध्यमिक तहमा जाने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्यामा वृद्धि भएको छ, यो मुलुकका लागि सकारात्मक सङ्केत हो । तर अझै पनि कक्षा १ मा भर्ना भएकामध्ये झन्डै २० प्रतिशतभन्दा कम विद्यार्थी एसएलसी परीक्षामा समावेश हुने गरेको अवस्था हाम्रा सामु रहेको छ । कक्षा १ मा भर्ना भएकामध्ये झन्डै एक तिहाइ विद्यार्थीले अर्को वर्षमा पुन उही कक्षामा आउने गरेको देखिन्छ । प्रत्येक सात आठजनामध्ये एक जनाले कक्षा छोडेको देखिन्छ । किन यस्तो नतिजा आयो भन्ने बारेमा गहन विश्लेषण आवश्यक हुन्छ र यस लेखमा त्यसको चर्चा पनि सम्भव छैन । अर्को छुट्टै लेख गर्न सक्छ । तर यस किसिमका बालबालिकाहरूलाई के कस्तो तरिकाबाट सम्बोधन गर्ने भन्ने बारेमा आवश्यक विविध उपायमध्ये वैकल्पिक शिक्षा एउटा उपयोगी माध्यम गर्न सक्दछ । यसै गरी प्रारम्भिक तहवाट माथिल्लो तहमा जाने विद्यार्थी सङ्ख्यामा सुधार आएपछि माथिल्लो तहको शिक्षाका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्नुपर्ने हुन्छ । तर हाम्रो परिवेशमा यस किसिमको योजना तयार गरेको देखिदैन । प्रथमतः निम्नमाध्यमिक तथा माध्यमिक तहमा के कति विद्यार्थीहरू हुन सक्छन्, तीमध्ये के कति विद्यार्थी औपचारिक शिक्षामा जान्छन् र के कति विद्यार्थीका लागि वैकल्पिक र खुला शिक्षाको आवश्यक पर्दछ भन्ने बारेमा ठोस योजना तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ । मुलुकमा जम्मा यतिवटा खुला शिक्षा सञ्चालन गर्ने संस्थाको आवश्यकता थियो सोमध्ये स्रोतको सीमितताका कारणले गर्दा हालसम्म जम्मा यतिवटा मात्र सञ्चालन गर्न सकिएको छ भनेर जवाफ दिन सक्नु पर्दथ्यो । हाल हामीले यतिवटा सञ्चालन भएका छन् भनी जवाफ दिन त सक्छौं, तर आवश्यकता कति हो भन्ने बारेमा अनुमान गर्न पनि कठिन छ । माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रमअन्तर्गत निम्न माध्यमिक तहमा वैकल्पिक शिक्षाको नामबाट र

माध्यमिक तहमा खुला शिक्षाको नामबाट यस किसिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका छन् । यस किसिमका कार्यक्रमहरूका लागि विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले केही वाटो खोले तापनि अब कसरी जान्छ भन्ने बारेमा अहिल्यै केही भन्नु हतार गरेको हुन सक्छ । तर एउटा यथार्थ के हो भने अब यस किसिमको शिक्षालाई विस्तार गर्न स्पष्ट कार्ययोजना बनाएर मात्र अगाडि बढ्नु पर्दछ र कहिलेसम्म आवश्यकताको आधारमा मुलुकको सबै स्थानमा के कसरी विस्तार गर्ने भन्ने बारेमा कार्यनीति तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । एक अर्कालाई दोषारोपण गर्नुभन्दा पनि वैकल्पिक र खुला शिक्षालाई विश्वव्यापी रूपमा जे जसरी अङ्गीकार गरी महत्वका साथ विकास र विस्तार गरिएको छ त्यसरूपमा नेपालमा गर्न नसक्नुका कारणहरूको खोजी गरी त्यसअनुरूप अगाडि बढ्नु पर्ने हुन्छ ।

अबका दिनको बाटो

माथि नै भनिसकियो कि वैकल्पिक र खुला शिक्षालाई विश्वव्यापी रूपमा अत्यन्त उपयोगी र प्रभावकारी मानिएको छ । यो शिक्षा औपचारिक शिक्षाप्रणातीमा रहेको कठोरता, औपचारिक संरचना, विशिष्ट समयगत ढाँचा र औपचारिक व्यवस्थापनभन्दा फरक रहेको छ । अनौपचारिक शिक्षा प्रकृतिको विशेषताका सम्वन्धमा द स्कूल अफ ओपन लर्निङ एन्ड कन्टिन्युइङ एजुकेसन (SOLACE) ले यसरी उल्लेख गरेको छ ।

Open Learning and Continuing Education is characterized by flexibility in admission requirements, age, program location, class times, delivery systems and methods, learner interests and experiences.

वैकल्पिक र खुला खास गरेर अनौपचारिक प्रकृतिको शिक्षाको सबैभन्दा ठूलो सबल पक्ष भनेको यही नै हो

। यसको गुण, विशेषता र सिद्धान्त पनि यही नै हो । तसर्थ नेपालमा पनि यो औपचारिक विद्यालयभन्दा फरक हुनै पर्दछ र यसले अनौपचारिक शिक्षाको विशिष्ट गुण तथा स्वभावहरू अङ्गीकार गरेकै हुनुपर्दछ । यस किसिमको शिक्षा औपचारिक शिक्षाको प्रतिस्पर्धीभन्दा पनि एक सहयोगी तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका समूहहरूका लागि अवसर र राज्यका लागि आफ्ना नागरिकको शिक्षामा पहुँच बढाउने एउटा गतिलो विकल्प हो । यो न एउटा अवसर हो । सबै कुरा ठिकठाक भएको व्यक्ति यस किसिमको शिक्षामा आउने सम्भावना कमै हुन्छ र यस किसिमको शिक्षा उनीहरूका लागि आवश्यक पनि छैन । यो शिक्षा न तोकिएको समयमा उपस्थित हुन नसक्ने, विद्यालयमा पूरा समय दिन नसक्ने तर शिक्षा प्राप्तिको चाहना र आवश्यकता भएका व्यक्तिहरूका लागि हो । तर हामीकहाँ वैकल्पिक र खुला शिक्षालाई औपचारिक शिक्षाको प्रतिस्पर्धीको रूपमा उभ्याउने कसरत गरिँदै छ । उही दिउसोको समय, उही नियमित कक्षा, उही नियमित गृहकार्य, उही तोकिएको समय, एकै किसिमको प्रणाली, पाठ्यक्रम आदिका कारणले गर्दा औपचारिक र यस किसिमका विद्यालयहरूको बीचमा फरक देख्न सकिँदैन । यसलाई औपचारिक शिक्षाको अर्को रूपमा अगाडि ल्याउने प्रयास भैरहेको छ । यसलाई जे जस्तो मात्रामा लचिलो बनाउनु पर्ने हो सो भएकै छैन ।

वैकल्पिक र खुला शिक्षाको लचकताको चर्चा गर्दा गुणस्तरको कुरा उठाउने गरिन्छ । वैकल्पिक र खुला शिक्षालाई औपचारिक शिक्षाको तुलनामा गुणस्तर खोज्ने आँखा बन्द गरी यही वैकल्पिक र खुला शिक्षाको व्यवस्थाभित्र रहेर नै गुणस्तरको खोजि गरिनु पर्दछ । गुणस्तरको नामवाट शिक्षा नै नपाउने अवस्था कायम राखी राख्ने कि सर्वप्रथम पहुँचमा वृद्धि गरी सोही मुताबिक अगाडि बढ्ने भन्ने प्रश्नमा निक्कै आवश्यक छ । सामान्य आँखावाट हेर्ने हो भने विद्यालय तहको

शिक्षाको अवसर नै नपाउनु भन्दा अवसर जुटाउनु नै पहिलो कार्य हो । कठिन अवस्थामा रहेकाहरूका लागि अवसर सिर्जना गर्न सकेमा उनीहरू आफैँ पनि गुणस्तरका लागि थप कार्य गर्न सक्छन् । तसर्थ नेपालमा वैकल्पिक र खुला शिक्षाको विकास र विस्तारमा आजको व्यवस्थाभन्दा छुट्टै रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि योजनाकार, विज्ञ र सरोकारवालाहरूको बीचमा थप बहस र अन्तरक्रियाको खाँचो रहेको छ । यस किसिमको शिक्षाको विकास र विस्तारमा बाह्य परिवेश, औपचारिक शिक्षाको अवस्था र व्यक्तिको इच्छा आकाङ्क्षा आदिको विश्लेषण गरेर मात्र अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ ।

वैकल्पिक तथा खुला शिक्षालाई औपचारिक कक्षाकोठाको दायराभन्दा बाहिरका स्थानमा, शिक्षकसँग नियमित रूपमा अन्तरक्रिया गर्नुपर्ने भन्दा पनि विद्यार्थी स्वयंलाई सिक्नका लागि उत्प्रेरित गर्ने, प्रत्यक्ष अन्तरक्रिया भन्दा पनि सूचना र प्रविधिसँग जोडेर सहज रूपमा सहयोग पाउनु पर्ने वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने, तोकिएको समयभन्दा पनि सिकारुको सहजता मुताबिकको समय, हामीले जे दिन्छौ त्यही सिक्नु पर्ने भन्दा पनि जे सिक्न चाहन्छन् त्यही उपलब्ध गराउने पद्धतिसँग जोडन सकिँएमा मात्र यो उपयोगी र सबैका लागि पहुँच योग्य बनाउन सकिन्छ । हामीले हाल सञ्चालन गरेका कार्यक्रमहरूलाई यी सिद्धान्तहरूसँग जोडेर सोही मुताबिक यसलाई परिमार्जन गर्नुपर्ने भएको छ ।

विश्वमा कामसँगसँगै अध्ययन गर्न चाहनेहरूको सख्यामा उल्लेख्य मात्रामा वृद्धि भएको छ । यो उनीहरूको बाध्यता वा इच्छामध्ये कुनै हुन सक्दछ तर नेपालमा यो बाध्यता जस्तै भएको छ । यो क्रम विद्यालय शिक्षादेखि उच्च शिक्षासम्ममा उत्तिकै मात्रामा लागू हुन सक्दछ । औपचारिक विद्यालय शिक्षा पढितले यस प्रकृतिका सिकारुहरूको आवश्यकता परिपूर्ति गर्न

नसक्ने हुनाले वैकल्पिक र खुला शिक्षा ग्रामीण क्षेत्रमा मात्र नभएर सहरी क्षेत्रमा रहेका कामकाजी समूहहरूका लागि पनि उतिकै लाभदायक बन्न सक्दछ । यो विद्यालय छाड्नेहरूका लागि पनि लाभदायक बन्न सक्दछ किनभने शैक्षणिक विद्यालय शिक्षामा निश्चित उमेर समूहका विद्यार्थी हुने हुनाले वढी उमेर समूहका विद्यार्थीका लागि सो वातावरण त्यति अनुकूल नबन्न सक्दछ । यसको ठिक विपरित यस किसिमको शिक्षामा उमेर समूहको कुनै सीमा रहेको छैन । यी सबै कार्यवाट शिक्षाको अवसरमा वृद्धि हुनाका साथै मुलुकको समग्र मानवीय ससाधन विकासमा समेत उल्लेख्य मात्रामा सहयोग पुग्न सक्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- सबैका लागि शिक्षा (२००४-२००९) र माध्यमिक शिक्षा सहयोग कार्यक्रम (२००३-२००९) का मुल दस्तावेजहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका आर्थिक वर्ष २०६५/२०६६
- Akpan, C. P. (2008). Enhancing Quality in Open and Distance Education through Effective Utilization of Information and Communication Technology. A paper presented at the 2nd African Council for Distance Education (ACDE) Conference and General Assembly, 8-11 July 2008. 2008. Lagos. Nigeria.
- Pant, M. C. (NA). Quality School Education through Open and Distance Learning (ODL). National Institute of Open Schooling, India.
- The school of Open Learning and Continuing Education (SOLACE), Masinde Muliro University of Science

and Technology (MMUST). Retrieved in 23 May 2009 from <http://www.mmust.ac.ke/applicationforms/SOLACEBrochure.doc>.

- A text Retrieved in 23 May 2009 from <http://www.iihe.ac.be/internal-report/2001/stc-01-07.doc>.
- Tom Kunnunkal, S.J. (NA). Open Schools Supporting the Goal of Continuing Education, National Open School. India. retrieved in May 23, 2009 from <http://www.google.com.np/search?q=Open+Learning+%B+School+Education.doc&hl=ne&start=10&sa=N>

नेपालमा दूर तथा खुला शिक्षा: विद्यमान समस्या र समाधानका उपाय

- खुबीराम अधिकारी *

पृष्ठभूमि

सन् १८४० मा बेलायतको बाथमा चिठीपत्रको माध्यमबाट प्रदान गरिने शिक्षाबाट दूर तथा खुला शिक्षाको प्रारम्भ भएको हो। यसै गरी सन् १८७३ मा अमेरिकामा घरमा अध्ययन गर्ने समाजको स्थापना गरियो भने सन् १९२६ मा सोभियत सङ्घमा चिठीपत्रबाट अध्ययन गर्ने विभागको स्थापना भयो। सन् १९६९ मा बेलायतमा खुला विश्वविद्यालय स्थापना गर्ने ऐन निर्माण भई १९७१ देखि पाठ्यक्रम सञ्चालन भएको हो। सन् १९७० को दसकदेखि खुला शिक्षाको विकास र विस्तारमा तीव्रता आयो। सन् १९८५ मा भारतमा इन्दिरा गान्धी खुला विश्वविद्यालयको स्थापना भएको हो। हाल विकसित एक विकासोन्मुख सबैजसो राष्ट्रहरूमा कुनै न कुनै प्रकारको दूर शिक्षण प्रणालीको विकास र प्रयोग भइरहेको छ। सार्क मुलुकमा भारत, श्रीलङ्का, बङ्गलादेश र पाकिस्तानमा खुला विश्वविद्यालय नै स्थापना भई कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको छ भने नेपाल, मालदिभ्स, भुटान र अफगानिस्तानमा हालसम्म खुला विश्वविद्यालय स्थापना हुन सकेको छैन।

कलेज अफ एजुकेशनको प्रौढ शिक्षा शाखाबाट सन् १९५७ मा रेडियोबाट युवाहरूका लागि प्रसारण गरिएको कार्यक्रमबाट नेपालमा दूर शिक्षा पद्धतिको अवधारणा सुरु भएको मानिन्छ तर विधिवत् रूपमा भने रेडियो शिक्षा शिक्षक तालिम आयोगको २०३५ मा स्थापना भएपछि सुरु भएको मानिन्छ। यसै क्रममा २०५० सालमा दूर शिक्षा केन्द्रको स्थापना गरी यसलाई

व्यापकता दिन खोजिएको देखिन्छ। हाल विद्यालय तहमा प्राथमिकदेखि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षक तालिम, एसएलसी सहयोग कार्यक्रम, खुला विद्यालय सञ्चालन भइरहेका छन् भने उच्च शिक्षामा एक वर्षे वि एड तथा विदेशी विश्वविद्यालयहरूबाट सम्बन्धन लिइ विभिन्न स्तरका कार्यक्रमहरू तथा चेतनामूलक विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन्।

दूर तथा खुला शिक्षाको अवधारणा

विद्यमान शिक्षा हासिल गर्ने औपचारिक नीति नियम वा बन्धनमा नरही सीमित पूर्वाधारहरूका आधारमा आफू बसेको स्थान वा काम गरिरहेको स्थानबाट आफ्नो गतिअनुसार हासिल गरिने शिक्षा खुला शिक्षा हो। यो एउटा पद्धति हो। यस पद्धतिबाट शिक्षा हासिल गर्दा सिकारुलाई धेरै अवसरहरू प्राप्त हुन्छन्। यो उमेरको हिसाबले खुला, समयको हिसाबले खुला, शिक्षण विधिको हिसाबले खुला, स्थानको हिसाबले खुला र सिकारुको गतिको हिसाबले खुला हुने भएकाले यो एउटा शिक्षा हासिल गर्ने वैकल्पिक पद्धति हो। तर यसको अवधारणानुसार शिक्षा प्रदान गर्न कठिनाई हुने भएकाले आजभोलि दूर शिक्षा पद्धतिमार्फत खुला शिक्षा सञ्चालन हुँदै आएको छ।

दूर शिक्षा पद्धति संरचनात्मक तथा निर्देशित हुन्छ। खुला शिक्षामा जस्तो सिकारुलाई सबै किसिमका अवसरहरू छनौट गर्ने स्वतन्त्रता हुँदैन। कुनै पनि सस्थानले निर्धारण गरेको पाठ्यक्रम तथा उद्देश्यमा आधारित हुन्छ। निश्चित माध्यमबाट प्रयोगमा ल्याइएको हुन्छ। यसरी निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका

* प्राविधिक अधिकृत, शैजविके।

लागि निश्चित माध्यमबाट निश्चित समयमा शिक्षा हासिल गर्ने प्रक्रिया दूर शिक्षा हो । दूर शिक्षा एउटा विविध हो भने खुला शिक्षा पद्धति हो ।

विशेषता

- ❖ विद्यार्थी र शिक्षक भौतिक रूपमा टाढा रहने
- ❖ दोहोरो संवाद हुने
- ❖ आमने सामने बैठक कार्यशाला सञ्चालन
- ❖ सिकारुको उमेरको हद नहुने
- ❖ आधुनिक प्राविधिक साधनहरूको प्रयोग
- ❖ संस्थागत प्रमाणीकरण
- ❖ विषय परिस्थितिमा पनि शिक्षा हासिल गर्न सकिने
- ❖ परम्परागत शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्ने
- ❖ जीवन पर्यन्त शिक्षा र पेसागत विकासको अभिवृद्धि गर्ने
- ❖ ज्ञान र सीपको प्रमाणीकरण गर्ने पद्धतिको स्थापना गर्ने ।

२) अनौपचारिक शिक्षासम्बन्धी नीति २०६३ मा खुला पद्धतिसम्बन्धी व्यवस्था

- ❖ खुला विद्यालय मार्फत विद्यालय तहको समकक्षी शिक्षा उपलब्ध गराइनेछ ।
- ❖ खुला विश्वविद्यालय मार्फत उच्च तहको समकक्षी शिक्षा उपलब्ध गराइने छ ।
- ❖ शैक्षिक संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित गरी खुला विद्यालय सञ्चालन गर्ने ।

३) तीनवर्षे अन्तरिम योजना

- ❖ खुला शिक्षाको समेत प्रयोग गरी शिक्षाको अवस्था सबै नेपाली नागरिकको पहुँचभित्र सुसूचित गर्ने
- ❖ खुला विश्वविद्यालयको स्थापना गरी उच्च शिक्षामा सर्वसाधारणको पहुँच सुनिश्चित गर्ने देश सुहाउँदो खुला र दूर शिक्षाको उपयुक्त पद्धतिको अनुसन्धान र विकासमा जोडिदने ।

४) विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम, २०६४

- ❖ जनताका विविध आवश्यकता तथा रुचिलाई सम्बोधन गर्ने औपचारिक पद्धति तथा वैकल्पिक शिक्षा पद्धति गरी दुवै माध्यम अपनाइनेछ ।
- ❖ वैकल्पिक शिक्षा पद्धतिको खुला लर्चला विद्यालय घुम्ती विद्यालय लगायत अनौपचारिक शिक्षा माध्यमलाई पनि समावेश गर्दछन् दुवै पद्धतिबाट शिक्षा लिएकालाई अर्को पद्धतिमा भर्ना हुनका लागि तोकिएको कक्षाका तहहरूमा भर्ना लिइनेछ ।

ख) कार्यक्रमगत पक्ष

१) विद्यालय तहसाग सम्बन्धित कार्यक्रम

- ❖ विद्यालय तहमा पहुँच वढाउनका लागि नि मा वि तहको कक्षा ६ देखि ८ सम्मका लागि २ वर्षे कोर्स तयार तयार गरी अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रमार्फत शैक्षिक सत्र २०६४ देखि ९ ओटा विद्यालयमा सञ्चालन भइरहेको छ भने शैक्षिक सत्र २०६६देखि थप २२ ओटा विद्यालयमा सञ्चालन हुनेछ ।
- ❖ माध्यमिक तहको १ वर्षे शैक्षिक कार्यक्रम खुला पद्धतिमार्फत शैक्षिक सत्र २०६८ देखि परीक्षणको रूपमा ५ ओटा विद्यालयमा सञ्चालन गरिएको भए पनि शैक्षिकसत्र २०६५ मा २२ ओटा विद्यालयमा पुगेको छ भने शैक्षिक सत्र २०६६ मा थप ३० विद्यालयमा सञ्चालन हुनेछ ।
- ❖ विद्यालय तहको शिक्षामा गुणस्तर तथा शिक्षकको पेसागत अभिवृद्धिका लागि प्रादान गर्दिने १० महिने सेवाकालीन शिक्षक तालिमको ५ महिना दूर शिक्षा पद्धति मार्फत सञ्चालन गरिदै आएको छ । यसै गरी एसएलसी परीक्षामा अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयमा स्वाध्ययन सामग्री, पत्रिका शृङ्खला, श्रव्य तथा श्रव्यदृश्य सामग्री

मार्फत सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ ।

- ❖ केही संस्थाहरूले National Institute of Open Schol, (NIOS) India बाट सम्बन्धन लिई विद्यालय तहको शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छन् ।

ख) उच्च शिक्षाअन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रम

दूर शिक्षा पद्धतिमार्फत त्रिभुवन विश्वविद्यालय र पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालयले १ वर्षे बी एड् कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छन् । यसै गरी विदेशी विश्वविद्यालयमार्फत सम्बन्धन लिई उच्च शिक्षाका विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । जसअन्तर्गत आदिलाई लिन सकिन्छ ।

ग) चेतनामूलक कार्यक्रम

- ❖ आम जनताले चेतना जागृत गर्नका लागि विविध भाषामा (नेपाली, नेवारी, तामाङ, भोजपुरी, मैथिली, थारु र अवधी) श्रव्य सामग्री विकास गरी प्रसारण गरिँदै आएको छ ।

विद्यमान समस्या तथा चुनौती

१) नीति तथा कार्यक्रम

- ❖ दूर तथा खुला सिकाइ पद्धतिमार्फत के कस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने लक्षित वर्गको को हुने जस्ता पक्षमा नीतिगत अस्पष्टताको अभाव रहेकोदेखिन्छ । विद्यालय नीतिमा दोहोरोपना रहनु, एकातर्फ खुला शिक्षा तथा दूर सिकाइ नीति २०६३ र अर्कोतर्फ अनौपचारिक शिक्षा नीतिमार्फत पनि खुला विद्यालयसम्बन्धी नीतिसम्बन्धी व्यवस्था रहनुले यस पद्धतिलाई कसरी अगाडि बढाउने भन्नेमा अवधारणागत अस्पष्टता रहेकोदेखिन्छ । विद्यालय तहको कार्यक्रम पनि दुईओटा

संस्थाहरूमार्फत सञ्चालन भई एकरूपता कायम हुन नसक्नु । पाठ्यक्रम पाठ्यसामग्री सञ्चालन प्रक्रियामा स्पष्टता हुन नसक्नुले पनि यस पद्धतिसँग सम्बन्धित समस्या तथा चुनौतीको रूपमादेखिएका छन् ।

२) सङ्गठन तथा व्यवस्थापन

विद्यालय तह र उच्च शिक्षा तहको शैक्षिक कार्यक्रमलाई एउटै संस्थाबाट सञ्चालन गर्ने की विद्यालय तह (कक्षा १देखि १२) र उच्च शिक्षाको कार्यक्रमका लागि अलग संस्थाबाट सञ्चालन गर्ने स्पष्ट व्यवस्था हुन नसक्नु । हाल विद्यालय तहको कार्यक्रम पनि अलगअलग संस्थाहरूबाट सञ्चालन भइरहेको छ भने स्थानीयस्तरमा यस पद्धतिको विकासका लागि कुनै संयन्त्रको व्यवस्था हुन नसक्नु समस्याको रूपमा रहेकोदेखिन्छ ।

३) प्राविधिक दक्षतासहितको जनशक्ति

यस क्षेत्रका लागि आवश्यक पर्ने दक्ष र योग्य जनशक्तिको अभाव रहेको छ । दूर शिक्षाको दर्शनलाई आत्मसात् गरेको क्षमतावान र योग्य, लेखक, स्क्रिप्ट राइटर, श्रव्य दृश्य तथा मल्टिमिडिया, सफ्टवेयर, e-learning सामग्री विकास गर्ने प्राज्ञिक तथा प्राविधिक जनशक्तिको अभाव रहनु, शिक्षण सिकाई प्रक्रियामा संलग्न हुने शिक्षक प्रशिक्षकहरू दक्ष नहुनु, व्यवस्थापक तथा नीति निर्मातामा समेत यस पद्धतिको आवश्यक ज्ञान तथा सीपको अभावले यस पद्धतिको विकास गर्न समस्याको रूपमा रहेकोदेखिन्छ ।

४) सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

दूर तथा खुला शिक्षाको विकासमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । रेडियो, टेलिभिजन, टेलिफोन M-learning, online

learning/website जस्ता पक्षको पर्याप्त रूपमा पहुँच नहुँदासम्म यस पद्धतिको प्रभावकारिता कम हुने भएकाले दूर तथा खुला सिकाई पद्धतिको विकास हुन नसकेको हो । आधुनिक दूर शिक्षा (modern distance education) सञ्चारको साधनमा निर्भर रहन्छ । देशमा पर्याप्त मात्रामा सञ्चार प्रविधिको विकास हुन नसक्नु र उपलब्ध प्रविधिहरूमा सरोकारवालाको पहुँच स्थापित हुन नसक्ने अवस्थाले पनि यस पद्धतिको विकासमा बाधा पुगिरहेको छ ।

५) गुणस्तर

दूर शिक्षामार्फत सञ्चालित कार्यक्रमहरूको अन्य परम्परागत शिक्षा सँगको समकक्षता अन्तरराष्ट्रिय स्तरमै आम चासोको रूपमा हेरिने मुद्दा बनेको देखिन्छ । यस पद्धतिलाई परम्परागत शिक्षा पद्धतिको प्रतिस्पर्धाको रूपमा भन्दा पूरकको रूपमा हेर्नुपर्दछ । नेपालमा पनि यस पद्धतिमार्फत शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा गुणस्तरीयता कम हुने मान्यता हाम्रा नीति निर्मातादेखि सरोकारवालासम्म रहेकोदेखिन्छ । पर्याप्त पूर्वाधारको अभावमा सञ्चालन गर्दा केही हदसम्म यो सत्यता रहे पनि यस पद्धतिबाट पनि गुणस्तरीय जनशक्ति उत्पादन गर्न सकिन्छ । जसका लागि गुणस्तरीय सामग्रीहरूको उत्पादन, योग्य र दक्ष जनशक्तिको अभाव, सरोकारवालाको आवश्यकता अनुसारका कार्यक्रमको अभाव पनि समस्याको रूपमा रहेकोदेखिन्छ ।

६) पर्याप्त पूर्वाधारको अभाव

यस पद्धतिको प्रभावकारी उपयोगिताका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, तालिम प्राप्त र दक्ष जनशक्ति, website/o.nline को पहुँच, copyright सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था,

Software development जस्ता पक्षको विकास हुनु जरूरी ठानिन्छ । यस्ता पक्षहरूको विकास हाम्रो देशमा पर्याप्त मात्रामा हुन सकेको छैन ।

७) अन्य पक्ष

दूर शिक्षा तथा अनौपचारिक शिक्षा, दूर शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिमसँगको समन्वयको अभाव रहनु पनि यसको कमजोर पक्ष हो । यो पद्धतिले सामाजिक न्याय र समतामूलक समाजको स्थापनाका लागि ठूलो भूमिका खेल्दछ भन्ने वारेमा पिछडिएको समुदायसम्म चेतना जागृत नहुनुले पनि समस्या सिर्जना गरेको छ । अर्थात् यसको महत्वको सरोकारवालाले चाल नपाउनु, नीति निर्माता पक्षको इच्छा र प्रतिबद्धताको अभाव जस्ता कारणले पनि यस शिक्षाको विकासमा बाधा परिरहेकोदेखिन्छ ।

प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि गर्नुपर्ने कार्य

कुनै पनि क्षेत्रमा रहेका समस्याहरूलाई निराकरण गरी प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउने सन्दर्भमा एउटै उपायहरू उपयुक्त हुन्छन् भन्न सकिँदैन । यसमा तत्कालीन समय, परिवेश र अवस्थाले पनि प्रभाव पर्दछ । यसै सन्दर्भमा नेपालमा दूर तथा खुला शिक्षालाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरी समतामूलक समाजको स्थापनाका लागि निम्न उपायहरू अवलम्बन गर्न सकेमा वढी सान्दर्भिक हुनेदेखिन्छ ।

१) नीतिगत तथा कार्यक्रमगत पक्ष

विद्यालय शिक्षामा पहुँच बढाउनका लागि खासगरी माध्यमिक शिक्षा (देखि १२) तहदेखि खुला पद्धति अबलम्बन गर्ने गरी व्यवस्था गर्नुपर्दछ । त्यसै गरी उच्च शिक्षामा पहुँच बढाउनका लागि खुला विश्वविद्यालयको स्थापना गरी परम्परागत शिक्षा पद्धतिको विकल्प र पूरकको रूपमा अगाडि बढाई

समतामूलक समाज स्थापनामा सहयोग गर्ने नीति अवलम्बन गर्नुपर्दछ। यसै गरी स्वीपमूलक तालिम र पेसागत विकासमा जोड दिने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने रणनीति पनि अवलम्बन गर्नु पर्दछ।

२) सङ्गठन तथा व्यवस्थापन

विद्यालय तहका लागि शैक्षिक कार्यक्रमका लागि खुला शिक्षा केन्द्र (open learning center) को स्थापना गर्नुपर्दछ। जसलाई दूर तथा खुला सिकाइसँग सम्बन्धित सबै किसिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी दिइनुपर्दछ। पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास, परीक्षा प्रणाली समेत सञ्चालन गर्ने गरी केन्द्रमा र जिल्लास्तरमा समन्वय गर्ने कार्य जिल्ला शिक्षा कार्यालयलाई दिनुपर्दछ।

यसै गरी उच्च शिक्षासँग विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न खुला विश्वविद्यालय स्थापना गर्नुपर्दछ। केन्द्रमा विश्वविद्यालय र देशका विभिन्न स्थानमा अध्ययन केन्द्रहरूको स्थापना गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेदेखिन्छ।

३) प्राविधिक दक्षतासहितको जनशक्ति

यस क्षेत्रको जनशक्तिको विकासका लागि यससँग सम्बन्धित विषयमा विश्वविद्यालयहरूमा उच्च अध्ययन गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ। त्यसै गरी यस क्षेत्रमा कार्यरत तथा काम गर्ने इच्छुक जनशक्तिलाई विभिन्न किसिमका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तालिमहरू प्रदान गर्नुपर्दछ। आधुनिक प्रविधिको प्रयोगका लागि तालिम प्रदान गरी जनशक्तिको विकास गर्नुपर्दछ। सामग्री विकास, multimedia तथा online course सञ्चालन गर्न प्राविधिक जनशक्तिको आवश्यकता पर्ने भएकाले सोका लागि जनशक्ति उत्पादन गर्ने व्यवस्था गरिनु पर्दछ।

४) सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

यस पद्धतिको विकासका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास हुनु जरुरी हुन्छ। केन्द्रदेखि गाउँ गाउँसम्म सञ्चार प्रविधिको पर्याप्त मात्रामा पहुँच पुग्न सकेमा यसको विकास हुन्छ। जसअन्तर्गत टेलिफोन, online, website को पहुँचमा विस्तार, Tele confrence, audio conference, audio-vidual conference, chat, सञ्चालन गर्नका लागि पहुँचमा वृद्धि गर्ने सोही अनुसारको जनशक्तिको विकास गर्नुपर्दछ। यसै गरी online को प्रयोग गर्ने पूर्वाधारको विकासमा जोड दिनुपर्दछ।

५) गुणस्तर र सान्दर्भिकता अभिवृद्धि

यस पद्धतिमाफत सञ्चालित कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरी गुणस्तरीय जनशक्तिको उत्पादनका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई समसामयिक बनाई निरन्तर सुधार गर्दै जानुपर्दछ। त्यसै गरी भर्ना शिक्षण प्रक्रिया मूल्याङ्कन प्रणालीलाई वैकल्पिक रूपमा व्यवस्थित गरिनुपर्दछ। शिक्षक तथा सहजकर्ता योग्य र दक्ष हुनुपर्दछ। पर्याप्तमात्रामा आधुनिक प्रविधिको विकास र विस्तार गरिनुपर्दछ। समसामयिक कोर्सहरू सञ्चालन गरिनुपर्दछ।

६) पहुँच

विविध कारणले औपचारिक शिक्षा लिनवाट वञ्चित समूहलाई लक्षित गरी सबैलाई विद्यालयदेखि उच्च शिक्षा तहसम्मको शिक्षामा पहुँच वढाउने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुपर्दछ। पिछडिएको समूहलाई प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रममाफत पहुँचमा वृद्धि गरिनु पर्दछ।

७) पूर्वाधारको व्यवस्था

यस पद्धतिको विकास गरी शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालनका लागि केन्द्रदेखि गाउँगाउँसम्म सूचना

तथा सञ्चार प्रविधि, कम्प्युटरको पहुँच, copyright सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था, software, दक्ष जनशक्ति जस्ता पक्षमा पर्याप्त मात्रामा सुधार गरी पूर्वाधार तयार गरिनु पर्दछ ।

द) आर्थिक लगानी

यस पद्धतिले समतामूलक समाजको आधार निर्माण गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकाले पूर्वाधारको विकास गर्न तथा सुरुका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नका लागि सरकारले लगानी गर्नुपर्दछ । पूर्वाधार विकास भई कार्यक्रम सुरु भइसकेपछि, लागत साभेदारी cost sharing अनुसार अगाडी बढ्ने व्यवस्था गरिनु पर्दछ । छात्रवृत्तीमार्फत पिछडिएको वर्गलाई अवसर प्रदान गरिनुपर्दछ । निजी, सरकारी, गैर सरकारी संस्था, अन्तरराष्ट्रिय संस्था तथा विश्वविद्यालयसँग साभेदारी तथा समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

उपसंहार

दूर या खुला शिक्षा समतामूलक समाज स्थापनाको आधार हो । विविध कारणले शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित समूहलाई यसले आफ्नो इच्छा र योग्यताअनुकूल शिक्षा हासिल गर्ने अवसर प्रदान गरी ब्याक्तिलाई सशक्तिकरण गर्न सहयोग पुग्दछ ।

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासले यसको विकासमा सहयोग पुग्ने भएकोले यसको विकासमा जोड दिनुपर्दछ । स्पष्ट नीति, उपयुक्त सङ्गठनात्मक व्यवस्था, प्रभावकारी नेतृत्व, मन्तुर्गत शिक्षणसिकाइ प्रक्रिया, आर्थिक दिगोपना र उत्प्रेरित सिकारु यस पद्धतिको पूर्वाधारको रूपमा रहने भएकाले नीति निर्माता, व्यवस्थापक र सरोकारवालाहरूको समन्वय प्रतिबद्धतामा यस पद्धतिको पूर्ण उपयोग हुनसक्दछ । जसबाट समतामूलक समाज कायम गरी सामाजिक न्यायको प्रत्याभूती सुनिश्चित गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भसामग्रीहरू

- १ खुला तथा दूरशिक्षा सिकाइ नीति (२०६३) भक्तपुर: शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र ।
- २ अनौपचारिक शिक्षा नीति (२०६४) अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र ।
- ३ तीनवर्षीय अन्तरिम योजना (२०६४।०६७) राष्ट्रिय योजना आयोग ।
- ४ विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम, २०६४, शिक्षा मन्त्रालय
- ५ दूर शिक्षा २०६३ शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र

शिक्षक तालिमको व्यावहारिक रूपान्तरण: केही स्थलगत अनुभवहरू

सारांश

दीपक शर्मा

शिक्षकहरूलाई तालिम दिने संस्थाको कार्यअनुभवका आधारमा शिक्षकका गतिविधिहरूलाई स्थानीय तहबाट हँदा र उनीहरूका दैनिक प्रशासनिक काम कारवाहीमा सम्लग्न हुँदा शिक्षकहरूले तालिममा सिकेका सीपको व्यावहारिक रूपान्तरणका सवालमा गरिएका अनुभवहरूको आधारमा प्रधानअध्यापक र शिक्षकका केही पेसागत साधारण दैनिक व्यवस्थापकीय सीप र शिक्षण शैली एवम् सोचका विषयमा यो लेख केन्द्रित छ। तालिमकै स्थलगत अवलोकन गर्दा, तालिमको कार्यशालामा बसेर सहभागीहरूसँग अन्तरक्रिया गर्दा शिक्षक तालिम पाठ्यक्रम र तालिम प्याकेज तथा निर्देशिकाले परिकल्पना गरे बमोजिमको गुणस्तरमा परियोजना कार्य, कार्यअनुमन्थान, डेली जर्नल लेखन लगायतका विषयमा शिक्षकको कार्य व्यावहारिक रूपान्तरण भएको पाइएन। खास गरी स्थानीय तहमा भएका समस्याको सवालमा स्थलगत अनुभवहरूलाई आधार मानेर यो लेख तयार गरिएको हुनाले निजी अनुभवका सीमाहरू यस लेखमा छन्। समान समस्या र अनुभव हुनेहरू तथा परै बसेर चिन्तन गर्नेहरूका लागि यो लेखमा व्यक्त विचारहरू काम लाग्न सक्दछन् भन्ने अपेक्षा मात्र यस लेखमा गरिएको छ।

६ दूर शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न website हरू

१. विद्यालय अनुगमन र तालिम

२०११ सालको शिक्षा आयोगको प्रतिवेदनले शिक्षक आफूले पढाउने विषयमा पारङ्गत हुनुपर्दछ, ऊ विद्यार्थीका लागि व्याख्यानदाता वा तानासाह नभइ पथ प्रदर्शक हुनु पर्दछ भन्ने सुझाव दिएको रहेछ। २०११ सालपछि २०६३ सालसम्म आइपुग्दा यो अवधारणामा धेरै विकास भइसकेको देखिन्छ। सक्षमतामा आधारित तालिम प्याकेजमा हामीले विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण, सजायरहित शिक्षण, बालमैत्री वातावरण तथा शिक्षकको सहजकर्ताको भूमिका बारे धेरै चर्चा गर्यौं। तर कक्षाकोठामा अझै पनि धेरै त व्याख्यान विधिबाट शिक्षण भईरहेको देखियो। अनुगमनमा जाँदा कतिपय ठाउँमा त शिक्षकका हातमा लठ्ठी नै पाइने। तपाईं तालिम लिएको शिक्षक हुनुहुँदो रहेछ अनि किन लठ्ठी बोकेको त भन्दा सोभा शिक्षक

टाउको निहुर्याउँदथे भने बाठा शिक्षक चाहिँ बोर्डमा लेखेको देखाउनलाई हो सर भन्दथे। जवाफ जे दिए पनि दुवैथरीको आँखाको जवाफ एउटै हुन्थ्यो, विद्यार्थी हल्ला गर्छन् त्यसैले तर्साएर प्रभुत्व कायम गर्न यो छडी आवश्यक छ। दोष सरकार, तालिम दिने संस्था, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, विद्यालय वा शिक्षक स्वयम् जसलाई देखाए पनि यथार्थता के रहेछ भने अहिले पनि धेरै शिक्षकहरू व्याख्यानदाताको तहबाट माथि उठ्न सकेका छैनन्। यसले देखाउँछ कि व्यक्तिको व्यावहारिक/सामाजिक रूपान्तरण त्यति सहज छैन जति सहज छ भनेर मानिसहरू सोच्दछन्, तर्क गर्दछन् र तालिमलाई यस्तो रूपान्तरणको अचुक मन्त्र ठान्दछन्।

जिल्ला शिक्षा अधिकारी विद्यालयमा अनुगमन गर्न जाँदा विद्यालय परिसरमा भएका सबैको चासो बढ्ने भएकोले चाहेर पनि कक्षाकोठा केन्द्रित भएर अनुगमन गर्न व्यावहारिक कठिनाई हुँदोरहेछ। तथापि सरसर्ती

* उपसचिव शिक्षा मन्त्रालय

अनुगमन गर्दा पनि विद्यालयमा धेरै प्रकारका दृश्यदेखिदो रहेछ। ती मध्ये अनुगमनको दौरानमा र त्यसपछिका केही दिनसम्म पनि मानसिक रूपमा उत्तेजित पार्ने खालका दुईओटा सामुदायिक विद्यालयका दृश्यहरू उल्लेखनीय रहे जसलाई यहाँ शब्दमा उतार्ने प्रयास गरिएको छ।

दृश्य: एक

एउटा प्राथमिक विद्यालय। विद्यालय हाता सानो छ। तर हाताभित्र पस्ने बित्तिकैदेखिने सुन्दर फूलबारीले मन लोभ्याउँछ। चउर सफा छ। बाहिरै वरन्डामा शिक्षकको आचारसंहिता, विद्यार्थीको आचारसंहिता र अभिभावकको आचारसंहिता काडंबोर्डमा लेखेर टागिएको छ। सम्बन्धित विद्यालयका सरोकारवालाहरू आ— आफ्नै बसेर बनाएका रहेछन्। तीन वर्षको विद्यालयको आयव्यय पनि त्यहीँ हेर्न सकिन्छ। प्रधानाध्यापक र सबै शिक्षक उपस्थित छन्। सबै कक्षामा पढाइ भइरहेको छ। कक्षामा पस्दा विद्यार्थी अभिवादन गर्दछन्। कक्षाको भुइँमा कागजका टुक्राहरूदेखिदैनन्। कक्षाका भित्ता र कुनामा केही शैक्षिक सामग्री पनि छन्। अफिसमा भित्तामा सानो बोर्ड छ जसमा चकले आज कुन कक्षामा कति विद्यार्थी आए र कति गयल भए भनेर लेखेकोदेखिन्छ। अर्को चार्टले चालु शैक्षिक सत्रमा कुन महिनामा विद्यालय कति दिन खुल्यो र कुन कुन शिक्षक कति कति दिन विद्यालयमा उपस्थित भए भनेर बताउँछ। व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी, शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीको नाम पनि लेखेर टासिएको छ। शैक्षिक तथ्याङ्कमा भन्नु पर्ने कक्षागत विद्यार्थी, छात्रछात्रा विवरण, जाति जनजाति आदि विवरण भित्तामादेखिन्छ। धेरैकुरा सोध्नुपर्दैन अवलोकन गर्दैमा थाहा हुन्छ। विद्यालयले प्रगति कार्ड बनाएको छ। तारवारको कम्पाउन्ड छ। शौचालय पनि सफा छ। विद्यालयको विकास र विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धिमा शिक्षक खुलेर बोल्न चाहन्छन्। जिल्ला शिक्षा अधिकारीलाई विद्यालयमा पार उनीहरू खुशी भएको जस्तो लाग्दछ। विद्यालय

निरीक्षकले सोधेका धेरै कुरा पनि उनीहरूले ध्यानपूर्वक सुने र जवाफ दिए। यस्तो लाग्दथ्यो उनीहरू कुरा सुन् र जवाफ दिन तयार छन्।

दृश्य: दुई

एउटा माध्यमिक विद्यालय। घडीको समयले भन्दछ यहाँ पढाइ भइरहेको छ। तर केही मिटर वरै विद्यालयबाट किताब च्यापेर निस्कदै गरेका एकाध विद्यार्थीसंग जम्काभेट हुन्छ। विद्यालयको हातामा पक्की पर्खाल छ। बन्द गेट घच्चच्याएको केहीवेर पछि खुल्दछ। चऊरमा केही विद्यार्थी आ— आफ्नै पाराले समय बिताइरहेकादेखिन्छन्। एक जना शिक्षक चौरमा टहलिरहेका छन्। विद्यालयमा को आयो को गयो मानौं उनलाई त्यति सरोकार राख्ने विषय नै होइन त्यो। एक दुईओटा कक्षामा मात्र पढाइ भइरहेको छ। कालोपाटीको छेउमा उभिएर एकोहोरो व्याख्यान दिइरहेका छन् शिक्षकहरू। कक्षाकोठा बढारिएका छैनन् भन्ने कुरा यत्रतत्र छरिएका च्यतिएका पुराना कागज र धुलोले बताउँछ। प्रधानाध्यापक विद्यालयमा छैनन्। जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा गएको भन्ने सुनियो। अफिसमा पनि धुलैधुलो बस्नै मन नलाग्ने। शिक्षकको हाजिर कापी हेरियो, केही शिक्षक अनुपस्थित। एकदुई जनाको हाजिरी छ, रुटिनमा नाम पनि छ तर व्यक्ति विद्यालयमा छैनन्। समकक्षी शिक्षकहरूले जवाफ दिए उनीहरू त खाली पिरियडमा आफ्नो पछिल्लो घन्टी तानेर पढाइ सकेर हिंडे। भित्तामा शिक्षकको नामावली छ तर अद्यावधिक छैन। प्रधानाध्यापक नभएकोले शैक्षिक तथ्याङ्क हेर्न पाइएन। अरू सूचना त्यहाँबाट पाइन्। विद्यार्थीको हाजिरकापी हेर्दा प्रायः सबैमा रोल नम्बर मात्र लेखेको छ। कतिपयमा त कुन महिनाको हाजिरी भन्ने पनि खुल्दैन। प्रधानाध्यापक नभएको बेला अनपेक्षित रूपमा जिल्ला शिक्षा अधिकारी र विद्यालय निरीक्षकलाई आफ्नो विद्यालयमा देखेर होला शिक्षकहरू हड्बडाएका जस्तादेखिन्छन्। उनीहरू आफ्ना पेसागत अनुभव र पठनपाठनका विषयमा त्यति बोल्न चाहेनन्। लेखलाई आगन्तुक पुस्तिका बल्लबल्ल जुर्यो।

विद्यालय निरीक्षकले प्रशंसा गरेर लेख्ने कुरा शायद पाएनन् । सुभावाहरूले पाना भरियो । कम्पाउन्डभित्र शौचालय र खानेपानीको व्यवस्था रहेछ । शौचालय एउटा नयाँ र एउटा पुरानो । तर नयाँ उद्घाटनको साइन पर्खेर बस्दावस्दै बाहिरै फोहोर भइसकेको र विद्यार्थीले प्रयोग गर्न नपाई हेरेर मात्र चित्त बुझाउनु पर्ने अवस्थामा रहेको अनि पुरानोमा चाहिँ दुर्गन्धले छेउमा जानै मुस्किल । कम्पाउन्ड बाहिरको मोटरबाटोसंग जोडिएको बेवारिसे भै लाग्ने खाली ठाउँ पनि विद्यालयकै रहेछ ।

जिल्लामा अनुगमन गरिएका विद्यालय कुनैमा पनि तालिम लिएका शिक्षक एउटा पनि नभएको अवस्था भने थिएन । अपवादवाहेक त्यस्ता विद्यालय जिल्लामा हुने अवस्था पनि थिएन । तालिममा सिकेका सीपको विद्यालय हाता र कक्षाकोठाको भएको रूपान्तरणमा अन्य ३५४ ओटा सामुदायिक विद्यालयहरू को स्थानीय दुई ध्रुवको बीचमा कतै खोज्न सकिन्थ्यो । सरकारले दिने तालिम उही, अनुदान उही, भौगोलिक परिवेश एउटै, पढ्न आउने विद्यार्थीको पृष्ठभूमि पनि लगभग लगभग उस्तै । आखिर केले फरक पार्यो त ? के यहाँ साच्चै नै तालिमले नै काम गरेको हो वा नगरेको हो ? प्रधानअध्यापक तथा शिक्षकको जिम्मेवारी निर्वाह गर्ने शैली, सोच, परम्परा तथा प्रवृत्तिको बीचमा तालिमको प्रयोग कक्षाकोठामा कति प्रतिशत भयो र कति प्रतिशत भएन भनेर गरिने गणितीय गणनाको खासै अर्थ नरहेको जस्तो यो अनुभववाटदेखियो ।

२. शिक्षक लाइसेन्स र तालिम

शिक्षक लाइसेन्स र तालिमको अनिवार्यताको कुरा पनि नयाँ थिएन जति केही व्यक्तिहरू सोच्ने गर्दछन् । २०११ सालको शिक्षा आयोगको प्रतिवेदनले स्पष्ट किटानी गरिरै लेखेको थियो अब अर्को पिँढीका लागि तालिम नपाएका र योग्यता नभएकाहरू लाई स्कूलमा पढाउन निषेध गर्नु पर्दछ र शिक्षा मन्त्रालयले शिक्षकको

प्रमाणपत्र दिने कामलाई निर्दीष्ट रूपमा स्थापित गर्नु पर्दछ । २०२८ सालको राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा शिक्षाको सुधार र उन्नति गर्न योग्य व्यक्तिहरूलाई शिक्षक बनाउन र उनीहरूलाई शिक्षामा नै बस्न राजी गराउने अवस्था सिर्जना गर्न जरुरी छ भन्ने परिकल्पना गरिएको थियो । धेरैओटा पिँढी पार भएपछि २०५८ सालको उच्चस्तरीय समितिले दिएको खाका बमोजिम शिक्षा ऐन २०२८ मा भएको सातौँ संशोधनले वल्ल शिक्षक हुनलाई तालिम र लाइसेन्स अनिवार्य गरेको हो । तर बेलावखत तालिम नभएका र लाइसेन्स नभएका व्यक्तिहरू लाई पनि शिक्षक बनाउन ऐन कानूनमा केही चोरवाटाहरू छन् कि भनेर नीतिनिर्माणमा प्रभाव पार्ने वर्गले नै खोजी गर्न लागेपछि त्यो सन्देशका तरङ्गहरू ज्वारभाटा उठेभै जिल्लासम्म आइपुग्दो रहेछ । शिक्षक नियुक्ति गर्ने अधिकार पाएको व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूले राम्रा होइन हाम्रा मान्छे, बना गर्ने इच्छा राखे भने माथिको तरङ्गले नलको स्कूल हल्लाउँदो रहेछ । अनि त्यसको रापले बेलावखत प्रधानअध्यापक तथा जिल्ला शिक्षा अधिकारीको कुसी समेत बस्नै कठिन हुनेगरी तातो हुँदो रहेछ ।

यस्तै परिवेशमा एउटा विद्यालयको व्यवस्थापन समिति र अभिभावकको समूह संविधान त च्यातियो तपाई थोत्रो कानून च्यापेर हामीलाई तालिमको कुरा गर्नु हुन्छ, विद्यालय चलाउने तपाईंले कि हामीले भनेर जिल्ला शिक्षा अधिकारीमाथि खिनियो । उनीहरू लाई थामथुम पारेर पठाएको केही बेर पछि एकजना अर्कै व्यक्ति आफ्नो गुनासो लिएर आए । ती व्यक्ति भरखरै राहत कोटा पाएको एउटा विद्यालयमा केही वर्षदेखि स्वयंसेवकको रूपमा थोरै तलब लिएर पढाउँदै आएका आइएस्सी पास गरेका व्यक्ति रहेछन् । पढाइ राम्रो भएकोले स्थानीय व्यक्ति उनैलाई राख्न चाहँदा रहेछन् । व्यक्ति तोकिएको परीक्षामा बसेर प्रतिस्पर्धा गर्न पनि

तयार । तर लिम्बु थरका स्थानीय ती युवासंग लाइसेन्स रहेनछ । गत लाइसेन्सको परीक्षामा तालिमका कारण बस्न नपाएको गुनासो गरे उतले । ती स्थानीय युवाले भने— मैले आइएस्सी गरिसकेको छु, अब म मैरो गाउँमा शिक्षक बन्न चाहन्छु । त्यसका लागि नियममा दस महिने तालिम लिनुपर्छ भनेर लेखिएको रहेछ । तालिम नभई मैले लाइसेन्सको परीक्षामा पनि बस्न नपाउने भए । पैसा तिरैरै भए पनि म तालिम लिनु चाहन्छु तर तपाईंहरू को व्यवस्थाले मलाई त्यो तालिम कहाँ दिन्छ र ? तपाईंहरूले त्यस्तो नियम राखेर हामीलाई छेक्नु भएको ? के मैले फेरि आइएड पढ्नु पर्ने हो ? ती युवाले अक्क नक्क बनाईदिए । प्राथमिक तहमा त पूर्व सेवाकालीन तालिम सञ्चालन गर्ने निजी स्रोतका तालिम केन्द्र छन् । विएस्सी गरेको भए दस महिनाको सट्टामा बिएड गर, एकै वर्ष त हो नि भन्न सकिन्थ्यो । साँच्चै नै मिन्नमाध्यमिक तहमा के भन्ने त ? ती युवाका लागि न त सरकारी कार्यक्रम छ न त यसमा निजी क्षेत्रको सम्लग्नता छ । नियम त धेरै अगाडि २०५९ सालमा नै बनेको हो तर नियममा भएको योग्यता पूरा गर्न व्यवहारमा हुँदै नभएको व्यवस्था खोज्न कहाँ जाउ भन्ने ?

३. शिक्षकको पेसागत संस्थाको तालिममा संलग्नता

२०४९ को शिक्षा आयोगले एउटा समस्या यो पनि पहिचान गरेको थियो: शिक्षक प्रशिक्षणको महत्त्व बढाउन, कार्यक्रमको स्तर उठाउन तथा प्रशिक्षणको मान्यता दिलाउन शिक्षकहरूको व्यावसायिक सङ्घ सङ्गठनलाई सक्रिय रूपमा संलग्न गराउन सकिएको छैन । २०६६ मा आइपुग्दा शिक्षकका पेसागत सङ्घसंस्थाको सङ्ख्या पनि बढेको छ । तर माथि भनेको समस्या भने त्यस बेला जहाँ थियो अहिले पनि त्यही नै छ जस्तो लाग्दछ, जिल्लाको अनुभवमा । गोष्ठीमा निर्देशन पनि हुन्छ, जिल्लामा सहकार्य गरेर मात्र काम गरियो । सामान्यतया ती संस्थाहरूको

प्राथमिकतामा तालिम पढ्न बरु दरबन्दी वितरण, शिक्षक नियुक्ति र सुरुवा, भौतिक निर्माणका कोटाको वाँडफाँड जस्ता विषयहरू पर्दछन् । कार्यरत सबै शिक्षकलाई स्वतः स्थायी गर्ने सबै शिक्षकहरूका संस्थाको साभ्ना माग हो जुन हरेक पटकको हरेक संस्थाको ज्ञापनपत्रमा पढ्न पाइन्छ । यस प्रकारका संस्थागत दवावलाई भेल्ल नसकेर सरकारले बेलाबेलामा जस्केलो खोज्ने काम पनि गरेको छ । शिक्षकका सङ्घसंस्थाहरू कार्यरत शिक्षकलाई स्वतः स्थायी गर्ने माग राखेर आन्दोलन गर्दै हिंड्ने भएपछि शिक्षाको सुधार र उन्नति गर्न योग्य व्यक्तिहरूलाई शिक्षक बनाउन र उनीहरूलाई शिक्षामा नै बस्न राजी गराउने अवस्था सिर्जना गर्ने कुरा कसरी साकार हुन्छ भन्ने प्रश्न स्थानीय स्तरमा पनि धेरै आलोचकहरूले उठाउँछन् । तथापि शिक्षकका संस्थालाई तालिममा सहभागी बनाउने कुरामा मूलतः शिक्षकका संस्थाभन्दा पनि सरकार नैपछि परेको हो कि भन्नेदेखिन्छ किनभने शिक्षक तालिमका कार्यान्वयन ढाँचाहरू शिक्षकको पेसागत संस्थालाई आकर्षण गर्ने गरी तयार गर्न सकेकोदेखिँदैन । विद्यालय स्तरीकरण लगायत केही अभिमुखीकरणका कार्यक्रमहरूमा उनीहरूको प्रतिनिधित्व पेसागत दक्षताको हिसावले भन्दा पनि संस्थागत सहभागिता र औपचारिक प्रतिनिधित्वका हिसावले मात्र हुने गरेको छ । मागमा आधारित तालिम र सेवाकालीन तालिमका कार्यक्रमहरूमा त उनीहरूलाई संस्थागत रूपमा आमन्त्रण गर्न नै सकिएको रहेनछ । । एकपटक शिक्षकका सङ्घ संस्थाहरूले आफूलाई वेवास्ता गरिएको महसुस भएको गुनासो गर्दै भनेका थिए “शिक्षा कार्यालय हाम्रो हो भन्ने हामीलाई लागोस् ।” शिक्षक युनियन र सङ्घ संस्थाहरू जिल्ला शिक्षा कार्यालयका दुश्मन होइनन् भन्ने उनीहरूको भनाइ सोच्ने नै मार्मिक र सोचन वाध्य पार्ने खालको थियो । तालिममा गरिने सहकार्यले

उनीहरूको सक्रियता रचनात्मक क्षेत्रमा बढ्ने र यस्ता दूरीहरू घट्ने हुन्छ ।

४. पाठ्यपुस्तकको अभावमा तालिमको सान्दर्भिकता

चालु एघारौँ तीनवर्षीय अन्तरिम योजनामा बहुपाठ्यपुस्तकको अवधारणा अनुरूप निजी क्षेत्रको संलग्नतालाई समेत अभिवृद्धि गर्दै पाठ्यपुस्तक र पाठ्यसामग्रीको उत्पादन गर्ने कुरा उल्लेख छ । तथापि एकल पाठ्यपुस्तक नै सही ती सबै जिल्लामा चैत्र मसान्तभित्र पुगिसक्नु नै पर्ने थियो । २०६५ वैशाख ४ गतेदेखि भर्ना अभियान सञ्चालन गरिएको थियो तर विद्यालयम पाठ्यपुस्तक जेठ बित्त लाग्दा पनि पुगेनन् । संविधान सभाको चुनावमा मतपत्र छाप्नु परेको तर्क प्रवाहित गरियो । तर आलोचकहरूका अनुसार शैक्षिक सत्र वैशाखमा सुरु हुन्छ भन्ने विषयमा मन्त्रालय अनभिज्ञ थिएन । उनीहरूका अनुसार कोठामा वसेर काम गर्ने विज्ञहरूको आफ्नै सानो संसारको वहस र फाइदामा रमाउने प्रवृत्तिले परिमार्जनमा परेको असर, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको कमजोर कार्य योजना, मन्त्रालयको प्रभावकारी अनुगमन र समयमै सार्थक हस्तक्षेपको अभाव, जनक शिक्षामा भएको राजनीतिकरण, देशमा जारी लगातारको बन्द आदिको एउटै नतिजा थियो — सरकारी प्रतिबद्धताका वाबजुद शैक्षिक सत्रको सुरुमा विद्यालयमा पुग्नुपर्ने पाठ्यपुस्तक चितवन, मोरङ र भ्रूपा जस्ता जिल्लामा पनि जेठ महिना सकिन लाग्दा पनि नपुग्नु । मन्त्रालयले १५ दिने विद्यालय बन्दको सूचना जारी गरेर आफ्नो लाचारी देखायो विद्यालय खुलेपछि पनि केही विद्यालयका शिक्षकहरूले पाठ्यपुस्तक नभएसम्म नपढाउने भनेर विद्यालयमा पढ्न आएका विद्यार्थीलाई कक्षाकोठाबाट फर्काइ दिए । अन्ततः विद्यार्थी जाने ठाउँ

बन्ने । विद्यार्थीको सिकाइका लागि बहुपाठ्यपुस्तक र धेरै सन्दर्भ सामग्री आवश्यक हुन्छन् भनी लेखिएका कुरा र गुणस्तरीय शिक्षाका लागि पाठ्यपुस्तकरहित शिक्षकबाट शिक्षण हुनुपर्छ भनी तालिममा चर्चा गरिएका कुराहरू व्यावहारमा साँच्चै परि आउंदा काम लागेन । विद्यालयबाट विद्यार्थी फर्काउने ती शिक्षकमा तालिमले क्षमता विकास गरेको रहेछ भनेर भन्ने व्यावहारिक आधारहरू रहेनन् । विद्यार्थीलाई सडकबाट विद्यालयमा फर्काउन शिक्षकका सस्था र प्रधानाध्यापकको भूमिका उल्लेखनीय रूपमा सकारात्मक रहँदारहँदै पनि सरकारी क्षमताले काम नगरेको अवस्थाबाट सिर्जना भएको पाठ्यपुस्तकको रिक्ततामा शिक्षकको पेसागत संस्थाले आफ्नो क्षमता देखाउन सकेको भए शायद शिक्षकको पेसागत विकासमा अर्को उदाहरणीय काम हुन सक्दथ्यो तर त्यसो भएन ।

५. बहुभाषिक शैक्षिक कार्यक्रम र तालिम

प्राथमिक तहमा मातृभाषामा शिक्षा दिनुपर्दछ भन्ने २०४७ को संविधानले पनि स्थापित गरिसकेको विषय हो । यस कुरामा अहिले पनि नीतिगत तहमा मतैक्यता छ । अहिले देशका छठोटा जिल्लाका सातठोटा विद्यालयमा बहुभाषिक शैक्षिक कार्यक्रम परीक्षणको रूपमा कार्यान्वयनमा छ । ती मध्ये भ्रूपाको राष्ट्रिय एकता प्रावि हल्दीवारीमा सन्थाल भाषामा बहुभाषिक शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । त्यस विद्यालयमा शैक्षिक सत्र २०६५ मा कक्षा १ देखि ५ सम्म जम्मा २०६ जना बालबालिका थिए । ती मध्ये ४९ जना सन्थाली थिए र तिनीहरू कक्षा १ देखि ५ सम्म छरिएका थिए । त्यहाँ सुरुमा सन्थाली शिक्षक एक जना पनि थिएनन् । बहुभाषिक शैक्षिक कार्यक्रम अन्तर्गत केन्द्रीय गोष्ठी र तालिममा पटकपटक भाग लिने अवसर पाएका एक सन्थाली शिक्षक त्यस गाविसको अर्को विद्यालयमा पढाउँदथे । उनीलाई त्यस

स्कूलमा ल्याउन जिल्ला शिक्षा कार्यालयले पटकपटक गरेको प्रयास सफल भएन किनभने ती शिक्षकलाई त्यस विद्यालयमा आउँदा समयको हिसाबले उनलाई थोरै घर अपायक हुन्थो भने त्यस विद्यालयबाट जाने शिक्षकलाई पनि । अन्ततः शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कम भए पनि बहुभाषिक शैक्षिक कार्यक्रम भनेर एक राहत शिक्षक कोटा थप गरी माहला सन्थाली शिक्षक नियुक्ति गरिएको थियो । विद्यालयमा एक राजवंशी शिक्षक भएको र राजवंशी विद्यार्थी पनि सन्थाली कै सङ्ख्यामा भएका कारणले राजवंशी भाषामा पनि कार्यक्रम सञ्चालन गरिएपछि त्यो विद्यालय साँच्चै नै बहुभाषिक शैक्षिक कार्यक्रम कार्यान्वय भएको विद्यालय बनेको थियो । पछिल्लो पटक २०६५ मंसिर १८ गते त्यस विद्यालयको कक्षा अवलोकनपछि त्यस दिनको दैनिकीमा लेखिएका केही अंशहरू यहाँ सान्दर्भिक हुने ठानी उतार गरिएको छ ।

बहुभाषिक शैक्षिक कार्यक्रमलाई कक्षा एक र दुईमा परीक्षणको रूपमा सञ्चालन गरिएको त्यस विद्यालयमा पहिलो र दोस्रो घण्टीको पढाइ अन्य विद्यालयको जस्तै गरी सञ्चालन हुन्छ । तेस्रो घण्टीदेखि कक्षा एक र दुईका विद्यार्थीहरूमध्ये सन्थाल भाषी सबैलाई एउटा कक्षाकोठामा राखिदो रहेछ भने अर्को कोठामा ती दुवै कक्षाका राजवंशी र गैरराजवंशी भाषीलाई राखिदो रहेछ । सुरुका दुई घण्टी वितिसकेपछि कार्यक्रम अधिकृत र म त्यस विद्यालयमा पुगेका थियौं । म जाँदाजाँदै सिधै पहिला एउटा कक्षामा पर्सें जहाँ ३२ जना विद्यार्थीहरू रहेछन् । ती ३२ जनामध्ये कक्षा एकका राजवंशी भाषा बोल्ने ९ जना, कक्षा दुईका राजवंशी भाषा बोल्ने ८ जना, राजवंशीबाहेक अन्य भाषा बोल्ने कक्षा एकका ५ जना र कक्षा दुईका दसजना भनेर मैले गणना गरें । यस कक्षामा राजवंशी शिक्षकलाई कसरी पढाउँछौं पढाएर देखाऊ भनेपछि उनले कक्षा दुईका विद्यार्थीलाई एकछिन चुप लागेर बस्न भने र कक्षा एकका विद्यार्थीलाई दस र एकको स्थानमान बारे काठका स-

साना ब्लक प्रयोग गरी सिकाए । उनको पढाउने माध्यम राजवंशी भाषा ९ जनाका लागि थियो र बाँकी ५ जनाका लागि थोरै शब्द नेपालीमा । विद्यार्थीको हाउभाउ र प्रतिक्रियाले सङ्केत गर्दथ्यो कि शायद यो नयाँ पाठ थिएन वरु दोहोऱ्याइएको थियो मेरो लागि जसले गर्दा विद्यार्थीहरूले छिट्टै केही बुझेकै जस्तो देखिन्थ्यो । त्यसपछि उनले कक्षा दुईका विद्यार्थीलाई ७०१ देखि ७२० सम्म कापीमा लेख भनेर राजवंशी भाषामा अलि लामो व्याख्या गरे जुन आठजना विद्यार्थीका लागि दिइएको निर्देशन थियो । बाँकी १० जना विद्यार्थीका लागि शायद एक पटक मात्र उनले ७०१ देखि ७२० सम्म लेख भनेर नेपाली भाषामा निर्देशन दिए । सबै विद्यार्थीले कापीमा भने बमोजिम नै गन्ती नगरीकन लेखे किनकि उनीहरूले त्यो पढी सकेका थिए । म गएकै कारणले दोहोऱ्याइएको हो भन्ने कुनै विद्यार्थीले आफ्नो किताबमा भएको तालिकामा ८०१ देखि ९०० सम्म लेखिसकेको कुराले बताइरहेको थियो । शिक्षकले निर्देशन कुन विद्यार्थीलाई कति दिनु पर्ने हो अल्मलिदै म अर्को कोठामा पर्सें जहाँ सन्थाल भाषी मात्र थिए । त्यहाँ २० जनामध्ये कक्षा एकका १२ जना र कक्षा दुईका आठजना थिए । सन्थाल भाषामा पढाउन राहतकोठामा नियुक्ति पाएकी शिक्षिका सुत्केरी बिदामा बसेका कारण अर्को सन्थालभाषी केटीले कक्षा रेखदेख मात्र गरिरहेकी थिइन् जस्तो लाग्यो । सन्थाल भाषा म बुझ्दैन थिएँ तर शिक्षण क्रियाकलाप सही दिसामा छन् कि छैनन् भनेर बुझ्न सकिन्थो । तालिम प्राप्त राजवंशी शिक्षकको कक्षा हेरेपछि अर्की भरखरै जस्तो नियुक्ती भएकी र बिदामा बसेकी शिक्षिकाको कक्षा कस्तो होला भनी अनुमान गर्न कठिन थिएन । दुवै कक्षामा राजवंशी र सन्थाल भाषी बालबालिकासँग मैले नेपालीमा केहीबेर कुनै प्रयास गरें । कुराकानी गर्दा उनीहरूमध्ये कक्षा एकका बालबालिकाले शिक्षकले घरमै बोलेको जस्तो भाषा बोल्दा आफूलाई राम्रो लाग्ने बताए भने कक्षा दुईका बालबालिकाले गणित जस्ता विषय पढाउँदा नेपालीमा नै बुझ्न सजिलो हुन्छ पनि भने । दुवै कोठाका विद्यार्थीहरूले उनीहरूका

लागि केन्द्रबाट मातृभाषामा तयार पारिएको सन्दर्भसामग्रीका केही शब्दमात्र पढ्न सके पृग वाक्य उच्चारण गर्न भने सकेनन् ।

दुईओटा कक्षामा गरी ५२ जना विद्यार्थी गन्दा २० जना सन्थाली, १७ जना राजवंशी र १५ जना अन्य भाषी थिए । अन्य १५ मध्ये मूलतः नेपाली र वडुगाली मातृभाषा भएका बालबालिका थिए । एउटा कोठामा दुवै कक्षाका २० जना सन्थालीलाई राखेर सन्थाली भाषामा पढाउने, अर्कोमा १७ जना राजवंशी र १५ जना अन्य भाषा बोल्ने विद्यार्थी राखेर राजवंशीमा पढाउने गरी गरिएको व्यवस्थापनबारे सोध्दा शिक्षकले केन्द्रका विज्ञहरूकै सल्लाहमा यस्तो प्रकारको व्यवस्था गरिएको र ती १५ जना विद्यार्थी राजवंशी पनि बुझ्दछन् भन्ने जवाफ दिएका थिए । भाषिक विविधता विद्यालयमा धेरै थियो । सामाजिक संरचनाले गर्दा ती बालबालिको दैनिक व्यवहारमा प्रयोग हुने एक अर्काका भाषा बुझ्दथे र ती सबै धेर थोर नेपाली भाषा पनि बुझ्दथे । जो शिक्षकको कक्षा अवलोकन गरियो तिनीहरूको प्रयास र इमानदारितामा प्रश्न उठाउन खोजिएको यहाँ पक्कै पनि होइन । नत यस प्रकारका बहुभाषिक शैक्षिक कार्यक्रमको आवश्यकता छ कि छैन भन्ने बारे बहस गर्न खोजिएको हो । माथिबाट डिजाइन गरिएका वा स्थानीय तहबाट माग भएरै सञ्चालन गरिएका यस्ता कार्यक्रमसँग जोडिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका व्यावहारिक जटिलताका पक्षमा केन्द्रित रहेर खासगरी शिक्षक विकासका संवेदनशील पक्षहरूलाई यहाँ इङ्गित गर्न खोजिएको हो ।

६. शिक्षकको परम्परागत सोच र तालिम

शिक्षकको परम्परागत सोचमा तालिमले सार्थक परिवर्तन ल्याउन सकेन भनेर अनुभव गर्ने ठाउँहरू पनि रहेका छन् । आफ्नो वा आफ्नो समूहको स्वार्थ अनुकूल नहुँदा तालिम प्राप्त शिक्षकहरू पनि तालिममा

सिकेका मूल्य र मान्यता विपरीत जानाजान पनि लाग्ने रहेछन् भन्ने उदाहरण पनि छन् । एकजना बरिष्ठ एवम् तालिम प्राप्त माध्यमिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकले आफू अर्वाकास हुँदा कार्यालयसंग परामर्श पनि नगरीकन माध्यमिक तहमा अरू तीनजना शिक्षक हुँदाहुँदै निम्नमाध्यमिक शिक्षकलाई निमित्त प्रधानाध्यापक दिएछन् । विद्यालयको दैनिक प्रशासन र व्यवस्थापनमा समस्या सिर्जना भयो । अर्को एउटा माध्यमिक विद्यालयमा तहगत रूपमै सिनियर शिक्षकलाई प्रधानाध्यापकबाट राजिनामा दिन दवाव दिएर जुनियर शिक्षकले शिक्षक स्टाफको बैठकबाट बहुमतले सिफारिस गराई व्यवस्थापन समितिलाई पनि राजनीतिक लविङ्ग गरी आफ्नो पक्षमा बहुमतद्वारा निर्णय गर्न लगाएछन् । व्यवस्थापनको समितिको निर्णयलाई कार्यालयले समर्थन दिएन भनेर विद्यालयमा केहीले तालाबन्दी गरे । स्थानीय व्यक्तिहरू यस विषयमा दुई ध्रुवमा उभिए । यसको सिकार बने विद्यालयमा पढ्ने विद्यार्थीहरू । सिनियरको अपमान गर्ने, नियम कानून पनि मान्नु नपर्ने, होइन तपाईंहरू सधैं शिक्षकलाई तालिम दिने भन्नुहुन्छ तर कस्तो तालिम दिनुहुन्छ ? केही अभिभावकहरूले यस सन्दर्भमा यस्ता प्रश्न पनि गरेका थिए ।

शिक्षकहरू अझै पनि जनताले कर तिरेको पैसाबाट राज्यले मलाई तलब सुविधा दिएको छ, विद्यार्थी भएको ठाउँमा मैले पढाउने हो, एउटा विद्यालयमा विद्यार्थी नभएपछि विद्यार्थी धेरै भएको विद्यालय जहाँ छ त्यहीँ गएर मैले काम गर्नु पर्छ भनेर मानसिक रूपमा तयार हुन सकेका छैनन् । जसरी पनि घरपायक बसिरहने, त्यसैका लागि भए पनि एउटा संस्थाको सदस्य बन्ने वा धेरैको सदस्यता काटेर ढोका चाहाउँ हिँड्ने, राजनीतिक क्षेत्रमा गएर लविङ्ग गर्ने परम्परा समेत बनेको छ । यसले गर्दा जिल्लामा शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्न नसकिएको विषयमा जिल्ला शिक्षा

कार्यालयलाई दोष दिने गरिए पनि यो समस्या मूलतः शिक्षकभित्र नै छ । राजनीतिक तहमा समझदारी भएपछि मात्र जिल्लामा दरबन्दी मिलान गर्न सकिन्छ भन्नुपर्ने अवस्था पनि शायद यस्तै कारणहरूले गर्दा आएको हो । यस्तो अवस्था लम्बिरहेमा यसले अन्ततः शिक्षकहरूकै पेसागत मर्यादामा क्षति पुऱ्याउने निश्चित छ, प्रायः छ । यहाँ पनि शिक्षकको प्रवृत्ति परिवर्तनका हिसावले तालिमको रूपान्तरण खोज्नु भन्ने प्रश्न उठाउने गरिन्छ । तालिमले यो कुरालाई संवोधन गर्ने कि नगर्ने भन्ने बहस गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको निष्कर्ष यस्ता अनुगमनले समेत पटकपटक दिएका छन् ।

७. कम ध्यान दिइएका वा ओझेलमा परेका क्षेत्रहरू

शिक्षामा हाम्रो एउटा प्रमुख समस्या नै समस्यालाई हेर्ने र बुझ्ने दृष्टिकोणमा नै छ, भन्ने लाग्दछ । हाम्रा सबैका सबै प्रयासहरूको केन्द्र बिन्दु विद्यार्थी हुन् । बालबालिकाको पढ्न पाउने मौलिक एवम् नैसर्गिक अधिकार पहिलो हो भन्ने कुराले व्यवहारमा प्राथमिकता पाउन सकेको देखिएन । विद्यार्थी छन् त्यसैले विद्यालय र त्यसपर्छका सबै व्यवस्थाहरू गरिएका हुन् भनेर विद्यार्थीलाई केन्द्रबिन्दु मानेर शिक्षक, व्यवस्थापन समिति, स्रोतव्यक्ति, विद्यालय निरीक्षक, जिल्ला शिक्षा अधिकारी, अन्य विज्ञ, व्यवस्थापक र नीतिनिर्माताहरू क्रियाशील हुनुपर्दछ भन्ने कुरा यथार्थमा कार्यान्वयन नै हुन सकेन । यसो नहुनुमा हामीले एक अर्काका सकारात्मक भन्दा नकारात्मक कुराहरू धेरै कलायौं, नकारात्मक कुरा गर्दा नै रमाइलो मान्यौं । अरूका सकारात्मक पक्षलाई खुला दिलले प्रशंसा गर्ने, त्यसबाट सिक्ने र ती अनुभवहरूलाई बाड्ने उदारता व्यवहारमा देखाउन सकेनौं । आफ्ना कमी कमजोरीलाई आत्मसात गर्ने सिकारु हुन जानेनौं, अरूलाई सिकाउने प्रयास गरिरह्यौं । हाम्रा सबै किसिमका तालिममा विद्यार्थीलाई केन्द्र बिन्दु मान्ने र सकारात्मक कुरालाई प्रोत्साहन

गर्ने विषयले पर्याप्त र सार्थक स्थान पाउन बाँकी नै रहेछ ।

शिक्षकहरूका सबैखाले पेसागत संस्थाले दिएका पटकपटकका माग र जापन पत्रमा सामुदायिक विद्यालयको व्यवस्थापनको हकमा एउटा बुँदा समान छ । त्यो बुँदामा भनिएको छ— विद्यालयको व्यवस्थापन समुदायमा हस्तान्तरण गरिने कार्य तत्काल बन्द गरिनु पर्दछ । विभिन्न अनुगमन, अवलोकन र अन्तरक्रियामा सरिक हुँदा व्यवस्थापन हस्तान्तरण भएको विद्यालयको व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी, अभिभावक, शिक्षक, विद्यार्थी कोही पनि यस कुराबाट बेखुशीदेखिएका पाइदैनन् । उनीहरूमा यसो गरेर हामीले गल्ती गरेका छौं भन्ने लागेको पनि देखिएन । सबै राम्रो नै भएको ठान्दछन् । हाम्रो स्कूलमा त राम्रै भएको छ सङ्घ संस्थाले अनावश्यक किन टाउको दुखाउने भन्ने मानसिकता उनीहरूमा देखिन्छ । व्यवस्थापन जिम्मेवारी तल्लिका विद्यालयमा भन्ने व्यवस्थापन हस्तान्तरणको विपक्षमा उभिने धेरै शिक्षकहरू पाइन्छन् । यस्तो परिवेशमा यस क्षेत्रका सकारात्मक सन्देशहरूलाई डकुमेन्टेसन गर्ने र शिक्षक तालिममा सन्दर्भ बनाउन सकेको भने खासै देखिएन ।

तालिममा ध्यान कम पुगेका अरू विषयहरू पनि छन् । विद्यालय स्तरीकरणमा स्वमूल्याङ्कन गर्ने प्रावधान छ, जसमा धेरै सीपको आवश्यकता पर्ने हुनाले त्यसमा तालिमको अझै आवश्यकता देखिँदो रहेछ । विद्यालय नक्साङ्कन, शिक्षक आचारसंहिता, स्थानीय तहको पाठ्यक्रम निर्माणमा पनि करिब करिब त्यही अवस्था छ । शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा तुलनात्मक रूपमा धेरै त्रुटि र लापरवाही पूर्ण कामहरू विद्यालय तहबाटै हुने गरेको अवस्थामा शिक्षक र प्रधानाध्यापकहरूमा यस विषयमा पनि पर्याप्त तालिमको

आवश्यकतादेखिन्छ । सामाजिक लेखापरीक्षणको जिल्लामा राम्रो अभ्यास छ । केही ढिलो वा चाँडो मात्र हो सबै विद्यालयले उक्त काम गर्दछन् भन्नामा जिल्लामा तर सामाजिक परीक्षणलाई जस्तो बनाउनुपर्ने हो त्यस्तो बनाउन सकिएको छैन । तालिमले यस विषयलाई राम्रोसँग सम्बोधन गर्न सकेकोदेखिएन ।

अन्त्यमा

माथि चर्चा गरिएका कुराहरूबाट विद्यालयका प्रधानाध्यापक एवम् शिक्षकहरू नकारात्मक थिए, उनीहरूले कुनै राम्रो काम गरेनन् भन्ने निष्कर्ष निकाल्न खोजिएको होइन । नियम कानूनका सीमाहरू बुझ्ने, सकभर समस्या आफैँ मिलाएर प्रक्रियागत निर्णयका लागि मात्र कार्यालयमा आउने व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक, र शिक्षकहरू प्रशस्तै थिए । पेसागत संस्थाहरूबीच पनि राम्रो सम्बन्ध थियो कार्यालयले राय परामर्श माग्दा बिना पूर्वाग्रह सबै जम्मा भएर सामूहिक सुझाव नै दिन्थे । समस्या लिएर आउँदा धेरै मामलाहरूमा समाधानका विकल्पसहित उनीहरू आउँदथे । स्थानीय तहमा भएका उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिने त्यस्ता कामहरू प्रशस्तै छन् । तर यहाँ लेखको उद्देश्य त्यो थिएन । शिक्षक विकास र

व्यवस्थापनका विविध आयाममध्ये शिक्षाको गुणात्मक विकासका लागि तयार पारिएका तालिमका अवधारण, नीति, तालिममा चर्चा गरिएका विभिन्न सिद्धान्त र आधुनिक मोडल अनि विद्यालय तहसम्म खोजिएको तादम्यता अर्थात तालिममा सिकेका सीपको सिद्धान्तको व्यावहारिक रूपान्तरणका संवेदनशील पक्षहरूलाई व्यवहारका केही कटु यथार्थको कसीमा राखेर हेर्ने प्रयास गरियोस् भन्ने आशय मात्र राखिएको हो । तालिममा सिकेका सीप अपेक्षित रूपमा कक्षाकोठामा रूपान्तरण हुन सकेन भन्ने कुरा कतिपय अध्ययनहरूले बताएका छन् तर शिक्षाको पहुँच र गुणस्तरमा सुधार तथा शिक्षा प्रदान गर्ने निकायहरूको संस्थागत व्यवस्थापकीय क्षमता अभिवृद्धि यी तीनओटै सवालहरूलाई संबोधन गर्ने सवालमा शिक्षकको व्यवस्थापन नेपालको समकालीन शैक्षिक व्यवस्थापनका चुनौतिहरूमध्ये शायद सबभन्दा जटिल र चुनौतिपूर्ण मुद्दा बनेको वर्तमान परिवेशमा तालिमबाट प्राप्त ज्ञान र सीप भएर मात्र पनि पुग्दो रहेनछ । काम गर्ने व्यक्तिको सोच संस्कार र शैलीमा रूपान्तरणको सन्दर्भसँग समेत त्यसलाई गाँसेर हेर्नु पर्ने रहेछ ।

शिक्षक शिक्षामा आई. सी. टी. को अपरिहार्यता

भूमिका

- डा. हरिप्रसाद उपाध्याय*

संस्कृतको एउटा वाक्यबाट गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ, गुरु देवो भवः । यस सन्दर्भमा दुई जना प्राध्यापकहरूको भनाइ अघि सार्न चाहन्छु । यस वाक्यको अर्थ बालकालदेखि जुन रूपमा मैले बुझ्दै आएको थिए त्यसको ठीक विपरीत व्याख्या एक प्राध्यापकले हामीसँग अनौपचारिक भेटघाटमा गर्दै हुनुहुन्थ्यो । उहाँ जोड दिएर के भन्दै हुनुहुन्थ्यो भने माथिको भनाइबाट चेलो कहिले पनि गुरु हुन सक्तैन किर्नाक गुरुलाई देवताको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । उहाँ थप्दै हुनुहुन्थ्यो, यो भनाइले बालबालिकाको शैक्षिक विकासलाई पुष्टि गर्दैन । शिक्षाबाट हुनुपर्ने विकासको अर्थ माथिको भनाइबाट पुष्टि हुदैन । उहाँको विचारमा गुरुभन्दा चेलो जान्ने र चलाको चेलो भन्नु जान्ने हुँदा मात्र शिक्षामा विकास वा प्रगति भएको मानिन्छ । उक्त भनाइको पुष्टि "गुरु गुड चला चिनी" भन्ने उखानले गर्दछ ।

त्यसै गरी अर्का प्राध्यापक मेरा श्रद्धेय गुरुले एउटा औपचारिक भेटघाटमा भन्दै हुनुहुन्थ्यो "म निरक्षर व्यक्तिले आई. सी. टी. का बारेमा के भन्नु । विकसित मुलुकले वर्षौं लगाएर गरेको वैज्ञानिक उपलब्धि आई. सी. टी. को प्रयोग शिक्षामा होस् भन्ने चाहना मेरो छ तर म आफैँ अझै निरक्षर छु" । उहाँले सन् १९२८ ताका दिइएको साक्षरताको परिभाषा (3Rs अर्थात् पढाइ, लेखाइ, अङ्कगणित) मा हाल आएर आई. सी. टी. पनि थपिएको जानकारी दिँदै हुनुहुन्थ्यो । उहाँले आई. सी. टी. को अर्थ Information and communication technology हुन्छ, जसको अर्थ शिक्षण कार्यमा Information technology को उच्चतम प्रयोग गर्नु हो भन्ने कुरा बुझाउँदै हुनुहुन्थ्यो

जीवनको उत्तरार्धकालमा दोस्रा प्राध्यापकले अनुभव गरेको पीडाबाट उपर्युक्त लेखको सान्दर्भिकता र अपरिहार्यता पस्ट भन्किन्छ । पहिला प्राध्यापकको कटाक्ष त्यस्ता कमजोर शिक्षकमाथि थियो जसले आफूजस्तै कमजोर शिष्य उत्पादन गर्दछ, जो गुरुलाई देवको रूप दिन्छ र कुनै पनि किसिमका शैक्षिक चुनौती पेस गर्दैन ।

नयाँ सोचअनुसार शिक्षकको तयारी वा उत्पादनलाई शिक्षक तालिमभन्दा शिक्षक विकास (Teacher Development) सँग जोडेर हेरिन्छ । तालिम पाएका शिक्षकले उही सिकेका कुराहरू मात्र पुनरुत्पादन गर्न सक्दछ । यस्तो खाले सोच भएका शिक्षकहरूको स्कूललाई व्यवहारवादी भनिन्छ । यिनीहरूका मान्यतामा विद्यार्थीहरूका हरेक व्यवहारलाई पहिले नै निर्धारित गर्न सकिन्छ । तसर्थ कक्षाकाठामा शिक्षण गर्दा आउने खाले सबै कुराहरू शिक्षक तालिममा सिकाउनुपर्दछ भन्ने मान्यता यिनीहरू राख्दछन् । तर ठीक यसको उल्टो संज्ञानवादीहरू एवम् निर्माणवादीहरूले भनेका छन् तालिममा पाएको ज्ञानभन्दा पनि धेरै थोक आफू नै प्रयासबाट शिक्षकले गर्नु पर्ने हुन्छ र गर्न पनि सक्दछन् । यसका लागि शिक्षक सिकारु भइरहनुपर्दछ । मैले सार खिचेअनुरूप दोस्रा प्राध्यापकले शिक्षक जीवनपर्यन्त शिक्षार्थी भइरहनुपर्दछ भन्ने चाहना व्यक्त गर्दछन् । तसर्थ, शिक्षकले आफूलाई समय सापेक्ष (Update) बनाउँदै लानुपर्दछ भन्ने मनसाय माथिका दुवैखाले

* प्राध्यापक, त्रिभुवन विश्वविद्यालय

प्राध्यापकका भनाइवाट प्रस्ट हुन्छ । यस कायंका लागि आई सी. टी. अपरिहार्य भएर गएको छ ।

दार्शनिक हिसावमा सिकाइ प्रक्रियाको परम्परागत दृष्टिकोणको विपक्षमा आई. सी. टी. उभिएको पाइन्छ । पहिलेको सोचअनुरूप सिकाइ प्रक्रिया कठिन हुन्छ । यस भनाइलाई असत्य सावित गर्दै अहिलेको दसनमा सिकाइ प्राकृतिक, सामाजिक, सक्रिय, एकीकृत प्रक्रिया हो जसमा विद्यार्थीहरू सहज किसिमले ज्ञान हासिल गर्दछन् । सिकाइलाई समाजसंग जोड्नुपर्दछ । शिक्षणलाई सफल बनाउन शिक्षक र विद्यार्थीहरूको सामूहिक प्रयास आवश्यक पर्दछ । समाजमा आइपने अप्ठ्यारा र कठिन अवस्थाहरूका वारेमा ज्ञान दिन र सो अप्ठ्यारोवाट पार पाउन समूहिक प्रयास कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने वारेमा अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्दछ । अपार शक्ति र सांस्कृतिक पुंजी बोकेर आएको छात्र-छात्राहरूलाई सही व्यवस्थापन गर्न सके आई सी टी. माफत शिक्षामा ठूलो खाले परिवर्तन शिक्षकले गर्न सक्दछन् । अहिलेको एक्काईसौं शताब्दीमा एक जना शिक्षकले ल्याएको सूचनाभन्दा धुप्रै विद्यार्थीलाई प्रयोग गरी ल्याएको सूचना धेरै पनि हुन्छ, र विद्यार्थीहरूलाई आफैले पनि केही गर्न सकिन्छ भन्ने हौसला पनि हुन्छ । यस कायंका लागि शिक्षकको भूमिका सहजकर्ताको रूपमा हुनुपर्ने हुन्छ । तिनै विद्यार्थीमध्ये कुनै कुरामा सिपालु केही छात्र वा छात्राहरूलाई कुनै बेलामा गुरुको भूमिका पनि खेल्न लगाउन सकिन्छ ।

शिक्षक शिक्षाका लागि आई. सी. टी. का चरणहरू साधारण मानिसले लागि निम्न कायंहरूवाट जोकोही पनि शिक्षक हुन सक्दछ भन्ने विचा राख्दछन्:

(क) आफैले पढेर (Learning for yourself) सिक्ने: उदाहरणका लागि कवि कर्णिकदास

(ख) अरुले गरेको वा पढाएको हेरेर सिक्ने (Learn seeing others learn) : उदाहरणका लागि महाभारतका एकलव्य

(ग) अरुले सिक्ने गरी मद्दत गर्ने (Beginning to help others learn) : उदाहरणका लागि काम गरिने ठाउँमा सिकारुले सिक्ने

(घ) अरुलाई पढाएर (Teaching others) सिक्ने : उदाहरणका लागि प्रायः सबै तहका शिक्षकहरूले पढाउने क्रममा दक्षता हासिल गर्दै जाने । माथिका सबै कायंहरू गर्न आई. सी. टी. ले ज्यादै मद्दत गर्दछ ।

सामान्यतया शिक्षकहरू वयस्क हुन्छन् । शिक्षण कायंमा शिक्षक, विद्यार्थी र विषयवस्तु हुने हुँदा शिक्षकले अरुका सोचहरूका वारेमा पनि विचार गर्न सक्नुपर्दछ । यो ज्यादै प्राविधिक कुरा हो । यसका लागि विशेषज्ञहरूको विचार वृभूतपर्ने हुन्छ । शिक्षकहरूले यसका लागि निम्न तीन किसिमका सिकाइ गर्ने गर्दछन्: (क) तेस्रो व्यक्तिसम्बन्धी ज्ञान: आफूभन्दा फरक अर्को व्यक्तिको दिमागमा के चलिरहेको छ जान्नका लागि सिकाइ, (ख) बाह्य संसारसम्बन्धी ज्ञान: साभ्ना स्थापित ज्ञान जान्नका लागि सिकाइ, (ग) पहिलो व्यक्तिसम्बन्धी ज्ञान: हाम्रो दिमागमा के भइरहेको छ वृभूतका लागि सिकाइ । आई. सी. टी. मा यससंग सम्बन्धित ज्यादै परिस्कृत धुप्रै सामग्रीहरू राखिएका हुन्छन् । यी सबै पक्षलाई स्पष्टसंग वृभूत आई. सी. टी. मा पहुँच र प्रयास चाहिन्छ । यसले सम्पूर्ण विश्वलाई एउटा भौमिक गाउँ (Global Village) मा परिणत गरिरिन्छ । यसले संसारभरिका मानिसहरूबीच अन्तरक्रिया गराउन मद्दत गर्दछ ।

नेसनल काउन्सिल फर टिचर्स अफ म्याथमेटिक्स (NCTM) ले शिक्षणप्रशिक्षणका लागि विषयवस्तुको

ज्ञान (SMK: Subject Matter Knowledge) र विधि-विषय-वस्तुको ज्ञान (PCK: Pedagogical Content Knowledge) को आवश्यकता औल्याएको देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा विभिन्न अनुसन्धानहरूले शिक्षकहरूलाई आई. सी. टी. को प्रशिक्षण चार चरणमा दिन सकिन्छ भन्ने निष्कर्ष निकालेका छन् । प्रथम चरणमा कम्प्युटरमा प्रयोग हुने सामग्रीहरूको परिचय, शिक्षक विकासमा आई. सी. टी. को साधारण उपयोग जस्ता सैद्धान्तिक ज्ञान दिइन्छ भने प्रयोगात्मक रूपमा सी. डी. रोम (CD-ROM), इन्टरनेट (Internet) चलाउन सिकाउने गरिन्छ, जसबाट शिक्षकहरूले इमेल (e-mail) मार्फत एकअर्कासंग वार्तालाप गर्न सकून् भनी पाठहरू राखिन्छन् । दोस्रो चरणमा शिक्षकले आफ्नो विषयवस्तुका लागि गहिरो अध्ययन गर्न आई. सी. टी. को प्रयोग सिकाइन्छ । यस चरणमा कुनै खास विषयवस्तुहरू कसरी पढाइन्छ र कुन सामग्रीको प्रयोग हुने हुन्छ, जाँच कसरी लिइन्छ यावत कुराहरू सिकाइन्छ । स्कूलसम्बद्ध सबै स्टाफहरूले चौथो चरणमा आई. सी. टी. को सहज प्रयोग गरी शिक्षक केन्द्रितभन्दा विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण गराउनमा मद्दत कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने कुराहरू सिक्छन् ।

आई. सी. टी. का लागि चुनौतीहरू

समयसंगसंगै तेस्रो सहस्राब्दीमा साक्षरताको परिभाषा पनि बदलिएको छ । यस कुराको आभास दोस्रो ग्राध्यापकको कथनबाट पनि प्रस्ट हुन्छ । आई. सी. टी. को उच्चतम प्रयोग गर्न केही उपकरणहरू कम्प्युटर, मोबाइल फोन, एम. पी. थ्री (MP3), सेटलाइट, वर्ल्ड वाइड वेब (www) चाँहिन्छ जुन सञ्चालन गर्न दक्ष शिक्षकको आवश्यकता पर्ने भएकाले सो नै चुनौतीको रूपमा देखा परेको छ । कार्नेज कमिसनका अनुसार शिक्षामा तीनवटा प्रमुख आन्दोलनमा पहिलो आमाबुवाबाट शिक्षकको जिम्मा

शिक्षा सरेको, मौखिकरूपमा दिइने शिक्षा लिखित शब्दमार्फत दिन थालिएको र अहिले आएर विद्युतीय सञ्चारमार्फत दिइने शिक्षामा पनि विश्वसनीयता बढेको देखिन्छ । अधिका दुईभन्दा पछिल्लोको चर्चा एवम् सो माथिको निर्भरता संसारभरि नै ज्यादै बढ्दै गएको पाउँछौं ।

वैज्ञानिक उपलब्धिको प्रयोग गर्नसक्नु धेरै मानेमा फलदायी नै हुन्छ । यसै कथनअनुरूप आई. सी. टी. को प्रयोगबाट शिक्षक वा विद्यार्थीहरूले आफ्नो स्तरलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरसम्म उठाउन सकियो भने यसको सकारात्मक प्रयोग भएको मानिन्छ । तर यस खाले प्रयोगबाट हुने र नहुने (Have and Have-nots) बीच खाडल बढ्दै जाने अवस्था भयो भने यसको असर नकारात्मक पनि हुन सक्छ । नेपालमा अहिले भइरहेको गरिबीको अवस्थाका कारणले सबैले न्यूनतम रूपमा पनि आई. सी. टी. को प्रयोग गर्न सकेन भने अपेक्षित परिणाम भन्दा फरक परिणाम आउन सक्छ । हेका रहोस् कि कुनै पनि कुरा रामबाण वा लक्ष्मणवुटी हुन सक्नेन । कम्प्युटरको प्रयोग हुनेवित्तिकै सबै राम्रो हुन्छ भन्ने होइन ।

परम्परागत शिक्षाभन्दा फरक ढङ्गले शिक्षा दिन सोच्नु पनि एक चुनौती नै हो । चुनौती र अवसर एक सिक्काका दुई पाटाहरू हुन् । आई. सी. टी. को प्रयोग हाम्रो शिक्षक शिक्षामा होस् भन्ने चुनौतीरूपी चाहनाले हामीलाई अवसर पनि दिएको छ । बनेपामा बनेको आई. टी. पार्क, टेलिफोनमा प्रयोग हुने अष्टिक फाइबरको प्रयोग आदि यस कार्यका लागि सफलता हुन् भने वैकल्पिक ऊर्जाको रूपमा वायुशक्ति पनि हुनसक्नेतर्फ सोच भइरहेको कुरा प्रगतिको बाटोमा एउटा खुर्झकतो मान्न सकिन्छ ।

सारांश एवम् सिफारिस

एकदशसौ शताब्दीमा पाठ्यक्रममा नयाँ-नयाँ ज्ञानहरू समावेश गर्नुपर्ने दबाव भन्नु बढेर गएको छ। स्कूल पाठ्यक्रम र प्रविधिको परिवर्तनसँगसँगै शिक्षकले आफ्नो ज्ञानलाई पनि अद्यावधिक गर्दै लैजानुपर्दछ। कुनै पनि व्यक्तिलाई आजीवन कसैले पनि पढाउन सक्दैन। शिक्षक शिक्षा पाठ्यक्रमलाई छरितो र फिफायती (Frugal Curriculum) बनाई व्यक्तिलाई चनाखो एवम् जिज्ञासु बनाउने सके उ आजीवन शिक्षार्थी बनी ज्ञान हासिल गर्न सक्दछ। त्यसैले शिक्षक अनुमति परीक्षामा उम्मेदवारले आधुनिक प्रविधि जानेको छ-छैन पनि हेरिनुपर्दछ। सारांशमा भन्नु पर्दा परम्परागत सोचअनुसार शिक्षाका लागि गुरु आवश्यक पर्दछ भने पनि आई. सी. टी. ले सो भूमिका खेल्न सक्छ। आई. सी. टी. ले व्यक्तिलाई अहम्वादबाट माथि उठाउने काम गर्दछ र शिक्षकमादेखिएका कमी-कमजोरीलाई न्यून गर्न मद्दत गर्दछ। चुनौतीको रूपमा महंगो मानिएको आई. सी. टी. ले संसारभरि प्रयोग हुने सीप, ज्ञान घर बसीबसी दिन्छ भने यसलाई महंगो मान्नु हुँदैन। आर्थिक रूपमा महंगो भए पनि यसको प्रभाव बहुआयामिक भएकाले मानवमात्रमा भएका विभिन्न खाले अभावहरूलाई कम गर्न आई.

सी. टी. ले मद्दत गर्दछ। आई. सी. टी. का चरणहरूलाई आवश्यकताअनुरूप शिक्षक शिक्षामा यथेष्ट मात्रामा प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ।

References

Olakulehin, F. K. (2007). Information and communication technologies in teacher training and professional development in Nigeria. *Turkish online Journal of Distance Education*, vol. 8 Number 1. Article 11.

Hasselbring, T.; Barrn, L.; & Risko, V. (2000). *Literature review: Technology to support teacher development*. Peabody college of Vanderbilt University.

उपाध्याय, हरिप्रसाद (२०६२). शिक्षक शिक्षामा आई. सी. टी. को प्रयोग, जनकपुरधाम : ई. टी. सी. न्युज लेटर वर्ष ३ अंक ३, शैक्षिक तालिम केन्द्र धनुषा।

उपाध्याय, हरिप्रसाद (२०६३). गणित शिक्षण पद्धति, दोस्रो संस्करण, काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन प्रा. लि. कमतपोखरी।

दूरशिक्षा तथा खुला सिकाइ अब के ?

- हकप्रसाद श्रेष्ठ*

सङ्क्षिप्त सार

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकाससाथ दूर शिक्षा र खुला सिकाइको क्षेत्र र पहुँच बढ्दै गएको छ । नेपालमा पनि दूर शिक्षा (रेडियो) बाट शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा प्रयोग गरिएको आधा दशकभन्दा बढी भइसकेको छ । पछिल्ला २ दशकमा दूर शिक्षाको माध्यम शिक्षक तालिमका निम्ति व्यापक रूपमा उपयोगमा ल्याइएको छ । दूर शिक्षाको उपयोग र पहुँच शैक्षिक क्षेत्रमा तालिमबाहेक कम मात्र प्रयोग भएको छ । खुला सिकाइको प्रारम्भ अझै हुन सकेको छैन । शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रको दूर तथा खुला सिकाइ महाशाखाअन्तर्गत ३ बर्ष अगाडि खुला माध्यमिक विद्यालय परिक्षणको रूपमा सञ्चालन गरी विभिन्न कारणले प्रवेशिका परीक्षा (School Leaving Certificate) उत्तीर्ण गर्न असमर्थ ब्रीचमा विद्यालय छाडेर बसेको र हाल अनौपचारिक शिक्षाबाट बैकल्पिक विद्यालयबाट कक्षा ८ उत्तीर्ण गरेकाहरूलाई केन्द्रित गरी खुला विद्यालय सञ्चालनमा ल्याइएको छ । यसबाहेक विदेशी विश्वविद्यालय वा संस्थासंग सम्बन्धन गरी केही कलेज सञ्चालनमा भए तापनि खासै पहुँच र आकर्षण त्यसतर्फ रहेको छैन । खुला विश्वविद्यालय स्थापना गर्ने शिक्षा मन्त्रालयको प्रयास सफल हुन सकेको छैन । छिमेकी देश तथा अन्य दक्षिण एशियाली देशमा दूर शिक्षा र खुला सिकाइ तथा शिक्षालाई व्यापक बनाइएको छ । त्यसतर्फ आकर्षण बढ्दो छ । नेपालमा दूर शिक्षा तथा खुला शिक्षाको प्रारम्भ भए तापनि त्यसको पहुँच बढाउन अझै सरकारको लगानी, प्रतिबद्धता र पूर्वाधार विकास गर्न जरुरी छ ।

पृष्ठभूमि

नेपालमा दूर शिक्षा कार्यक्रमको प्रारम्भ वि.स. २०१४ सालमा कलेज अफ एडुकेशनबाट प्रौढहरूलाई लक्षित गरी प्रसारण गरिएको थियो । वि.स. २०३० सालमा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकमा आधारित कार्यक्रमको प्रसारण सुरु गरियो । वि.स. २०३४ सालमा USAID को सहयोगमा रेडियो शिक्षा शिक्षक आयोजना सुरु भएको र शिक्षक तालिमका लागि वि.स. २०३७ सालमा प्रसारणको थालनी भयो । यसले देशभरिका अण्डर एस.एल.सी. तालिम अप्राप्त शिक्षकलाई १० महिनाको तालिम प्रदान गर्न प्रसारण गर्‍यो । वि.स. २०४५ सालदेखि एस.एल.सी. योग्यता भएका तालिम अप्राप्त शिक्षकलाई आधारभूत शिक्षक तालिम प्रदान गर्न सुरु

गरियो । वि.स. २०५० सालमा शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गत दूर शिक्षा केन्द्रको रूपमा छुट्टै विभागको स्थापना भयो । यस केन्द्रले वि.स. २०४३ सालमा अण्डर एस.एल.सी. शिक्षकको योग्यता र विषयगत दक्षता बढाउन केही विषयगत ट्यूसन कार्यक्रम रेडियो मार्फत सञ्चालन गरिएको, विभिन्न चरणको शिक्षक तालिम (१५० घण्टे, १८० घण्टे, ३३० घण्टे अन्तरक्रियात्मक पुनर्ताजगी रेडियो कार्यक्रम (IRI), ५ महिने शिक्षक तालिम सञ्चालन गरिएकोमा वि.स. २०६२/०६३ देखि सक्षमतामा आधारित निम्नमाध्यमिक तथा माध्यमिक शिक्षकका निम्ति दोस्रो मोडुल सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

नेपाल सरकारको नवौं पञ्चवर्षीय योजनामा खुला विश्वविद्यालय खोल्ने नीति प्रकाशमा ल्याइएको भए

* कार्यकारी निर्देशक, शैक्षिके ।

तापनि उक्त विश्वविद्यालय हालसम्म खुल्ल सकेको छैन । शिक्षा मन्त्रालयवाट विद्यालयतह शिक्षालाई खुला विद्यालय स्थापना गरी शिक्षाको अवसरवाट बञ्चित समुदायलाई शिक्षाको अवसर तथा पहुँच पुऱ्याउन वि.स. २०६३ सालमा दूर तथा खुला सिकाइ नीति तथा कार्यक्रम स्वीकृत भएको र वि.स. २०६४ मा परीक्षणको निम्ति ५ जिल्लाको ५ ओटा खुला विद्यालयको स्वीकृति, २०६५ मा थप १७ ओटा र २०६६ मा थप ३२ ओटा विद्यालय गरी जम्मा ५२ खुला विद्यालय सञ्चालन गरिएको छ ।

दूर तथा खुला शिक्षाको विश्वसन्दर्भ

नेपाल, भुटान र माल्दिभ्स दूर तथा खुला शिक्षाको प्रारम्भ भएता पनि पहुँचका दृष्टिले व्यापकता पाउन सकेको छैन । अन्य दक्षिण एशियाली मुलुकहरू जस्तै बङ्गलादेश सन् १९९२ मा खुला विश्वविद्यालय स्थापना गरी धेरै कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको पाइन्छ । भारतमा दर्जनौँ खुला विद्यालय र विश्वविद्यालय खुलेका छन् । खुला विद्यालयले ६-१२ कक्षा र विश्वविद्यालयले स्नातक, स्नातकोत्तर लगायत व्यावसायिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको व्यवस्थापन गर्दछ । त्यस्तै गरी श्रीलङ्कामा सन् १९८० मा नै खुला विश्वविद्यालयको स्थापना भएको र उच्च शिक्षाको साथै निरक्षर शिक्षा साक्षरता, प्रौढहरूका लागि सामुदायिक शिक्षा आदि सञ्चालन गर्दै आएको पाइन्छ । पाकिस्तानमा सन् १९७४ मा खुला विश्वविद्यालय स्थापना भई माध्यमिक विद्यालय तथा उच्च शिक्षाका साथै शिक्षक तालिम, साक्षरता, महिना शिक्षा र व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी कार्य गर्दै आएको छ ।

विश्वको सन्दर्भमा हेर्दा दूर तथा खुला सिकाइको विकास र प्रक्रिया ज्यादै उन्नत र प्रभावकारी भएको पाइन्छ । खुला सिकाइको सामग्री विकास, उत्पादन, बिक्री वितरण गर्न ५३ देशको एक साभ्ना सञ्जाल कमन

वल्थ लर्निङ्ग (Common Wealth Learning) जसलाई सङ्क्षिप्तमा CWL भनिन्छ । यस संस्थाले गरेको सर्भेक्षण (सन् १९९८) अनुसार १०३ देशमा दूर तथा खुला सिकाइका १११७ भन्दा बढी संस्था सञ्चालनमा रहेको देखाएको छ ।

विश्व सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासले गर्दा दूर तथा खुला शिक्षाले विकसित देशमा ICT को प्रयोगवाट कार्यक्रमको व्यापकता पाएको र प्रभावकारी भएको देखिन्छ । शिक्षाको सबै क्षेत्र समेटिएको पाइन्छ भने विकासोन्मुख देशमा पनि विस्तारै प्रभावकारी हुँदै गएको अवस्था छ । CWL को सर्भेक्षण (सन् १९९८) ले विश्वमा दूर तथा खुला शिक्षाको विभिन्न विषय क्षेत्रमा ३८,९७० भन्दा बढी कोर्षहरू सञ्चालनमा आइरहेको देखाएको छ । यसमा ३५ प्रतिशत कोर्ष विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्र, शिक्षा र तालिम ११ प्रतिशत र अन्य क्षेत्रले ५४ प्रतिशत ओगटेको तथ्याङ्कले देखाएको छ । दूर शिक्षा र खुला सिकाइको मुख्य माध्यम सूचना र सञ्चार प्रविधि भएकोले यसको विकास तथा उपयोग के कति मात्रामा देशले उपयोग गर्न सकेको छ । त्यसको आधारमा दूर तथा खुला शिक्षाले व्यापकता र पहुँच वृद्धि गर्न सकिने अवस्थाको सिर्जना भएको छ ।

नेपाल सरकार तथा शिक्षा मन्त्रालयभन्तर्गत दूर तथा खुला शिक्षाले प्राथमिकता नपाएकोले सीमित स्रोत साधनले कम सुविधा र सामग्रीमा कार्यक्रम र विद्यालय सञ्चालन गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

भावी दूर तथा खुला शिक्षा नीति के, कस्तो हुनुपर्ला ?

(१) अवसर र पहुँचको सुनिश्चितता

आर्थिक रूपमा विद्यालय तथा उच्च शिक्षा हासिल गर्न असमर्थ, भौगोलिक दृष्टिले पायक पर्ने

- स्थानमा शिक्षा हासिल गर्ने अवसर नहुने तथा जीविकोपार्जनका लागि घरायसी कामकाज वा रोजगारी ज्याला मजदूरी गर्नुपर्ने अवस्थाले शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित वर्गका लागि सरकारले कम लगानी, स्रोत साधनबाट प्रदान गर्न सकिने दूर तथा खुला शिक्षालाई नीति तथा कार्यक्रममा प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।
- (२) दूर तथा खुला शिक्षाका निम्ति छुट्टै संस्थागत सरचना खडा गर्न स्वायत्त तथा सरकार नियन्त्रित एक विभाग, विश्वविद्यालयको स्थापना हुनुपर्छ वा हाल भइरहेका विश्वविद्यालयहरूलाई प्रतिस्पर्धा गरिई खुला शिक्षाको महाविद्यालयहरू साभेदारीमा सञ्चालन गर्नुपर्छ ।
- (३) दूर तथा खुला शिक्षाबाट विद्यालयहरूसम्मको अध्ययनलाई सर्वसुलभ बनाउन शिक्षा मन्त्रालयको नियन्त्रण रहने गरी एक स्वायत्त दूर तथा खुला शिक्षा केन्द्रको स्थापना हुनुपर्छ ।
- (४) दूर शिक्षा र खुला सिकाइको पूर्वाधार विकास, सामग्री विकास तथा उत्पादना वितरण, प्रचार प्रसारमा निम्ति निजी संस्थाहरू र सरकारको साभेदारीलाई बढावा दिने नीति अवलम्बन गरिनुपर्छ ।
- (५) दूर शिक्षा र खुला विद्यालय शिक्षा सञ्चालनका लागि निजी तथा सरकारको सहकार्य तथा साभेदारी क्रमशः खुला गर्दै जानुपर्छ ।
- (६) दूर तथा खुला शिक्षाको राष्ट्रिय नीति बनाई ऐन, नियम तथा विनियमका आधारमा सञ्चालन, व्यवस्थापन, पहुँच, गुणस्तरको सुनिश्चितता नियन्त्रण अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने दरिलो सयन्त्र बनाउनुपर्छ ।
- (७) पूर्वाधार विकार र कार्यक्रम सञ्चालन गर्न पर्याप्त स्रोतको व्यवस्था हुनुपर्छ ।
- (८) दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइको केन्द्रिकृत मूल्याङ्कन तथा प्रमाणीकरणको व्यवस्था र प्रावधान हुन आवश्यक छ ।
- (९) दूर तथा खुला सिकाइमा उच्चतम उपलब्धि, साधन प्रयोग गरिरहेका छिमेकी तथा अन्य राष्ट्रहरूसँग प्राविधिक सल्लाह र सेवा लिन सरकार तथा सञ्चालक संस्थाले साभेदारी गर्ने पद्धतिको विकास गर्नुपर्छ ।
- (१०) कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने संस्थाको निम्ति मेसिन औजार सामग्री तथा उपकरण आयातमा सहूलियत प्रदान गरिनुपर्ने तथा उत्पादित सामग्री निर्माण, विक्री वितरण र निर्यातमा करमुक्त हुनुपर्छ ।
- (११) दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइमा आधुनिक सञ्चार प्रविधि उपकरण तथा सामग्री प्रयोगमा जोड दिइनुपर्छ ।
- (१२) दूर तथा खुला सिकाइको अवसर र पहुँच एवम् महत्व तथा उपयोगिताबारे व्यापक प्रचारप्रसारमा जोड दिइनुपर्छ ।
- (१३) दूर शिक्षा र खुला सिकाइ शिक्षा हासिल गर्ने सजिलो, कम खर्चिलो र समयमिल्दो भएकोले शिक्षा क्षेत्रमा अधिकतम उपयोगमा ल्याउन प्रोत्साहन र सहूलियत प्रदान गरिनुपर्छ ।
- (१४) सञ्चार प्रविधिको प्रयोगले शिक्षण सिकाइको क्षेत्रलाई व्यापक, गुणस्तरयुक्त र नविनतम ज्ञान तथा सीप हासिल गर्न सकिने भएकोले विद्यालय शिक्षामा उपयोग गराउन सरकारको लगानी बढाउने र पूर्वाधार विकासमा जोड दिनुपर्छ ।
- (१५) दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइको सञ्चालन, व्यवस्थापन, सामग्री विकास र उपयोगबारे जनशक्तिको दक्षता र सीप बढाउन स्वदेशी तथा

वैदेशिक तालिम, अवलोकन भ्रमण आदिको अवसर दिनुपर्छ ।

दूर शिक्षा तथा खुला शिक्षाका उपयोगमा आएका माध्यमहरू

पत्राचारबाट सुरु भएको दूर शिक्षा सिकाइ सूचना तथा सञ्चार क्षेमा भएको विकास तथा पहुँचमा व्यापकताका कारणले दूर शिक्षाको परिधि खुला शिक्षा र सिकाइमा रूपान्तर हुन पुगेको छ । फत्स्वरूप यसको सिकाइ माध्यमका रूपमा नविनतम सञ्चार प्रविधिको प्रयोग भइरहेको छ । हाल उपयोगमा आएका दूर तथा खुला सिकाइको माध्यममा श्रव्य साधनहरू (Audio Devices) जस्तै रेडियो, टेलिफोन, टेपरिकर्डर, अडियो कन्फरेन्स (दुइतर्फा कुराकारी), श्रव्य सामग्रीहरू (Vidio Devices) भिडियो टेप, डकुमेन्ट्री फिल्म, स्लाइड, चलचित्र, भिडियो कन्फरेन्सिङ (Vidio conferencing) सूचना तथा सिकाइ तथा वेब / मेलअन्तर्गत कम्प्युटरको मद्दतले विकास गरिएका शैक्षिक सामग्रीहरूलाई उपयोग गरी सिकने, सामग्री एकीकृत गरी आफुलाई चाहिने सामग्री छनौट गरी सिकने । अध्ययन गर्ने तथा कम्प्युटरको मल्टिमेडिया (Multimedia) र अन्य विद्युतीय साधन मेल (Mail) वेबसाइट (Website), फ्याक्स (Fax), सी डी र कम्प्युटर कन्फरेन्सिङ, च्याट आदिबाट सिकने सिकाउने अवसर प्राप्त हुन्छ । अर्को प्रमुख माध्यम छपाई सामग्री हो, जुन सामग्री विभिन्न स्वरूप जस्तै पुस्तक, हेण्डस आउट (Handout) कार्यपत्र, घटना अध्ययन, पोस्टर, नोटबुक र शब्दकोष आदि जस्ता सामग्रीहरू हुन सक्दछन् ।

उपर्युक्त उल्लिखित माध्यम नै दूर तथा खुला सिकाइको आधार हो । दूर तथा खुला सिकाइको अनुगमन तथा निर्देशित (Follow up and monitoring) का निमित्त निश्चित अवधिमा विशेषज्ञसँग प्रत्यक्ष भेटघाट

(contact session) गर्नु पनि गरिन्छ तर सञ्चार प्रविधिको उपयोग गरी अनलाइन कुराकारी र सवात जवाफबाट तथा सूचना आदानप्रदान गरी सिकेको कुराको मूल्याङ्कन गर्ने र प्रमाणपत्र समेत अनलाइन डाउनलोड गरी प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था पनि रहेको छ ।

दूर तथा खुला सिकाइको पूर्वाधार :

नेपालमा दूर शिक्षाको माध्यमबाट शिक्षक तालिम र अन्य शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन भएको करिब २५ वर्षको अनुभव छ भने खुला शिक्षा र सिकाइको २-४ वर्षको अभ्यास रहेको छ । निर्जा संघसंस्थाहरू सूचना र सञ्चार प्रविधिमा विशिष्टता हासिल गरेतापनि खुला शिक्षा र सिकाइमा योगदान न्यून छ । सरकारी पहल हासिल गरेतापनि खुला शिक्षा र सिकाइमा योगदान न्यून छ । सरकारी पहल, लगानी र सोचको अभावले खुला विश्वविद्यालय अझै स्थापना हुन सकेको छैन । शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गत स्थापना भएको शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रमा दूर तथा खुला सिकाइ महाशाखाको लागि सीमित पूर्वाधार अदक्ष जनशक्ति अपर्याप्त स्रोत साधन न्यून र यान्त्रिक उपलब्धता रहेको छ ।

सार्वजनिक नीति र कार्यक्रम

नेपाल सरकारले दूर तथा खुला शिक्षाको विकास गर्दै जाने भन्ने सामान्य नीति सातबसाली उल्लेख हुने भएतापनि कार्यक्रमका दृष्टिले स्रोत र प्राथमिकता पाउन सकेको छैन ।

विदेशी संस्थाको सम्बन्धनमा खुला शिक्षाको उच्च अध्ययन गर्ने संस्था खुलेता पनि प्रचारप्रसार तथा जानकारीको अभावले सर्वसाधारणको पहुँच पुग्न सकेको छैन । शिक्षा मन्त्रालयले दूर शिक्षालाई शिक्षक तालिम र शैक्षिक कार्यक्रम प्रवाह गर्ने कार्यलाई उपयोगमा ल्याएको छ । वि.सं. २०६३ सालदेखि अनौपचारिक

शिक्षामार्फत बैकल्पिक विद्यालयबाट तह पूरा गरेका प्रौढहरू तथा विभिन्न कारणले कक्षा ८ सम्मको विद्यालय शिक्षा पूरा गरी बीचमा विद्यालय छाडी बसेकाहरूलाई केन्द्रित गरी खुला विद्यालय (Open school) परीक्षणको निम्ति सञ्चालन गरिएको छ। परीक्षण तथा विस्तार गर्ने क्रममा २०६५ सालसम्म सार्वजनिक विद्यालयलाई आधार मानी ५२ ओटा खुला विद्यालय स्थापना गरिएको छ।

शिक्षा मन्त्रालयको दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइको कार्यदिशा के हुने ?

(१) वर्तमान अवस्थामा गरिआएका कार्यहरू

- दूर शिक्षामार्फत तालिम अप्राप्त शिक्षकहरूका निम्ति विभिन्न अवधिको शिक्षक तालिमका प्याकेज तथा मोडुलहरूको सामग्री विकास र रेडियोमार्फत प्रसारण।
- रेडियो पाठ प्रसारणका साथै स्वअध्ययन सामग्री, श्रव्य क्यासेट तथा सी.डी वितरण र समयसमयमा सम्पर्क कक्षा सञ्चालन।
- लक्षित समुदाय वा वर्गका महिलाका निम्ति एस.एल.सी उत्तीर्णपछि शिक्षक सेवामा प्रवेशमा सहयोग गर्न पाठ्यसामग्री विकास, प्रसारण र कोचिङ कक्षा सञ्चालन।
- शैक्षिक कार्यक्रमअन्तर्गत शिक्षक तालिमसम्बन्धी सवालको जवाफ, शैक्षिक समस्या र जिज्ञासा राखी पठाइएका प्रश्नहरूको जवाफ, शैक्षिक सूचना, तालिमसम्बन्धी सूचना, शैक्षिक गतिविधि, शिक्षाविद्हरूसँग अनन्तरवार्ता तथा अन्तरक्रिया आदि।
- खुला विद्यालयको स्वीकृति, कण्डेन्स पाठ्यसामग्री विकास, सहजकर्ता शिक्षक तालिम, सामग्री वितरण आदि।

• दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइ नीति, नियम तथा निर्देशिका विकास र कार्यान्वयन

(२) भावी नीति र कार्यक्रम कस्तो के हुनुपर्ला ?

- सञ्चार प्रविधिमा दिनानुदिन भइरहेको नयाँ प्रविधि र उपकरणको विकासले शिक्षा, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको क्षेत्रमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने भएकोले नविनतम प्रविधिको प्रयोग गर्ने सीप हासिल गरी नयाँ कुरा सिकने क्षमता सिकारुमा भएमा मात्र विश्वव्यापी प्रतिस्पर्धामा ज्ञान, सीप, व्यवसाय गर्न सकिने हुन्छ। अतः अबको शिक्षाले सञ्चार प्रविधिको अधिकतम उपयोगमा ल्याउन अनिवार्य छ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई प्रार्थमिकता दिई दूर शिक्षा र खुला शिक्षा सिकाइ राष्ट्रिय नीति तर्जुमा गर्न शिक्षा मन्त्रालयले तत्काल पहल गर्ने।
- दूर शिक्षा र खुला सिकाइलाई सर्वसाधारणको पहुँचसम्म पुऱ्याउन संस्थागत संरचना खडा गर्न विश्वविद्यालयको स्थापनामा जोड दिनुपर्छ। विश्वविद्यालय स्थापनापछि अन्य पूर्वाधार विकासको प्रक्रिया अगाडि बढाउनुपर्छ।
- शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गत एक स्वायत्त खुला सिकाइ परिषद् वा विभागस्तरीय संयन्त्र विकास हुनुपर्छ। हाल शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रअन्तर्गतको दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइ महाशाखा परिषद् वा विभागमा समायोजन गरिनुपर्छ।
- खुला शिक्षा परिषद् वा विभागले दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइको माध्यमबाट सम्पूर्ण शैक्षिक सूचना तथा जानकारी प्रवाह गर्ने, शिक्षकको पेसागत दक्षता विकास गर्ने, शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउने शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र खुला

विद्यालयका निमित्त स्वअध्ययन सामग्री विकास वितरण र गुणस्तरको प्रत्याभूति गर्ने ।

- दूर शिक्षा र खुला सिकाइको विस्तार, सञ्चालन र व्यवस्थापनमा निजी संस्थालाई प्राथमिकता र साभेदारीमा जोड दिने ।
- भौतिक पूर्वाधार, उपकरण र स्रोत साधनको उपलब्धता गराउनु पर्ने ।
- सीप र दक्षतायुक्त जनशक्तिको परिपूर्ति गर्ने र पेसागत दक्षता बढाउने तालिमको अवसर प्रदान गर्ने ।
- दूर शिक्षा र खुला सिकाइको सञ्चालन र व्यवस्थापन जिम्मेवारी स्थानीय निकाय वा निजी संस्था र सरकारको साभेदारमा गर्ने नीतिगत व्यवस्था गर्ने ।
- गुणस्तर र प्रमाणीकरणको एकरूपता ल्याउन स्थानीय निकायदेखि केन्द्रीय निकायसम्म एकट्ठार नीति लिने ।
- खुल्ला प्रतिस्पर्धा र न्यूनतम पूर्वाधार पुगेका सार्वजनिक संस्था र निजी संस्थाहरूलाई सेवामुखी शर्तमा खुला विद्यालय खोल्न अनुमति दिने । शुल्क निर्धारणमा शिक्षा मन्त्रालयको नियन्त्रण रहने व्यवस्था गर्ने ।
- शिक्षकको पेसागत विकास (Teacher's professional Development) गर्ने माध्यमको रूपमा दूर शिक्षा र खुला सिकाइलाई समानान्तर रूपमा लैजाने । सरकारी सयन्त्रबाहेक दूर र खुला सिकाइको सामग्री विकास पेसागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सरकार र निजी संस्थाको संलग्नतामा विकास गरिएको मागमा आधारित मोडुल वा प्याकेज निजी संस्थामार्फत सञ्चालन गर्ने साभेदारी कार्यक्रममा जोड दिने ।

- दूर तथा खुला सिकाइका नविनतम प्रविधि प्रयोग सामग्री विकास, व्यवस्थापन र मूल्याङ्कनमा गुणस्तरीयतामा कायम गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने ।
- स्थानीय स्तरदेखि प्रान्त वा केन्द्रसम्म समन्वय, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने सुदृढ संयन्त्र खडा गर्ने ।

चुनौति र समस्या

- खुला शिक्षाप्रति राजनीतिक प्रतिवद्धता नहुनु, राष्ट्रिय नीतिको अभाव भएकोले पूर्वाधार विकास र कार्यक्रम सञ्चालन हुन सकेको छैन ।
- खुला शिक्षा र सिकाइको महत्त्व, उपयोगिता र उपयोगबारे जनचेतना नहुनु, प्रसारप्रसारको कमी सरोकारवालाको सिकाइप्रतिको सकारात्मक धारणा नभएकोले सिक्नेभन्दा परीक्षा उत्तीर्ण गर्ने र प्रमाणपत्र हासिल गर्ने प्रवृत्ति देखिएको ।
- खुला शिक्षाको संस्थागत संरचना विकास गर्न विभिन्न विद्यालय, कलेज तथा विद्यालयको स्थापनामा कम चासो लिने गरिएको छ ।
- निजी विद्यालय, कलेज व्यापारिक र मुनाफामुखी भएकाले ज्यादै उर्वर क्षेत्रका रूपमा औपचारिक शिक्षातर्फ नै बढी केन्द्रित देखिएको छ । सेवामुखी र जोखिमयुक्त खुला शिक्षातर्फ निजी क्षेत्रको संलग्नता न्यून रहेको छ ।
- विश्वको एक कुना वा देशको कुनै स्थानमा बसी सबैलाई एकैपटक सिकाइको अवसर प्राप्त गर्नु खुला वा दूर शिक्षाको विशेषता र आकर्षण हो । Web, TV र कम्प्युटर प्रविधिको विकासले दूर शिक्षाको रेडियोद्वारा प्रसारण हुने कार्यक्रमको प्रचलन हराई सकेको छ तर हाम्रो देशमा एफ.एम. रेडियोको बाहुल्यताले सरल र सहज हुने देखिन्छ ।

कार्यक्रमप्रति समय दिन नसक्नु प्रत्यक्ष सिकाइको अवसर नहुने भएकोले यस कार्यक्रमलाई महत्त्व दिने पनि गरिएको पाइन्छ ।

- खुला सिकाइको प्रभावकारिता सञ्चार प्रविधिको अधिकतम प्रयोगमा भरपर्ने भएको हुँदा हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख देशमा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास नभएको र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने सीप नभएकोले यो कार्यक्रम सफल हुन्छ भनी ढक्क हुने अवस्था छैन
- देशको भौगोलिक बन्दो तथा यातायातको पहुँचका दृष्टिले सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार खडा गर्न कठिन हुने र भए तापनि राम्रो गुणस्तरको नहुने हुँदा कार्यक्रमप्रति आकर्षण र उपयोगिता कम हुने देखिन्छ ।
- विपन्न पिछडिएको वर्ग वा समुदायलाई शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न लगानी गरिएतापनि उक्त कठिन वर्ग (Hard core group) लाई त्याउन सक्ने कम सम्भावना छ ।
- हाल अभ्यासमा खुला विद्यालयको स्वीकृति शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रबाट दिने व्यवस्था भएकोमा उक्त स्वीकृति । अनुमति दिने कार्य शिक्षा विभागाबाट हुनुपर्ने । शिक्षक तालिम तथा सामग्री विकासको कार्य मात्र शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रबाट हुनुपर्ने ।
- खुला शिक्षाप्रति जनचासो कम भएको र सेवामुखी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने नीति लिएकोले विद्यालय सञ्चालन गर्ने तत्परता संस्थागत रूपमा आउन सकेको छैन सरकारको एकतर्फी (Supply side) हुन गएको छ ।
- पूर्वाधार विकासका निम्ति सरकारले साभेदारी संस्थालाई स्रोत उपलब्ध गराउन आवश्यक छ ।

आन्तरिक स्रोतबाट गर्न सक्ने नसकिएमा दातृनिकायको भर पर्नुपर्ने अवस्था छ ।

- कार्यक्रमको गुणस्तर व्यवस्थापनमा एक रूपता र एकै केन्द्रिय संयन्त्रले विद्यालयतह अनुगमन गर्न सहज देखिँदैन ।

सारांश

नेपालमा दूर शिक्षाको माध्यमबाट शिक्षक तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने एक सफल अभियानको रूपमा लिन सकिन्छ । सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच सजिलो भएको हुँदा दूर शिक्षा र खुला सिकाइमा यसको उपयोग आवश्यक छ । शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरलाई दूर तथा खुला सिकाइले शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसरबाट बञ्चित र कारणवश बीचमा नै विद्यालय छाडी बसेका वर्गलाई सिक्ने ढोका खुला गरिदिएको छ । विकसित देशमा खुला सिकाइको प्रणालीले व्यापकता पाएको छ । हाम्रो देशमा दूर शिक्षा तथा खुला सिकाइ अझै सर्वसाधारणको पहुँचभन्दा बाहिर नै छ । दूर शिक्षा शिक्षा मन्त्रालयको एक विभागीय कार्यालयको एक महाशाखाको रूपमा रहेको छ । लामो अवधिको शिक्षक तालिममा उपयोगमा ल्याइएकोले शैक्षिक क्षेत्रको सीमित क्षेत्रमा सेवा दिइरहेको छ । खुला सिकाइ विद्यालय तहबाट बामे सदैँछ ॥ कहिले महाविद्यालय र विश्वविद्यालयसम्म पुग्ने हो पर्खनु पर्ने भएको छ । यस कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने पूर्वाधारको विकास भैसकेको छैन शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच निजी विद्यालय र संस्थामा सीमित रहेको छ । तापनि राष्ट्रिय खुला शिक्षा नीति पारित गरी सरकारको प्राथमिकतामा पर्ने हो भने लक्षित वर्गका लागि अवसर प्राप्त हुने निश्चित नै छ । शिक्षा मन्त्रालयले थालनी गरेको खुला विद्यालय सञ्चालन नीति एक महत्त्वपूर्ण कदम हो ॥ यसका लागि सरकारले निजी तथा सार्वजनिक संस्थाहरू र साभेदारीमा विस्तार गर्ने नीति लिन उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

१. शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, २०६३ खुला शिक्षा तथा दूर शिक्षासम्बन्धी नीति, शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, भक्तपुर ।
२. शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, २०६४, दूर शिक्षा (विशेषाङ्क) शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, सानोठिमी, भक्तपुर ।
३. खुला शिक्षा तथा दूर शिक्षासम्बन्धी सञ्चालन निर्देशिका, २०६३ शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय, केशरमहल, काठमाडौं ।
४. डा. सुशान आचार्य, खुला शिक्षालय : प्रसंग र परिवेश, २०५९, दूर शिक्षा, शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र सानोठिमी, भक्तपुर
५. खुबिराम अधिकारी, २०५९, दूर शिक्षा हिजोदेखि आजसम्म, दूर शिक्षा, शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, सानोठिमी ।

Asymmetric Digital Subscriber Line (ADSL) for Internet Connectivity

- Dipendra Kumar Jha
BSC/BCSC/MCSC

Abstract:

ADSL offers high-speed remote network connections on conventional phone lines without the need to install expensive gadgets. It is the new technology tool where a customer needs to have only two devices such as an ADSL transceiver and splitter to access Internet. Web is accessed through the PSTN line in minimum cost, high speed, and affordable rate for everyone. Nepal Telecom introduced it for the first time in Nepal. The downstream (from network to consumer) speed can be as fast as ten times of upstream (from consumer to network). ADSL generally offers downstream rates of about 512Kbps to 6Mbps and upstream speed varying between 64 and 640 Kbps. The subscribers are getting used to this facility rapidly.

Introduction

Asymmetric Digital Subscriber Line (ADSL) is a modem technology tool that uses ordinary phone lines (also known as "twisted copper pairs") for high speed internet access. It is a renowned and proven technology for broadband data service all over the world.

Asymmetric: The speed of transmission is not the same in both directions. ADSL divides up the available frequencies in a line on the assumption that most Internet users download much more information than they upload. The downstream (from network to consumer) speed can be as fast as ten times of upstream (from consumer to network). ADSL generally offers downstream rates of about 512Kbps to 6Mbps and upstream

speeds varying between 64 and 640 Kbps. This is a revolutionary increase in subscriber speed over the conventional dial up connection.

Digital: ADSL modems, also known as CPE (Customer Premises Equipment), operate on a bit stream, and are intended for carrying digital information between computers.

Subscriber Line: ADSL offers high speed remote network connections on conventional phone lines without the need to install expensive backbones. This brings sophisticated client speeds to the home user at a low cost. Simultaneous availability of Phone and Internet on the existing Telephone line "Always on Internet" makes ADSL so special.

* Computer Operator, NCED

History

ADSL was started up as the Phone Company's way to compete with cable TV by delivering both TV and phone service on the plain old copper phone line. At the beginning, only a tiny uplink of 16 or 64kbps was supported. The idea for ADSL was spawned by Joe Leichter, a Bellcore researcher in 1987. It was designed to provide interactive video (video on demand, video games, delayed TV segments, etc.) and high speed data communications (Internet access, remote LAN access, other network access) but it is also perfect for surfing the web.

In the 1990s, vendors developing video-on-demand products started using ADSL technology, with different speeds for sending and receiving channels. The video idea didn't pan out, but the Internet did and ADSL emerged as a hot product for residential web surfing. DSL Forum was formed towards the end of 1994 to help telephone companies and their suppliers realize the great market potential of ADSL.

How ADSL works?

The main factors which limit conventional modem bandwidth to 33.6 kbps are not actually due to the transmission medium itself, but due to the way they are used. The telephone network was originally intended to carry voice data only, and most speech energy occurs below 3500Hz. Thus it seemed reasonable to only transmit data below this frequency and so interconnection equipment was designed to carry data in 4 kHz narrow channels.

ADSL modems use digital coding techniques to squeeze up to 99% more capacity out of a phone line without interfering with regular phone services. The voice and internet data signals are split in the channel using one of the following two systems:

The CAP (Carrierless Amplitude/Phase) System

An earlier and more easily implemented standard was the CAP system.

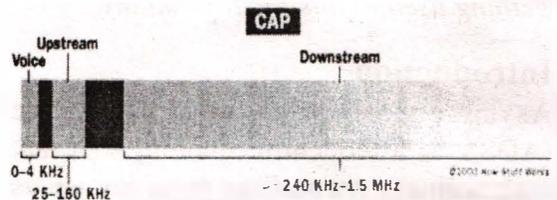

Figure: CAP (Carrierless Amplitude/Phase) System

CAP operates by dividing the signals on the telephone line into three distinct bands: Voice conversations are carried in the 0 to 4 KHz band, as they are in all POTS (Plain Old Telephone Service) circuits. The upstream channel (from the user back to the server) is carried in a band between 25 and 160 KHz. The downstream channel (from the server to the user) begins at 240 KHz and goes up to a point that varies depending on a number of conditions (line length, line noise, number of users in a particular telephone company switch) but has a maximum of about 1.5 MHz (megahertz). This system, with the three channels widely separated, minimizes the

possibility of interference between the channels on one line, or between the signals on different lines.

The DMT (Discrete Multitone) System

Most of the ADSL equipment installed today use DMT standards. It also divides signals into separate channels, but doesn't use two fairly broad channels for upstream and downstream data. Instead, DMT divides the data into 247 separate channels, each 4 KHz wide.

Figure: DMT (Discrete Multitone) System

Each channel is monitored and, if the quality is too impaired, the signal is shifted to another channel. This system constantly shifts signals between different channels, searching for the best channels for transmission and reception. In addition, some of the lower channels (those starting at about 8 KHz), are used as bidirectional channels, for upstream and downstream information.

ADSL Equipment

ADSL uses two pieces of equipment, one on the customer end and one at the Internet service provider, Telephone Company or other provider of ADSL services. At the customer's location there is an ADSL transceiver and splitter. The ADSL service

provider has a DSL Access Multiplexer (DSLAM) to receive customer connections.

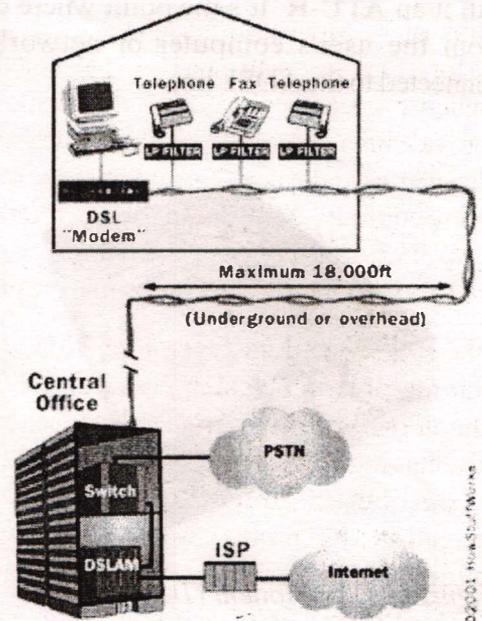

Figure: ADSL Architecture

Splitters

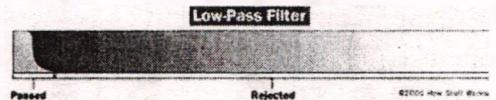

Figure: Splitter (LPF)

Splitters (Low Pass Filters) are used to separate the information coming from voice conversations and from the Internet. All signals below 4 kHz are voice signals, everything over 4 kHz is Internet data either being uploaded or downloaded. The filter acts as a barrier so that signals never cross.

The Transceiver

Most residential customers call their ADSL transceiver an "ADSL modem". The engineers at the Telephone Company or ISP call it an ATU-R. It's the point where data from the user's computer or network is connected to the ADSL line.

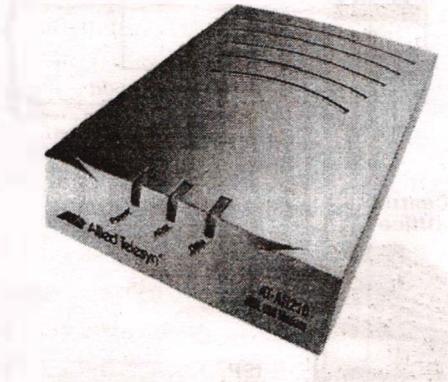

Figure: ADSL Modem (Transceiver)

Transceiver can be connected to a PC using USB or 10 base-T Ethernet connections.

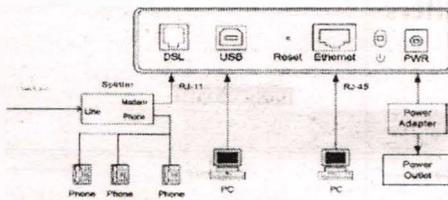

Figure: Connection between transceiver, splitter, phone and PC

DSLAM

DSLAM (DSL Access Multiplexer) at the access provider is the equipment that takes

connections from many customers and aggregates them onto a single, high-capacity connection to the Internet. DSLAMs are flexible and able to support multiple types of DSL in a single central office, and different varieties of protocol and modulation -- both CAP and DMT. In addition, the DSLAM may provide additional functions including routing or dynamic IP address assignment for the customers.

Application and benefits

With the increase of speed of the internet, more applications arise, like education. The internet promises to revolutionize educational opportunities for students. ADSL the choice for offers fast internet service to schools, community, colleges and universities, libraries at a low cost.

Multi-Service Selection is the ability to access information (e.g. financial and medical records) regardless of physical location using the internet, Corporate LANs and on-line databases.

Information on the internet is very large and therefore would be difficult to access easily and take a very long amount of time to download over conventional modems.

An ADSL system delivers high speed downloading.

Video Conferencing meets the need to meet face-to-face in business and other corporate enterprises. It removes the barriers of location and enhances the customer experience while saving travel cost and time.

Video conferencing requires access to high speed communications media like ADSL.

The main benefits of ADSL are

- Simultaneous broadband and phone services over a single line without interference.
- Uninterrupted, high-speed on-line Internet access
- Cost-effective solutions for residential customers, telecommuters and small businesses
- Users won't see a performance decrease as new users are added due to dedicated connection from each user back to the DSLAM.

Future of ADSL

ADSL developers and manufacturers already have plans for a 52 Mbps ADSL modem, another 50 times faster than present ADSL high-speed modems, and 1,000 times faster than a 56 kbps modem.

The growing acceptance of ADSL and its availability in developed countries will cause the broadband access market itself to grow.

NEPAL TELECOM has launched ADSL on April 27, 2008 to provide broadband services to its Land Line customers. The network can handle 22,000 ADSL 2+ Ports in the Kathmandu valley in the first phase. The technology deployed by Nepal Telecom, ADSL 2+ is ideally capable of speeds up to 24 Mbps downstream and 1 Mbps upstream, depending upon line length and line conditions. Initially, services like High Speed

Internet and Virtual Private Network (VPN) is available at affordable costs to its valued customers through this network. In due time, new services like IPTV and Video on Demand (VOD) services can also be made available through this network.

Limitations

Seemingly ADSL is the magic solution but it does suffer from one major weakness, signal attenuation in the copper wire, which increases with increasing line length, increasing signal frequency, and decreasing line gauge. ADSL is a **distance-sensitive technology**. As the connection's length increases, the signal quality decreases and the connection speed goes down. The limit for ADSL service is **18,000 feet** (5,460 meters). At the extremes of the distance limits, ADSL customers may see speeds far below the promised maximums, while customers nearer the central office have faster connections and may see extremely high speeds in the future.

Conclusion

In Web applications, speed is the key issue. Everyone wants faster connections and cheaper! ADSL meets both these requirements offering amazing speed increase at a relatively low cost, to both provider and consumer. The improved bandwidth makes fast Internet access a reality, and allows for services such as high quality streaming of audio and video. ADSL therefore has the potential of growing as a reliable, fast and popular device for internet connectivity.

References

1. <http://en.wikipedia.org/wiki/ADSL> retrieved on 16th January 2009
2. <http://electronics.howstuffworks.com/dsl.htm/printable> retrieved on 6th February 2009
3. http://www.dslforum.org/aboutdsl/adsl_tutorial.html retrieved on 7th February 2009
4. http://ntc.net.np/adsl/adsl_technical_Details.php retrieved on 12th February 2009
5. <http://www.geoffknagge.com/uni/elec351/351assign.shtml> retrieved on 18th February 2009
6. <http://www.dslshoppingguide.com/dslhow.htm> retrieved on 25th February 2009
7. <http://www.broadbandinfo.com/internet-access/dsl/how-dsl-works.html> retrieved on 3rd March 2009
8. <http://www.esatclear.ie/~aodhoh/adsl/report.html> retrieved on 8th March 2009

Expectations of Learners from Personal Contact Programme (PCP) in Distance Education in India

Gaurav Rao*

Abstract

*Distance Education does not require learner to go to an educational institution; the teaching-learning process does not take place in a classroom as they receive the study materials from the centre of distance education, through post or other modes. The learner studies the provided learning materials on his/her own alacrity and expediency. This happens because the learners in distance education are geographically alienated and due to this reason, they cannot benefit from the facility available at the institutions and take advantage of the expert service as well. To decrease the alienation and to narrow the gap between the aspirations of the students and the faculty, the **Personal Contact Programme (PCPs)** is designed in the Distance Education courses of Indira Gandhi National Open University (IGNOU) in India.*

The researcher in the present paper has, made an attempt to explore the expectations of the learners from the PCPs. It is only as after knowing the expectations that of the PCPs can be conducted in an improved form. For the exploration of the expectations, 400 learners were asked directly through opinionnaire and indirectly through emails about the identified dimensions of PCPs of the B.Ed. (Bachelor's of Education course of IGNOU). The paper further deals with these determinations of PCPs from learners perspective.

Introduction

In familiar thought the term Distance Education may give the impression as the education from a distance that means there is a detachment between teacher at one end and the learner on the other. It is unlike the formal education in system which teaching learning process is time restricted and space delimited. Education is imparted to the

students in the classrooms in a scrupulous time. It is a must in formal education that the teacher and the learner should be at same place to learn. Correspondingly, student has to be there in the school or college in particular timings. On the contrary, in distance education, learners are not required to go to an educational institution; the teaching-learning process and its place is not pre decided. A learner in distance education receives the study materials from the centre of distance education through post and other modes. The learners need not to go to the main centre of the distance teaching institution or the Open

* Doctoral Fellow, Institute of Advanced studies in Education (IAES)
Department of Education, University
of Lucknow, India.

University. He/she studies the learning materials on his/her own alacrity and expediency. Distance education has evolved as an alternative stage of knowledge acquisition for those individuals who have to earn their livelihood and study both at the same time.

According to Dohman, "Distance Education (Femstudium) is a systematically organized form of self-study in which counseling of students and the presentation of learning material is carried out by a team of teachers, each of whom has responsibilities shared among themselves. It is made possible at a distance by means of media, which can cover some long distance" (Madhvan & Roy, 2001).

In Formal system of education, there is regular meeting of the learner and the teacher in the classroom or at the institution which gives the learner a chance to get his or her queries solved from the teacher effortlessly but it is not the case in distance education. Students in Distance education, being geographically alienated apart, cannot benefit from the facility available at the institutions and cannot even take advantage of the expert service that results in many social and psychological problems. What is the way to come out of this problem? How to bridge this gap between the students and their faculty members? How to ensure their association though limited resources to remove their apprehensions and other academic problems? The answer is the provision of **Personal Contact Programme** (PCP) which is designed to narrow the gap between the aspirations of the students and the faculty and make them feel a sense of belongingness to the institution to which they

belong (Aruna & S. Goel, 2000). The very name suggests that PCPs are intended to meet the requirements of the students of Distance Education system for purposeful social contact and intellectual confrontation between the Faculty and the students of Distance Education system.

University Grants Commission (UGC) of India rightly mentions that "The provision of personal contact programmes should be regarded as an essential feature of correspondence through lectures, tutorials, seminars and discussions. The Personal Contact Programmes through intensive classroom instruction, individual guidance and counseling help in giving a proper orientation to the students, add to their motivation, encourage regular study habits and instill confidence in them (UGC, 1981).

In the Indian context a distant student has to complete the given course in a specified period of time and has to appear for the same examination along with the regular university students. However, the Open University has its own schedule being autonomous and flexible. Not only this, the UGC guidelines also categorically emphasize that "*the provision of contact programmes should be an essential feature of correspondence education in order that the mind of the student is exposed to the teachers' lecturers, tutorials, seminars and other forms of discussion*". It further recommended wherever there is a reasonably good number of students besides Sunday classes for the students at the headquarters, there should be a contact programme of 20 working days at the undergraduate level and at least two programmes of 15 working days each at the postgraduate level at different places. This may

be done by the help of staff of the directorate at the headquarters and by staff engaged specially for the purpose from local institutions in other areas. There should also be an orientation programme of two days for post – graduate students. The programme at the post – graduate level should be compulsory for each student (Aruna & Goel, 2000)

In Indian context the counselors from the supporting institution or other teachers employed especially for the purpose at a predestined place for a specific period meets distance students learners in PCP, with the intention of teaching, motivating, creating a sense of belongingness and supplement distance leaning materials already sent to the learner at their own end. During this period, there is a confrontation between the learner and the counselor which generates the atmosphere of the classroom teaching of the conventional system. Various administrative and psychological problems are removed during the PCPs through the rigorous interaction of the learner and the counselors.

Understanding this and considering many other aspects to be very useful for the conduction of the PCPs, the researcher modern attempted to explore the expectations of the learners from the PCPs so that PCPs can be conducted in an improved form by providing them the facilities and other requirements and making them more attentive as well as attracted towards the PCPs.

A total of 400 students from distance education were asked directly through opinionnaire and indirectly through emails about the following dimensions of PCP of the B.Ed. (Bachelors of Education course of IGNOU) from two consecutive years 2007-09 (As they have

attended the two PCPs in two consecutive years).

1. Time table of the PCP
2. Arrangement of the PCP
3. Counselors of the PCP.
4. Assignments of the PCP
5. Topics taught of the PCP
6. Small Group Discussions of the PCP
7. School based activities of the PCP
8. Action Research of the PCP

Following were the expectations of the learners on the identified dimensions-

1. Time table of the PCP:

The time table of the PCP should have a break between the activities. This will decrease the mental unrest. The break can be one to two in number of 10 to 15 minutes each. The break can be agreed after each session or after each period also. The long duration of the PCP per day can be decreased. There can be one day gap in between two PCPs. Time table of the PCP can be group based also. It a major suggestion of the teachers to decrease the duration of a single session/period in a contact programme from one and a half hour to one hour.

2. Arrangement of the PCP: Generally, the PCPs of the B.Ed. Course of IGNOU is organized in summer time. There should be arrangement of cold water; refreshment, proper, and functional seating plan and one toilet for each gender. Many of the teachers suggested that at least one inspection of the study centre where the PCP is to be organized should be done by the Regional

Centre personnel to make sure that the environment is student /teacher friendly.

3. Counselors of the PCP

Subject specialist counselors should be asked more to counsel the learners in the appropriate subject. Retired teachers may be asked to render their expertise to the PCPs. There should be a minimum ratio of learners – to counselor.

4. Assignments of the PCP

Information about the assignments should be given prior to the allotted time of the submission of assignment. The teaching activity assignment should be done particularly in the school the learner is teaching. The assignments do not cover-up the complete syllabus. Hence extra time to interact on the rest of the syllabus may be given. To have proper discussion on the assignment and to complete them properly, there should be one day of submission of assignments in PCP preferably the last day. Individual attention can be given to the learners to complete the assignments.

5- Topics taught in the PCP

Can be improved in sense of their practicability, they can be even evolved by the students in the workshop and the workshop can be held accordingly. Flexible structure of topics can be taken which can include the suggested topics of the learners in the workshop.

6- Small Group Discussions of the PCP:

They are not all the time fruitful as many of them do not speak and some of them speak a lot, this makes the counselors more responsible to see equal participation of the learners in the group discussion. They can

be arranged subject wise or skill wise so that specific skill in a particular subject can be developed in the learner through PCP.

7- School based activities of the PCP:

Generally, the learners have to submit their activities in the PCPs, they can be of no use if the learners have already completed by the learners. They can be oriented earlier to workshop by the counselors and can be completed during the workshop. A format of school based activities and a suggestive list of such activities can be given to the learners so that they can do the activities easily.

8- Action Research in the PCP: This is the very important portion of PCP of B.Ed Programme of IGNOU in India that gives an inquisitive view of dealing with schools problem. It can be done in a small project or mini research form which the learners will do while they carry teaching practice with the supervisors. For this the learners should be made clear about the action research prior to the teaching practice.

CONCLUSION

It must be kept in to the mind that the learners in distance education are different from the learners in regular classes. They have been provided with the study materials and they have already gone through them. The counselors just have to give direction to their thoughts and they just have to guide for their problems. The counselors actually have to motivate the learners to learn more. PCP is the most important aspect of a Distance Education system to bring together students and faculty face to face. A well organized PCP has tremendous potentialities for a distance learner. After attending PCP, the learner feels secure, comfortable, and motivated to learn

and move ahead. With the help of these PCPs, the psychological aspect of the learner is strengthened and also a feeling of satisfaction is developed motivating the learner to continue his/her life long education.

References

Goel, A. (2000). Distance education in the 21st Century Aruna Goel & S.L. Goel, New Delhi : Deep & Deep.

Harry, K. (ed), (1999). Higher Education through open and distance learning – London, Routledge.

Madhvan, K. (2004). Role of distance education in developing countries, Ambala :Indian.

Sharma, R.A. (1999). Doorwari Shiksha, Merrut, Surya.

UGC. (1981). Guidelines for introduction of correspondence courses. Mimeograph.

Information Literacy: an Appraisal for Teachers' Professional Development

- Shiva Ram Pandey*

Abstract

This paper discusses how teachers perceive and give meaning to information literacy for their professional development. Based on interview technique, the data are described, analysed and interpreted by assigning meaning to them. From the close observation of the data of the informants, the importance of literacy cannot be exaggerated so as to develop professionalism on the part of teachers. Information literacy therefore contributes a lot for the professional development of teachers. The paper ends up drawing implications from the study.

Introduction

Information literacy is the skill to locate, evaluate and use information to become independent lifelong learner. It is a set of abilities requiring individuals to recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate and use effectively the needed information. (American Library Association, 1989, as cited in Wisconsin, 1993, p. 14).

Information literacy is a transformational process in which the learner needs to find, understand, evaluate and use information in various forms to create for personal, social or global purposes. To be information literate a person must recognize when information is needed and have ability to locate, evaluate and use effectively as per the need of information. An information literate individual is able to determine the extent of information needed, access the needed information effectively and efficiently, evaluate

information and its sources critically, use information effectively to accomplish a specific purpose and understand the economic, legal and social issues surrounding the use of information and access and use information ethically and legally.

Professional development in Nepal is relatively a new concept. There are only small scales of teachers and trainers in Nepal who are professionally committed, motivated and devoted to their profession for different reasons. Therefore, it is at this juncture, very important to talk about the professional development of teachers to encourage them to develop their performance throughout their professional life.

Teachers' professional development is a continuous process of transforming human potential into human performance, a process that is never finished. Development means change and growth. Teacher development is the process of becoming 'the best kind of teacher that I personally can be' (Underhill, 1986). To the extent that teachers are regularly

* Lecturer, Gramin Adarsha Multiple Campus, Kathmandu

asking themselves 'How can we become a better teacher? How can we enjoy teaching more? How can we feel that we are helping learning? They are thinking about ways of developing. They are acknowledging that it is possible to change the way they teach and perhaps also the preconceptions that they have about teaching and learning. Professional development refers to the progression in the teachers' performance, knowledge and skills throughout the professional life which has sometimes been termed as teacher development which focuses on the process of reflection, examination and change to encourage the teachers to develop themselves professionally (Underhill, 1991).

The term professional development in a wider understanding stands for the development of human in their professional role. More specifically, teacher development is the professional growth a teacher achieves as a result of gaining increased experience and examining his or her teaching systematically (Glatthorn, 1995).

So teachers are the major elements who are placed at the heart of education system and therefore, they have to be more professional in their educational career. Teaching is a complex business which involves not simply the imparting of knowledge and skills but also human interaction between teachers and students (Ur, P.1996).

The main problem is ????? the professional teachers have the sense of understanding information literacy.

Purpose of the study

The purpose of the study is to explore whether information literacy has contributed to enhance professional development of teachers.

Research Questions

The main research question of this study is:

In what ways does information literacy enhance contribute to the teachers' professional development?

Research Methods

Qualitative research method is adopted to conduct this study. The strategy taken to generate data is interview. There were only two respondents this study in Kathmandu district. One of them has done M.Ed. in English from T.U. and the other is doing M.Ed in Nepali. They were of different sex.

Data Generation, Discussions and Interpretation

The researcher approached with the first respondent who has done M:Ed. in English and has been teaching in the college of Katmandu. While asking the question, "In what ways does information literacy enhance the teachers' professional development?" he responds in the following words.

"I am a college teacher. I teach English to the bachelor level students. I believe that a teacher is the main source of information especially to the students and other people in the society. It is in this sense information literacy is very important to the professional teachers. As I know that information literacy involves

language, resource, library, media and research and dissemination literacy. I believe a teacher is a change agent, facilitator and enquirer of knowledge. A professional teacher has to have better command over language skills, resource skills, library skills, media skills, research skills and dissemination skills. Then only he or she can deliver teaching materials far better to the students. A professional teacher brings tremendous change in his performance and students' achievement. In my case language skill is of considerable importance. I know that a teacher should be resourceful but I am so bookish. I highly concentrate on books. I don't use many other resources. Once I went to the central library to take out book with my library card. I got puzzled for sometime. I couldn't find the book which I desired to take out. Later I consulted the librarian and I got the same book. Here I realized what matters is technique and skills. As a teacher sometimes, I wonder how people have access with the media. Computer frightens me. I can't download the required materials. I depend on others in such cases. I am not good at media skills. When I was an M.Ed. student, I had a problem to complete my thesis. It took two years to complete the research which could have been easily completed in six months if I had the needed skills. Here I lacked research skills. After, I completed my M.Ed. I got an opportunity to teach in the college. In the initial days of my teaching, I couldn't deliver much even if I had theoretical knowledge. Therefore, information literacy is quite essential on the part of professional teachers. It really helps teachers to develop their knowledge, skills and expertise."

Then I approached the second respondent who is a female doing M.Ed. in Nepali. She is 32

years old. She has been teaching Nepali in the secondary private school for 5 years. When asked the same question, she says:

"I am not familiar with information literacy. I know literacy only. It means to be able to read and write." The researcher told her that information literacy is beyond what she has understood about literacy. She surprised with the new information, responded, of I believe that information literacy enhances professional development of teachers in so many ways. I believe a teacher is a learner, reflective practitioner, expert, researcher and a problem solver. Information literate has the ability to find out right information in right time, gather the required information and data systematically for the future knowledge generation. For the professional development of teachers, all these qualities are essential. In my opinion, a professional teacher can teach better if he or she has all these skills. Otherwise he or she cannot vividly actualize his or her potential into performance. Personally I am weak in computer skills. I have not learnt to operate computer so far. Being a mother and a housewife I cannot manage time for it even if I want to. I am not planning to write thesis because it takes much time to me to complete it on time. I have three children at home. I have to take care all of them. I hardly go to the library. One day I went to the library to borrow some books. I myself got lost there. Being ashamed of myself, I could not request the librarian to help me. I returned home without books. I am not so good to make the effective presentation of the language I have. Students complain about my delivery of teaching."

From the above responses the researcher understood that both the respondents

agreed that they needed the knowledge of information literacy so as to be considered to be a professional teacher. They agreed that information literacy helps teachers to develop their language skills, library skills, media skills, presentation skills, research skills, dissemination skills etc. which professional teachers are required to develop in teaching learning process. Female teachers were found weaker than male teachers in information literacy. To a female teacher time management is very difficult. She has to manage time for her children, study for teaching and even do household works. Her teaching was weaker than that of male teacher because students did not complain much about the class of the male teacher. The male teacher was struggling with the challenges of information literacy but the female teacher was found to be afraid of it. She seemed so shy that she could not even request the librarian to help her to locate and take out the book when she got lost in the library. The male teacher however, requested the librarian and took out the book by the time he didn't find the book himself. In that sense he seemed to be bold in comparison with the female teacher. From the study, it is also understood that the male teacher managed to have more time for his study than the female teacher. In this connection I agree with Underhill (1991) who says that teacher development is a continuous process of transforming human potential into human performance.

To my understanding teacher development is the process of becoming the most effective teacher as far as possible. To equip teachers with the knowledge, attitudes, behaviors and skills they require performing their tasks effectively in the school and classroom. Teachers want the best for their students. Teacher development involves personal, professional and social development.

Professional development covers the area of bringing the quality outcomes on the part of students. It may help in the area of reflective practices like conducting meetings, organizing workshops, seminars and conferences for the professional development of teachers. A professional teacher can assist in the area of planning, policy making and decision making. The professional teacher should have the following roles to develop his or her academic career:

Teacher as a Learner

Fullan (1991) defines professional development as the sum total of formal and informal learning experiences throughout one's career from pre-service education to retirement. Basic qualification and skills required for entrance in teaching profession, the pre-service education, what he says professional preparation and professional development is the upgrading and broadening of knowledge, skills and expertise, which is obtained from education and experience.

Teacher as Content Knowledge Expert

A specialized body of knowledge and mastery over pedagogical as well as content knowledge are the prime characteristics of teaching. Schulman (1987) categorizes the knowledge base, essential for teaching, into seven domains: content knowledge, general pedagogical knowledge, curricular knowledge, pedagogical content knowledge, knowledge of learners and their characteristics, knowledge of educational context and knowledge of educational areas, purposes and values and their philosophical and historical grounds.

Teacher as a Researcher

Teachers need to be informative and analytical and they also have to seek to get more information about students, how they learn, where they get difficulties, what teaching learning strategies would be appropriate for effective learning and how curricular materials are utilized (Calderherd, 1994).

Teacher as a Problem Solver

Professional practice is a process of problem solving (Schon, 1983). Problems arise from the complexities of the situation and professionals should have capacity to judge, analyze, develop alternative and make decisions even in uncertain and problematic situation. Professional development thus, addresses to develop their capacity to work even in the unpredictable and complex situations and resist outside interference as well as to handle the complex classroom situation. Professional development experiences are built on collegiality, collaboration and discovery, and solving real problems of teaching and learning summon the strength within staff, instead of just challenging them to measure up to somebody else's standard (Fullan, 1991).

Teacher as a Reflective Practitioner

Teaching is a reflective process (Underhill 1991). Teachers need to be continuously reflecting on and developing their work, not only because change keeps coming from outside, but because knowledge is continuously changing and developing and no school or teacher can afford to stand still. Skills and knowledge they have learnt formally or informally is reflected in action into the classroom. Reflective practices help

professional teachers to correct their ill practice.

Conclusion

There is an increased demand for quality education in the country. At this juncture, teacher's role is crucial but teachers cannot contribute to student's learning unless professionalism is developed in their part. To develop teachers' professionalism, information literacy plays a crucial role. The time has come for the teachers to develop their information literacy skills in order to be able, capable, resourceful and competent teachers. Information literacy can contribute a lot to enhance teachers' professional development.

Teachers are the cornerstone of education. Good teachers are always required for quality. Professional development of teachers is thus an important feature of every country. It is through information literacy teacher can identify the source of information; his or her confidence grows in teaching and learning of problem solving. He is independent, disciplined and self-motivated in teaching and learning. Information literacy is part and parcel of the teachers' professional development. This has been a basic need of human being and an important asset for all round development of our society. With this, teachers can make participation in global education system. Teachers achieve tremendous advantages from different models of information literacy.

Implications

Information literacy for professional development of teachers has different implications. *Pedagogical implication:* teacher is one who has to teach and take care of everyone in the class with the

knowledge and skills she has learnt and earned. If he or she effectively uses the knowledge with different skills the performance of teacher and student is enhanced. *Research implication* is another implication; the teacher is the researcher as well. He has to build up new theories through investigation. So the skills he earned from information literacy can be a good source to make a viable research. *Training implication is another implication, a teacher is a trainer. A trainer needs a lot of skills to train and handle the trainees. A professional teacher can manage and handle such situation efficiently. It has implication to planning and policy making bodies as well* Information literacy provides qualitative and academic dose to the planning and policy making bodies. The knowledge they get from information literacy can be the model to plan and systematically fit the right information in the right place. *Library implication: a librarian is the source and force of information. He or she has to supply the right information to the consumers. Information literacy will be the means to deliver the right information to the right people in the right time.*

References

Calderhead (1995). *Teachers as clinicians*. In Anderson, L (Ed). International Encyclopedia of teaching and teacher education (second edition), London: Pergamon Press.

Fullan, M. G. (1991). *The new meaning of educational change*. London: Cassel Educational Limited.

Fullan, M. Hargreaves, A. (1992). *Teacher development and educational change*. London: The Falmer Press.

Galtthorn, A. (1995). Teacher development. In: Anderson, L. International encyclopedia of teaching and teacher education. London: Pergamon Press.

Schon, D. (1988). *Educating the reflective practitioner*. San Francisco: Jossey-Bass.

Schon, D.A. (1983). *The reflective practitioner: How professional think In action*. Aldershot: Ashgate Puublishing.

Shulman, L. (1994). *Knowledge and teaching: Foundations of the new reform* in Harvard Educational Review. Vol. 57. No. 1. pp. 1-22

Underhill, A. (1988). *Training, development and education*. Teacher development. Newsletter. 9.

Ur, P. (1996). *A course in language teaching practice and theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wisconsin Educational Media Association (1993). *Information Literacy: A Position Paper on Information Problem Solving*. Madison.

Implications of Globalization in Education

Ram Prasad Karanjit*

Abstract

This research article is focused on the discourse theory as it relates to globalization of education. The main implications of this article are directed towards instructional delivery due to globalization of education. The post modern theory focuses on discourse theory neither as a qualitative nor as a quantitative methodology of inquiry. This article is therefore based on the theory of post modern thinking with its implications in education especially in instructional delivery. Globalization of education and its effect on teaching is growing which has challenged traditional instructional delivery pattern. The article explores the relation between globalization in education and instructional delivery pattern as experienced today in this world of knowledge economy. It clearly comes up with a conclusion that our ritual, regular and conventional educational (mainly instructional) practices are to be reshaped along the growing impact of globalization.

Introduction

Many paradoxes exist within the phenomena of globalization: relationships are intensified, but they can also deteriorate. Local happenings are no longer isolated, but affect and are affected by global events. Distance and borders are undergoing reconceptualization. The globe is becoming a single space in its own right at the same time that localities exist within the global sphere. Nation-states are where pressure by presence of a worldwide international system is experienced. Efforts to ensure national security and peace threaten human security and peace. An expanding global consciousness threatens both the individual's and family's sense of connectedness and belongingness.

Traditional culture and the concept of globalization (especially westernization or Americanization) demand an initiation of dialogue which is often termed as discourses of the time. Cultural identity and imported culture are always in conflict when they are considered from the perspective of education. The debate/ struggle between mixing of imported culture and indigenous culture are two components, which may create new thought about the culture prompting creation of a hybridized culture. In other sense, cultural identity of homogeneity will be changed into heterogeneity or vice-versa with implicative effects on education.

* Reader, Faculty of Education, T.U.

The discourse between the theory of globalization on education and the premises behind adoption of instructional delivery theory should be initiated addressing the broad sense of localization within the challenging context of globalization. Nepalese context will be more challenging to finding-out new concept of culture and globalization from the perspective of education under the pressure of globalization. The changes or consequences of globalization may generate new culture in different prospects, economic parasite, political hegemony or uncertainty; and different issues on power/knowledge through the process of discourses can emerge with new vision of the world. The more and more globalization takes place in the arena of education, delivery pattern of education is bound to change.

The association and differentiation between Nepal and the world has changed the country into a play ground of globalization with the potential threat of losing its identity as a multicultural, multi ethnic and multi lingual country. Most of its cultural traditions, beliefs, norms and values are represented in different life styles/ ways of people which will eventually result with a thrust in teaching and learning situation of the classroom. Teachers as well as students who represent different caste, class, gender and ethnicity, may be influenced by this impact with socio-cultural impression reflected in classroom teaching and learning environment.

The Context:

Humanistic thought has made a significant impact on counseling and personality theory, and has even influenced management and education. Humanistic psychologists have expanded the orbit of psychology to include the person's attention to an understanding of the context of his or her action; hence humanistic psychology can be defined as the scientific study of behavior, experience, and intentionality, (Krippner, Rutenber, Engelman & Granger, 1985). Nonetheless, humanistic psychologists have been criticized as failing to provide adequate frameworks within which they could evaluate and study their subject matter. Carl Rogers (1985) once observed that humanistic orientations in psychology have not had a deep impact on mainstream psychology in American colleges and universities, the main reason being a lack of significant humanistic ally oriented research. However, this theory has a deeper impact on the delivery pattern of the instructor as he/she has to have very interactive relation with the students both inside and outside the classroom situation.

The proponents of both paradigms: experimental and experiential, accuse one another of naively misunderstanding human nature and the epistemology of psychology. Humanistic psychologists became discontented with behaviorism's mechanistic and atomistic view of human nature, drew upon the long tradition linking psychology with the humanities and, in a rebellious manner, institutionally founded the humanistic psychologies. They regarded themselves as a

"third force," alluding to the fact that they were an alternative to the dominant behavioristic and psychoanalytic orientations in psychology, (de Carvalho, 1992). This impact has implication to instruction that experiential learning is important based on which behaviour of the learner is either shaped or modified.

It can be argued that since their mentors either passed away or went into semi-retirement, the humanistic psychologies have made no significant epistemological progress and thus, like behaviorism, have become one more chapter in the history and systems of mid-century American psychology. But it can be argued with equal vigor that although the humanistic psychologies have lost some of their significance as distinct schools or systems of psychology, they still remain a viable force. Further, their unique epistemology has been assimilated into other orientations, especially in the newly emerging field of human science. Also their pedagogic implications can not simply be ignored.

Like the humanistic psychologies, postmodernity is appalled by the excesses of modernity--its insistence that a single "reality" and "truth" can be obtained by splitting the object being studied from the observing investigator and from values and ethics, and that the resulting data can lead to what has been variously called "the Enlightenment Project" and "Walden II." Postmodernity, in contrast, takes the more modest position that language is incapable of providing a completely accurate picture of "reality"; indeed, the powerful forces that control language explicitly or implicitly

manipulate "reality" to their own ends, whether they be religious dogmatists, scientific authorities, or members of the psychotherapeutic establishment (Lather, 1990; Rosenau, 1992). What is called for is a discourse among competing paradigms, an acknowledgement that "truth" is local and, perhaps, different in each time and place. This necessitates that classroom discourse is to be multifaceted and multiperspective bearing all the characteristics of an effective transaction of ideas, thoughts and activities.

What is referred to as the "modern" worldview is responsible for impressive advances in technology, industry, and scientific discovery. However, it has not prevented--and may even have been partially responsible for--unprecedented fragmentation, nihilism, and destruction. As Morris Berman (1984) states: that western life seems to be drifting toward increasing entropy, economic and technological chaos, ecological disaster, and ultimately, psychic dismemberment and disintegration. As a corrective to this situation, some postmodern writers hope to preserve the virtues of the modern worldview while replacing its mechanistic and reductionistic assumptions with those that are more organic and holistic in nature. From global context, modernism and post-modernism both have an impact on the classroom situation which is to be viewed now as a miniature form of the global village demanding teacher to go beyond the traditional boundary of giving to the students the knowledge and experience they picked up from their predecessors. Development of science

and the environment has thus affected the concept of discourse.

Globalization and Post-Modernism:

According to postmodernists, the most important human activities can barely be measured, much less predicted and controlled. Rather, the postmodern scientist strives to identify, describe, and understand these activities as deeply and as thoroughly as possible. "Truth" is a matter of perspective, and perspectives are a byproduct of social interchange or "discourse." One's language about the world does not necessarily represent the world. The world is not simply something "out there" but is interactive; the "observer" and the "observed" are in constant dialogue. Modernity tries to hold a mirror to nature, not realizing that the language it uses can never completely represent nature, as linguistic constructs are culturally produced. Postmodernity, to the contrary, asks the scientist to realize that its projects engage nature in a discourse, hoping that such an interaction will yield new insights and novel interpretations. Globalized world is thus very much a product of post-modernistic thinking. In education, both globalization and post modernism bear special meaning.

Postmodernists believe that human lives largely revolve around discourse. As human beings realize that social utopias are unlikely attainments of scientific investigation, they can take personal responsibility for their actions here and now. They can focus on specific community projects whether their community be familial, ethnic, commercial,

industrial, spiritual, academic, or something else in nature. For postmodernists, local interactions are the point of departure; community context replaces global ideologies. There is an emphasis on individual, family, and group narratives, on the telling of myths and stories, that is, the ways in which people explain how their world got to be the way it is and what is likely to happen (Anderson, 1990). Globalization is thus challenged sometime by post-modernism which sees instructional delivery as a contextual process.

A hallmark of postmodernity is "deconstruction" which began as a method of literary criticism that reduces the language of a text to a multiplicity of possible meanings rather than to any single meaning such as that supposedly intended by the author. "Texts" can be stories, events, or concepts. Deconstruction tears the "text" apart, revealing its contradictions, disclosing its assumptions, and undoing its constructions. People in each culture construct experience in terms of the categories provided by their own linguistic system, coming to terms with a "reality" that has been filtered through their language. Each culture has a specialized terminology in those aspects of consciousness important for its functioning and survival. Educational delivery should therefore be contextualized though it might bear a common thread of uniformity of framework to maintain the minimum standard of education and instructional delivery thereof.

Post-Modernism in Instruction

Technically speaking, "postmodernity" refers to the postmodern era or condition while "postmodernism" refers to the various schools, movements, and perspectives that postmodernity has spawned. As Walter Anderson (1996) has observed, postmodernisms will come and go, but postmodernity, the postmodern condition will still be here. Anderson has identified the "four corners of the postmodern world" as (1) The replacement of "found" identity by "made" identity that is constructed from many cultural sources; (2) The understanding that moral and ethical judgments are made on the basis of socially constructed cultural worldviews; (3) An emphasis on improvisation, variation, parody, and playfulness in art and culture; (4) The awareness that borders of all kinds are social constructions of reality that can be crossed, erased, and reconstructed. The implications of these four corners to instructional delivery are simple: classroom experiences of students are constructed socially with the interactive role of both teachers and students, ignorance of which will be detrimental to the mental health of the classroom as well.

The implications of these "four corners" for scientific research are vast; postmodernists suspect that what scientists take back from nature depends on their way of representing nature. Whether one realizes it or not, humankind's understanding of nature is grasped through language. The postmodern approach to science involves paradox, irony, and narratives that often employ symbols

and metaphors. Its practitioner shifts from being a detached, theory-testing investigator and onlooker to being an involved, interested, interpretive, procedure-testing, critical participant who takes an active role in both finding and making information (Anderson, 1990). This suggests that classroom should be a place of attachment and involvement where the interactive relation and lively discourse make instructional delivery a meaningful experience.

The postmodern investigator realizes that human phenomena are altered when they are studied, especially if research participants are given feedback about the investigation and their role in it. Postmodern scientists understand that science is not value free but both produces and reflects implicit or explicit values, especially when its findings become the basis for applied technology (e.g., atom bombs, space satellites, electronic media). If modern science has a publicly-stated value it is its quest for "certainty," a goal that postmodernists regard as futile because of their conviction that knowledge tends to be local rather than universal. In other words, the enlightenment project has broken down; the world's diverse people do not think the same way, much less a way that modernists would consider "rational" (Harvey, 1989). Postmodernists would agree with the existentialists that "existence" precedes "essence" if, indeed, there is any "essence" at all. Thus, detachment, certainty, fixed structure and the teacher as a giver bear little meaning when it comes to instructional delivery.

In a scathing rebuttal of postmodernist writers, William Matthews (1998) insists that science never claimed to discover absolute fixed truths about nature; instead, science attempts to make approximations of truth, based on refutations and challenges of previously held notions. Individual scientists are not "objective," but the scientific process itself is "objective" in its critique, challenge, and refutation of a given theory, and therefore in its application of the scientific method. The problem for postmodernists is that while they have identified some problems, and have developed a theory, they have no interest in rational criticism. This challenge may serve as a corrective to some postmodernists whose statements are extreme, suggesting that science is merely one of many "narratives."

Implicative Learnings:

The objective scientific process assumes fearless respect for the object studied, as well as a suspension of judgment. Psychologists should relax, "let it be," melt away with the object of study, experience it receptively, contemplatively, and taoistically, not intruding or interfering with the "order of things" (Maslow, 1966). Maslow described this first stage as "taoistic nonintruding receptivity to the experience", as an attitude rather than a technique. At this level of study, experience just happens as it is, and not according to the psychologist's expectations of control and prediction. However, as researchers begin to organize, classify, and abstract their phenomenological accounts of the object under study, their own constructions determine their perception of experience. The challenge, as a

result, is to develop a research methodology that combines the experimental with the experiential, but that stays as close as possible to the lived experience. Delivery of instruction then is an approach to facilitate students' learning through a combination of experimental and experiential strategies as adopted in the classroom transaction of the curriculum.

The so-called "self" in psychotherapy studies acknowledge that psychotherapists actually combine artistry with science and that experiential, not cognitive, learning is essential in their training. The proliferation of unchecked theories and techniques has turned psychotherapy into a collection of personality cults and technological cliques. This situation, argued Rogers (1963), made it essential that empirical approaches and objective measurements be implemented, but that at the same time the subjective aspects of psychotherapy be appraised. Psychotherapy and its therapeutic measures should therefore find their way into instruction to make it more meaningful and problem-free.

Child (1973) gave credit to humanistic psychologists for identifying areas ignored by most schools of psychology, then suggested the adoption of rigorous research methods to obtain data in these areas. Both the humanistic psychologies and the research tradition have been incomplete, but "a new image of psychology" could be established by combining the two because the first is of the flesh alone, the second is all bones. The two images need to be brought together. It further means that instruction should not be treated as an untrodden area full of many sacred

principles, it should rather be viewed as a complex unpredictable activity under the brilliant combination of experiences and expertise of both the teachers and students.

One way to implement this synthesis would be to apply rigorous research methods to fields of study already pioneered by the humanistic psychologies such as behavioral ecology, human development, life history research, and eco-psychology. Ralph Metzner (1999) has called for a "fundamental re-envisioning of what psychology is a revision that would take the ecological context of human life into account". Theodore Roszak (1992) scores mainstream psychology for its lack of consideration to the ecological basis of human life in its theories and its texts. Eco-psychology (green psychology) has taken its place on the agenda of many humanistic psychologists for the 21st century. Joseph Rychlak (1977) also has outlined a program for a psychology that "can be both rigorous and humanistic. It would put humanistic theories to the test in typical experimental fashion, employing validating evidence. "So long as we avoid confounding what is our theory with what is our method, such a rigorous humanism is possible. Humanism, humanistic thinking and the ecology of a classroom should be brought together to bear the fruit of a successful delivery of education in general and classroom instruction in particular.

Amedeo Giorgi (1970), agreeing with May, observes that the questions of deepest concern in the human realm are the least susceptible to treatment by existing methods. Giorgi (1986) has called for a

"reform" in the way that science studies human beings. This "human science" would include "phenomenological research, hermeneutic clarifications of meaning, as well as life and case history studies, and a variety of studies using qualitative data and/or reconceptualized quasi-experimental designs. This further implies that instruction, curriculum and its transaction are complex processes, that without humanistic face, become a rigid repertoire of experiences without the value of application.

A form of systems inquiry has emerged which is beginning to demonstrate its utility in describing and understanding processes that undergo continuous change, growth, and evolution of a chaotic nature, such as weather patterns, ecological systems, and a whole array of phenomena that operate in a nonlinear fashion. In accordance with postmodern thought, chaotic systems analysis questions the modernists' position that nature can be predicted and controlled. According to Ilya Prigogine (1984) one of the most highly refined skills in the West is dissection: the reduction of problems into the most simple components. They propose that the knowledge produced by reductionistic, mechanistic science has produced models, theories, and constructs that have become insipid and pragmatically infertile. Chaotic systems inquiry offers a fresh approach that is both process-oriented and steeped in evolutionary thought. From this perspective, education in general and instruction in particular should not be viewed as a simple, chaos-free phenomenon, but as a composite of complex processes which should be rigorous enough to produce the desired result.

The constructive postmodernists propose that if properly reconstructed and recontextualized, scientific methods have the ability to provide scholars with powerful and useful tools with valuable metaphors for understanding events. The proposition that modern science is but a vast oversimplification that has no relationship with the outside world can not be taken seriously. To the contrary, the knowledge that has been derived from modern science has provided numerous approximations of consensual reality. Although these approximations may be imperfect in some ways, they are at least pragmatic approximations. And the classroom therefore should be viewed as a pragmatic environment that allows the interplay of many factors to make the delivery of instruction a rewarding experience.

If the direction of scientific institutions and how they go about obtaining knowledge and constructing truth is to be changed, science must bridge the gap between the modern and the postmodern. Within this framework, theories, laws, and models can be viewed as metaphors which do not comprise a fixed body of knowledge but are a fluid body of ideas that progress and evolve due to the discourse of both researcher and participant. Through this reconstruction, the methodology of the human sciences can take on a socially involved, interactive narration. It implies that the teacher in the classroom should also be a researcher, beside being a facilitator of learning, in order to bring at the fore the remedial measures for solving the problems of education/instruction.

Indeed, the scientific experiment can be reframed as a narrative describing an event that occurred in a specific time and place.

Experimental methods may not be appropriate for the investigation of certain human problems, but they can be useful in telling other stories, albeit those that lack the profundity of existential crises and peak experiences. The Hawthorne effect and interpersonal expectancy effects demonstrate the role that the story-teller has on experimental results: a new procedure or story seems to be associated with more dramatic changes than does that same story repeatedly told to the same group; the expectations of the story-teller apparently are perceived in subtle ways by the audience who may then perform in ways confirming that story (Harris & Rosenthal, 1988). This has many important implications: repetition of same/similar experience in the classroom has little meaning, the teacher has to task analyze his/her classroom presentation and changes should mark the delivery of instruction.

Anderson (1990) writes, testing, experimentation, replication, methodology, and all the apparatus of modern science are just as important in the postmodern world as they ever were. Science is judged, possible explanations compete. Proposed theories are tested for their ability to 'fit' with other theories, with intuitive feelings about reality and also for their ability to fit with any kind of data that can be generated by observation and measurement. Yet something is different in postmodernity an increasing recognition that the foundation of scientific truth is ultimately a social foundation that rests on a network composed of theories, opinions, ideas, words, and cultural traditions. It is therefore important to see that education has the composite face of ideas and techniques that should undergo timely changes to promote gainful learning experiences in the learners.

Conclusion

Ernest Cassirer (1954) reminds us that names are not designed to refer to substantial things or to independent entities which exist by themselves. Instead, names and labels are determined by human interests and human purposes, neither of which are fixed and invariable. Michel Foucault (1980) points out that language rests midway between nature and discourse, and that science needs to shift from a fixed paradigm to a fluid discourse. With these injunctions in mind, one recalls the claim that "exceptional human experiences" can not be verbally communicated (White, 1991). This assertion has not been welcomed by modern psychology, but from a postmodern viewpoint it is reasonable, considering that language is conceptual and it is only with great difficulty that it can be applied to nonconceptual experience. Further, information acquired in one state of consciousness may be neither dependably recalled or comprehended in another state. Globalization of education with its subtle relationship to instructional delivery has therefore several implications: not only the world but also the classroom, a miniature form of the world, is going global, the teacher can not isolate him/her from the complexities associated with the delivery of instruction, an active discourse between the teacher and students is needed to enliven the classroom environment and that a constructive and reconstructive approach should be the guiding principle for the transaction of curriculum by the teacher.

From the standpoint of modernity, an individual observes and reflects on the world, transforming this experience into words that will express these perceptions and thoughts to others. For the postmodernist, language is a system unto itself,

a social format that is shaped by a community of participants (Gergen, 1991). However, the cultural agencies with power and authority not only influence how conscious events will be communicated but how they will be experienced (Hess, 1992). Modesty is required when researchers depend upon language to convey the experience of a life-changing vision, a dream that came true, an interpersonal adventure, an encounter with Nature, a personal loss, a terminal illness, or any other "exceptional human experience" that is worth studying, albeit with tools that are not completely adequate. The instructional aspect of this phenomenon is that language, be that a vehicle of communication or a system in itself, should be emphasized to initiate and sustain classroom discourse for ensuring transaction and transformation of classroom culture.

Deconstructive postmodernism declares that there is nothing but cultural construction in human experience. The deconstructive postmodernist believes that even the human body image and the organisms one finds in Nature are little more than cultural projections; hence one's perceptions of them are suspect and unreliable. Ecological postmodernism, on the other hand, sees both the human body and the "Earthbody" as sources of wisdom and grounding for a humanity trying to effect a transition beyond the failed aspects of modernity (Metzner, 1999; Spretnak, 1991). The constructive postmodernists believe that the constant reexamining of one's beliefs, and the dedicated attempt to learn about one's socially constructed reality are the most important learning tasks needed for survival at this time in history (Edge, 1994). Such theories and constructs that are walking

together with globalization movement place a teacher on a new footing where he/she is bound to reflect his/her instructional practices and initiate changes as per the need and necessity of time.

The humanistic psychologies may provide strategies, metaphors, and even applications for assisting in solving some of the critical problems that must be faced both in the present time and in whatever postmodern world may emerge in the future. A continuation of the discourse between the humanist psychologists and constructive postmodernists, systems and chaos theorists, and students of mythology, narrative, and non-Western thought may well move the humanistic psychologies to the cutting edge of psychological theory, practice, and research. It is however important to note that classroom discourse as an instructional delivery method can not ignore humanistic psychological theory and the relation between modernist and post-modernist approaches to education in the fast changing globalized world of hopes, fears, despairs and constructions.

Different thinking in different subjects is guided by the technological development which continuously feeds into teaching and learning practices in order to change them with time. Psychological as well as environmental issues impact the ecology of teaching and classroom discourse demanding effective relation between teacher and learner, regular and intensive dialogue between school management and classroom delivery, and juxtaposition of instruction and perception about the globalized world to transform educational organizations into learning organizations.

References

- Anderson, W.T. (1990). *Reality isn't what it used to be*. San Francisco: Harper and Row.
- Anderson, W.T. (1996). Introduction: What's going on here? In W.T. Anderson (Ed.), *The truth about truth: De-confusing and re-constructing the postmodern world* (pp. 1-11). New York: Jeremy P. Tarcher/G.P. Putnam's Sons.
- Berman, M. (1984). *The reenchantment of the world*. New York: Bantam.
- Cassirer, E. (1954). *An essay on man*. Garden City, NY: Doubleday.
- Child, I.L. (1973). *Humanistic psychology and the research tradition: Their several virtues*. New York: John Wiley & Sons.
- de Carvalho, R.J. (1992). The institutionalization of humanistic psychology. *The Humanistic Psychologist*, 20, 125-135.
- Edge, H.L. (1994). *A constructive postmodern perspective on self and community*. Lampeter, Wales: Edwin Mellen.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977*. (C. Gordon, Ed. & Trans.). New York: Pantheon.
- Gergen, K. J. (1991). *The saturated self: Dilemmas of identity in contemporary life*. New York: Basic Books.
- Giorgi, A. (1970). *Psychology as a human science*. New York: Harper and Row.
- Giorgi, A. (1986). Status of qualitative research in the human sciences: A limited interdisciplinary and international perspective. *Methods: A Journal for Human Science*, 1, 29-62.
- Harris, M. J., & Rosenthal, R. (1988). Interpersonal expectancy effects and human

- performance research. In D. Druckman & J. A. Swets (Eds.), *Enhancing human performance: Issues, theories, and techniques. Background papers*, (pp. 1-79). Washington, DC: National Academy Press.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. New York: Basil Blackwell.
- Hess, D. (1992). Disciplining heterodoxy, circumventing discipline: Parapsychology, anthropologically. In D. Hess & L. Layne (Eds.), *Knowledge and society: The anthropology of science and technology* (Vol. 9) (pp. 223-252). Greenwich, CT: JAI Press.
- Krippner, S., Rutenber, A. J., Engelman, S. R., & Granger, D. L. (1985). Toward the application of general systems theory in humanistic psychology. *Systems Research*, 2, 105-115.
- Lather, P. (1990). Postmodernism and the human sciences. *The Humanistic Psychologist*, 18, 64-84.
- Matthews, W. J. (1998). Let's get real: The fallacy of post-modernism. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 18, 16-32.
- Metzner, R. (1999). *Green psychology: Transforming our relationship to the earth*. Rochester, VT: Park Street.
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1984). *Order out of chaos: Man's new dialogue*. London: Shambhala.
- Rogers, C. R. (1963 and 1985). Psychotherapy today. *American Journal of Psychotherapy*, 17, 5-16.
- Roszak, T. (1992). *The voice of the earth*. New York: Simon & Schuster.
- Spretnak, C. (1991). *States of grace*. San Francisco: Harper.
- White, R. A. (1991). Feminist science, post-modern views, and exceptional human experience. *Exceptional Human Experience*, 9, 2-11.

IMPACT OF GLOBALIZATION ON EDUCATIONAL DEVELOPMENT OF NEPAL

- Baikuntha Prasad Aryal*

Abstract

The twenty first century is the age of liberalization, privatization and globalization. Knowledge will be the key to this age, fundamental source of wealth will be knowledge and information rather than raw materials and industry. Generally globalization has three dimensions; economic, political, and cultural. Economically, it is related to consumption patterns, free flow of goods, workers and investments across national borders. Politically, it is related to the rights, obligation and status whereas culturally, globalization is the standardization and cultural homogeneity. However, it refers, first and foremost, to the growing interdependence of people in the world. In the field of education, free with flow of ideas, knowledge and culture through education: has accrued in the form of a global village.

The basic objective of globalization is to enhance productivity and make the educational system an instrument of preparing students, who can compete in the World markets as productive members of the society. To produce such human resource we need to reform the education curriculum on the basis of market demand. So globalization drives the planners to make the curriculum relevant. The modern information technologies have revolutionized, among others, the content of knowledge and the processes of educational transaction. It provides an efficient framework for the storage, management, analysis and application of information. In the process, education has adopted what may be called 'computational paradigm', the use of computer metaphors in education. Every nation has ensured basic education as the fundamental right of everyone this is the impact of globalization.

This paper focuses on meaning, characteristics, origin and development of globalization relating with Nepalese context concerning access, quality, financing, school governance system, curriculum, teacher management system, and inclusion. The reforms in three aspects; competitiveness, equity, and finance and their impacts on our education system are included in the paper. Also the paper deals with dilemmas of globalized education system.

* District Education Officer, DEO Kaski

Meaning of Globalization

Generally, Globalization refers to the expansion of economic activities across political boundaries of nation states. In broader sense, it may refer to the transfer, adaptation and development of values, knowledge, technology, and behavioral norms across countries and societies in different parts of the world. The typical phenomena and characteristics associated with globalization include growth of global networking (e.g. internet, worldwide e-communication and transportation), global transfer and interflow in technological, economic, social, political, cultural and learning areas, international alliances and competitions, international collaboration and exchange, global village, multicultural integration and use of international standards and benchmarks (Cheng, 2003).

Globalization is multi faceted with many important dimensions: economics and social, political and environmental sciences, cultural and religious practices which affect everyone in some way. It is not new as old as history; reflection of the human drives to seek new horizons in order to understand the process that has become known as globalization. It is essential to understand the trajectory taken by post-war capitalism. Looked at in this context, globalization can be seen not as a separate phenomenon but rather as the effect of the crisis caused by the resurgence of European and American class struggle in the late 1960s and the 1970s (<http://www.eco-ction.org/doc/no8/glob.html>). Moreover, globalization involves to the flow of services, goods across national borders as a result of communication (ICT- Information Communication

Technology) and transport. That is why globalization means 'Death of distance' and this could be translated as 'Death of Geography' (Colin Hay and David M, 2000, cited in Kolhatkar, M.R. 2003).

Origin and development of globalization

During the period of 'cold war' i.e. an era of frosty relations and supposed ideological struggle between two super powers, America and Soviet union, each competed to collect as many 'satellite' nations and regions as possible to serve as new markets for the domestic economy and through which proxy wars could be fought. This was a de facto new form of colonization. To the name of restructuring and recognition of the physical facilities, destroyed by world war, capitalists designed to sustain the economic growth by facilitating international exchange and secure the regular import of essential commodities and raw materials. Then they planted a seed of globalization with a system of currency exchange in relation to the value of dollar which was itself valued in parity with gold.

After the period of decolonization, there was the crisis of mine and oil for capitalist countries, because extractive industries such as mining and oil production had operated in the third world for many years previously. That is why it was needed to maintain the relationship among these countries. During the same period, capitalists foraged into their ways the third world which made agriculture the area of 'Green Revolution'. In 1965 the first commercially viable High Yielding Variety (HYV) rice was released by a laboratory in the Philippines. The aim was to

rapidly increase food production to meet the demand created by population growth. But the technology developed by capitalism didn't operate merely on a technical level, whenever the new varieties couldn't be cultivated using traditional method ([http://www.eco-action.org/doc/ no8/glob.html](http://www.eco-action.org/doc/no8/glob.html)). So, decolonization to the 'Green Revolution' was another input for the development of Globalization. The global wave of strikes, riots and mass social upheaval in 1970, the quadruple of the price of crude oil in 1974 by the world's main producers, the OPEC countries, and world wide crises of debt at the same period brought the results in two folds. Firstly, debtor nations in the third world were forced by the International money Found (IMF) to adopt structural Adjustment Programs (SAPs) as means of saving their economies and secondly, in the industrialized countries, government begin to change their economic policies away from Keynesianism towards monetarism. After that the policy like, liberalization of trade, the promotion of 'free enterprise zones' or export processing zones came in to existence (Ibid).

In the 80's, global finance capital and its ideology of neo-liberalism is reflected in a variety of ways: politics of globalization, liberalism, free trade, supranational organization such as the World Trade Organization (WTO) and the International Monetary Fund (IMF), or trade agreement like The General Agreement on Trade and Tariffs (GATT), The North American Free Trade Agreement (NAFTA) or (now defunct) The Multilateral Agreement on Investment (MAI). In the arena of politics, the rise of

Multinational Corporations (MNCS) and the establishment of new inter-governmental organizations especially after world war-II like UNICEF, UNDP, UNFPA and UNESCO side by side with non-governmental organizations (NGOs) operating at the international level have led some people to talk of the demise of the nation-state and the rise of international civil society dealing with institutions of global governance (Kolhatkar, M. R. 2003:249).

In social sector, especially in education, the concept of globalization seems to have emerged in the early 60s actively with the establishment of UNESCO. It tried to focus on universalization of primary education. Santiago, Addis Ababa, and Karachi conferences brought the world wide movement for the universalization of education. The UN organizations UNICEF, UNDP, UNFPA with their establishment, put additional efforts in the process the globalization in education. Different world conferences in education like Jomtien, Dakar, along with the world conferences in other social sector (Woman, Health, Child right, Human right, Environmental etc.) are the other practices for globalization in social sector.

Characteristics of Globalization

There are two primary forces at work in the rise of globalization: globalization from above, a process that primarily affects the elites within and across national context, and globalization from below, a popular process that primarily draws from the rank-and-file in civil society. However, some dualities prevailed in between the global and local,

between economic and cultural globalization, between globalization viewed as a trend towards homogenization around western norms and culture and globalization viewed as an era increased contact between diverse cultures. Finally, there is the distinction about whether globalization is a good thing or not; is globalization beneficial to the cause of economic growth, equality and justice or it is harmful?

In the light of these questions, it can be extremely risky to advance a description of the characteristics of globalization that most closely affect education, but some characteristics of globalization (Bulbules and Torres, 2000) can be mentioned as follows:

In economic terms: a transition from Fordist to post Fordist forms of workplace organization arising from internationalized advertising and consumption patterns; a reduction in barriers to the free flow of goods, workers and investments across national borders; and correspondingly, new pressures on the roles of worker and consumer in society.

In political terms: a certain loss of nation state sovereignty; or at least the erosion of national autonomy; and correspondingly, a weakening of the notion of the 'citizen' as a unified and unifying concept, a concept that can be characterized by precise roles, rights, obligations and status.

In cultural terms: more standardization and cultural homogeneity while also bringing more fragmentation through the rise of locally oriented movements.

Relationship of globalization with state education –the case of Nepal

In the new millennium, people especially policy makers, development planners and politicians everywhere are talking about the need of countries to prepare themselves for the challenges, first and foremost, to the growing interdependence of the world's people. It is a process of integration involving not only the economy but also technology and governance. The development of telecommunication system, (e-mail, and internet) has narrowed the world in such a way that, within a minute people can get whole information around the world.

Globalization of education to work for people must take into account the following six factors, as has been pointed out by UNDP (Cited in Sungol, 2003).

1. Ethics: less violation of human rights.
2. Equity: less disparity within and between nations.
3. Inclusion: less marginalization of people and countries.
4. Human security: less instability of societies and less vulnerability of people.
5. Sustainability: less environmental destruction, and
6. Development: less poverty and deprivation.

Education can and does take place in different forms. For example formal settings such as schools, colleges and universities, non-formal education as covering any organized, systematic, educational activity carried on outside the framework of formal system to

provide selected types of learning to particular subgroups in the population and informal education as life long process by which every person acquires and accumulates knowledge skills, attitudes and insights from daily experiences and exposure to the environment at home, at work, at play, from travel, from friends and family, reading newspaper, books etc though it is unorganized, unsystematic and even unintentional at time are such different forms. Therefore, globalization of education should be incorporated in the formal, non- formal and informal systems. Whenever a country is in the process of change to reform socio-economic system, the first priority should be given to education because education is a fundamental necessity for development. Education, today, is considered as a marketable commodity and is being exported or imported through various mechanisms. Therefore, globalization of education should (Ibid):

- 1 Ensure that students have not only mastery of numeric, reading and writing but also-
 - a. as global citizen, to live and act in both, knowledge based learning society and multicultural world,
 - b. as communicators, to integrate themselves into information revolution and bridge the digital divide that threatens to marginalize even further
 - c. as workers, to adopt themselves to, or create new opportunities to work within the rapidly changing economic circumstances of their society

- d. as preservers of their culture, to search for and strengthen their cultural identity, develop new talents and expand their creative potential, and
 - e. as lifelong learners, to continue to learn form and contribute to an increasingly knowledge based society
- 2 Strengthen local and regional responses to globalization.
 - 3 "Humanize" the often harmful impact of globalization on education system.

However, globalization has been playing important role in our education system as well. Global impact in education can be seen in different aspects of our education system which are mentioned as follows.

Globalization and access in Education

With the establishment of democracy in Nepal in 1951 there were only 321 primary schools, 11 secondary schools and two colleges and the literacy rate was 2 percent. During the period of the Ranas education was only for the sophisticated families and elites. Other public couldn't have the access to education. But after democracy, people were aware of education and then the schools were started to open for educating people. In 1956, the number of schools reached 1321 (NNEPC, 1956). The government focused on adult education too. If democracy is to survive in our country, top priority must be given to the spread of adult education along with the introduction of free primary education (NNEPC, 1956:952). National Education System Plan (NESP-1971) emphasized on education for disabled and co-education

system. During that time, only 32% of primary age children had the access to primary education. Due to the global trend and as a signatory of Human rights, the nation has been committed to provide basic education to all children. In 1962, Nepal had participated in the Karachi conference on Universal Primary Education (UPE) and committed to provide compulsory primary education to all children by 1980. Initially the program was implemented in two districts Jhapa and Chitwan. Moreover, the government launched the Seti REDP in the districts of Seti Zone integrating education with rural development in 1981 and Primary Education Project (PEP) in 1985.

In 1990, a world conference on Education for All (EFA) was held in Jomtien of Thailand. Most of the nations of the world had committed to ensure basic education, Nepal is one of them. With democratic movement, we had a new constitution in 1991 in which the provision of primary education through mother tongue was included and emphasis was laid on the education of female, disadvantaged group, minorities, disabled through education. The report of National Education Commission 1992 also recommended to mainstream into the national education system those who had not opportunity in education especially disabled, females, marginalized groups etc (NEC, 1992). As guided by the EFA world conference, Basic and Primary Education Project (BPEP) was implemented in 1992 with objectives to increase access and equity, to enhance quality and to improve management efficiency of public primary education. BPEP focused on the

access of the children of DAG minorities, dalit, and marginalized people. With the continuation of that, BPEP II was implemented in 1999 with program based approach. In 2000, the world conference on 'Education for All' was held in Dakar. As of the reflection of Dakar conference, the government of Nepal has promised basic and primary education for all people by 2015 focusing on ensuring access and equity, enhancing quality and relevance, improving efficiency and institutional capacity, by setting six goals as of world conference and an additional goal of, 'ensuring the rights of indigenous people and linguistic minorities to basic and primary education through mother tongue' (MOES, 2003a) Then Education for All 2004- 2009. (MOES, 2003b) has been implemented as of extended form of BPEP II which is more comprehensive than BPEP I and II and it has covered all the entire schools of the nation. In 2002, with the support of World Bank, Government of Nepal (GON) has initiated management transfer of public primary schools to the local community to enhance transparency and accountability and to ensure the access of local children to the school. Consequently, maximizing the impact of development efforts in poverty reduction in the name of Community School Support Program (CSSP) remained the of CSSP. It is claimed that above all these practices and efforts after 1980 reflect the impact of globalization in education. However, still 37% people are illiterate and 12.6% children of school age population are still out of school education (NPC-2007).

Globalization and Financing in Education

Before 1951, few numbers of schools were in existence. Some Bhasha Pathshalas were opened with the initiation of community; however most of the schools were funded by government. After 1951, people were free from autocratic rule, due to awareness they opened schools in their communities. Most of these were managed by themselves. Being influenced by modernization and development in 1951, Ministry of Education was established (Bhatta, 2005:11). At about the same time the USA government supported Nepal both in technical and financial terms starting from the creation of NNEPC in 1954 which emphasized schools for all in Nepal. Then the financial support for College of Education in 1956 for pre-service teacher training was provided by USAID. In 1971, influenced by human capital theory, NESP was implemented and undertook complete responsibility for educational financing and administration. All community schools were integrated into national education system but there was a drastic reduction in USAID funding and the government of Nepal bore all financing burden. To implement the UPE of Karachi plan as committed by the government, UNESCO and UNICEF supported women education and pre-service training. Integrating rural development with education, Seti ERDP was formulated for the five districts of Seti zone with financing assistance from UNICEF, UNDP and UNESCO. In decade of the 1980, World

Bank was seen as a supportive organization for the educational development in Nepal through the implementation of PEP. World Bank has been continuously supporting through BPEP, BPEP II, EFA and CSSP educational provision since then. Now, WB is the main financing supporter for the implementation of EFA in Nepal.

In 1971, with the implementation of NESP, the investment in education was centered in higher education, due to the influence of global trend to develop human resource for the nation, but after 1990, it was found that the rate of return from primary education was high consequently, the government started to focus more on primary education. Now a days the government has allocated between 15 to 17 percent of the national budget and 4 to 4.5 percent of the GDP to education sector. The sub sector allocation is as follows (Sigdel, 2006).

The Dakar conference clearly stated that there will be no problem of resources to implement EFA. "We affirm that no countries seriously committed to education for all will be thwarted in their achievement of this goal by a lack of resources" (IAC, 2000). With this commitment, we are financially supported by different donor agencies like World Bank, DANIDA, NORAD, DFID, EU, JICA etc in education.

Globalization and school governance

During the Rana period, educational institutions were governed as per the will of the Ranas. However, there was the provision of Director General and Chief Inspectors of schools (Sharma; 2057) to manage education system.

The political change in 1951, the commission, NNEPC was formulated and it had recommended to create education district

of education act, changed the SMC formulation policy by the selection a chair person from the parents of the students.

In percentage

Educational Budget	1990/91	1994/95	1999/00	2003/04	2004/05
Primary	48.3	49.1	51.7	55.1	61.8
Secondary	14.1	15.7	20.7	23.5	24.6
TEVT	1.6	4.4	1.0	1.2	1.2
Higher Education	23.3	21.7	18.8	9.4	9.4
Non formal Education	0.4	0.9	1.3	0.7	0.8

board in each district. Moreover, there should be Local Education Board in each community and the provision of head teacher should be in the school with authority of the management of the school (NNEPC, 1956:191-194). The report of All Round National Education Committee (ARNEC) in 1961 proposed the education act in which the provision of school conduction committee was included to govern schools. however the education act couldn't be implemented.

In 1971, the education act was promulgated and the implementation of NESP was ensured with provision of School Management Committee to run the schools effectively. There were some amendments in educational act and the provision of SMC formation system was also changed, as the SMCs were formulated by DEO before the seventh amendment of the education act. The Dakar conference, highlighted the need of people's participation in education to develop ownership and accountability. Hence, the seventh amendment

Similarly Parents Teachers Association (PTA) is also formed by the parents. The authorities to select teacher (temporary), to select head teacher, to collect additional resources for the school and other provisions for effective school management are delegated to SMC. Decentralized concept in education is tried to implement through SMC and PTA after the 7th amendment.

Globalization and Quality of Education

Quality of education is a relative term. Generally people know quality in education through outputs. However, quality education includes (UNICEF- 2000).

- Learners who are healthy, well-nourished and ready to participate and learn. and supported in learning by their families and communities;
- Environment that are healthy, safe, protective and gender sensitive, and provide adequate resources and facilities;

- Content that is reflected in relevant curricula and materials for the acquisition of basic skills, especially in the areas of literacy, numeracy and skills for life and knowledge in such areas as gender, health, nutrition, HIV/AIDS prevention and peace;
- Processes through which trained teachers use child centered teaching approaches in well-managed classrooms and schools and skillful assessment to facilitate learning and reduce disparities;
- Outcomes that encompass knowledge, skills and attitudes, and are linked to national goals for education and positive participation in society;

This definition allows for an understanding of education as a complex system embedded in political, cultural and economic context. This also takes the global and international influence that propels the discussion of education quality.

We have understood the quality in education through two dimensions. One is quality outcomes i.e. high achievement score, number of graduates, and the other is content-materials, curriculum, standards, process-student, teachers, supervision and support, Environments- physical elements, psychological elements, learners and teachers as learners play role for quality education. These are the influences of globalization. Realizing the refracts MOES/ DOE have attempted to provide quality education through different efforts as:

- Comprehensive, gender sensitive, relevant curriculum and text books;

- Localization in curriculum- one subject (optional subjects) in mother tongue and (20%) weightage in other three subjects in primary level;
- Inclusion of relevant knowledge on gender equity, HIV/AIDS, health, nutrition, and peace and environment education.
- Inclusive environment- gender friendly, child friendly environments;
- Access to language used at school in the mother tongue of children;
- Develop teachers' professional efficiencies through different kinds of trainings
- Teacher license is compulsory to enhance quality in education;
- Community participation in different aspects of education (PTA formation, VEC etc.);
- Importance laid on early childhood education;
- Planners to basic practices- SIP, VEP, DEP etc;

Globalization and Curriculum

The curriculum in its verbal form is known as a course to be run and from this, a course of study (Rose, 2000:8). The term is often confined formal definitions of what is to be taught in specific institution. The meaning of curriculum is developed in the way that curriculum is viewed as subject matter and as organization of educational process. Now the concept of curriculum is understood as being an intention, providing learning

opportunities and offering cultural reproduction; it is also a program of study and an intended learning outcome.

Many practices marked curriculum development in Nepal, but NESP brought the concept of centralized national curriculum into practice. Several attempts of reform and revision have been made in school curriculum since 1971 with the ideology of meeting national needs. As an ongoing process, curriculum implementation plan- 2038 had been brought in revision with some adjustment in school curriculum when there was conversion of vocational schools into general school. Next change in school curriculum was guided by the spirit of Jomtien conference-1990 and the recommendations of National Education Commission (NEC)-1992 with the political change in the country. Again there was reform in the school curriculum in 2062 based on the goals set by the Dakar conference and the report of Dellor's commission UNESCO 1996. In 2063 Curriculum Development Center (CDC) prepared a National Curriculum Framework for the policy guidelines to reform school curriculum whereas the structure of the school education is going to be reformed.

The education system, which was started from Gurukul, Devkul, Pitricul based on Veda, Grammar, Justice, and Philosophy was gradually attracted toward the English Education system with focus on. The NNEPC, 1956 suggested a five year primary education including social studies and science (NNEPC, 1956: 92). During the period of NESP, primary education was restructured as 1-3 with the aim of improving literacy. The 1990, Jomtien conference on education declared education

as a fundamental right for all people as education can help ensure a safer, healthier, more prosperous and environmentally sound world. Therefore, the current provision of education must be made more relevant, qualitatively improved and universally available (IAC, 1990: 156). Moreover, democratic values and norms, the people's aspirations, national commitments, global situation and contemporary trends affirm in one voice that the school curriculum should be reformed to make room for innovations. Keeping these facts in mind, CDC reformed the school education in 1992 adding Environment Science. Creative and Expensive Arts and Optional Subject to primary education the value as the Dellor commission's four pillars of education: learning to know, learning to do, learning to live together and learning to be, Dakar world conference on EFA, loktantric context of the nation, people's expectation to have primary education through mother tongue are other the supporting factors for the revision of school curriculum in 2062 BS.

With the implementation of the new curriculum, CDC has brought 'National Curriculum Framework' for school education to manage the task to develop curriculum and related reference materials; to develop integrated school system by including grade 11-12 in to school education system, to reflect government's commitments made in different international conferences like EFA, MDG etc; (CDC, 2063BS). Moreover, with the impact of Information and Communication Technology (ICT) in education CDC has included computer education in school system. Not only that MOES has brought also a concept of 'One

Laptop Per Child' with the cooperation of United States through non-governmental organization as a digital curriculum to meet the targets of EFA; universal primary education by the year 2015 (MOES, 2007a).

Globalization and Inclusion in Education

Generally inclusion in education refers to the equity based concept which gives the value to individual needs and accepts the individual differences. It is guided by three motives; equitable access, full participation and approval and respect for diversity. In the context of Nepal, inclusive education ensures the educational rights with respect to social as well as cultural differences and it gives importance to ownership in education and child-centered learning process (DOE, 2060).

Nepalese practice of equality in education with liberal perspective spans a period from 1951 to even the BPEP I period. Adoptions this equity approach in education to fulfill the commitments of Dakar conference, the government of Nepal prepared EFA, NPA-2003 by setting a goal of 'ensuring that by 2015 all children particularly girls, disabled and children in difficult circumstances and those belonging to ethnic minorities and dalits have access to free and compulsory primary education of good quality' (MOE, 2003a) by implementing scholarship program for dalit and girls, school improvement and expansion program in the areas of low enrollment, high repetition, and dropout school, school feeding program in the areas where the nutritional status of the children is low, alternative and inclusive education for special needs children etc.

Moreover, another goal, is set for 'ensuring the rights of indigenous people and linguistic minorities to basic and primary education through mother tongue' (Ibid) in EFA- NPA. As a consequence, curriculum is prepared in about eighteen different national languages, lingual education system is implemented. Apart from these, the policy is there to encourage the participation of related stakeholders including female, disabled, dalits, DAGs, minorities in the process of plan formulation and implementation as well. All these efforts in education are guided by the spirit of Universal Declaration of Human Rights 1948, Child Rights Declaration 1989, Disabled Rights of UN, Jomtien Declaration 1990, Salamanca Declaration 1994, and Dakar Commitments 2000 etc.

Globalization and Teacher Management

Teacher management includes projecting teacher demands and supply of teachers, teacher selection and recruitment, deployment-redeployment, professional development and career path, salary and other financial as well as non-financial incentives and retirement benefits. Before 1971, the teachers were not available adequately with formal qualification resulting in the employment of underqualified teachers. Teachers were recruited by the community as well. With implementation of NESP, the teachers were selected by District Teacher Selection Committee under the chairmanship of District Education Officer. This provision remained effective for a long time. The fourth amendment of education act in 2045 introduced, the

concept of Teacher Service Commission (TSC) with functions similar for teacher selection in district and regional level. However the seventh amendment of education act, introduced provision of TSC which only had the authority to select and promote the teachers (Education act- 2028, 7th amendment). At the same time teacher licensing was made compulsory to be a teacher as per the global trend. Due to the change in teaching technology and pedagogy, pre service training has been made compulsory to be a qualified candidate for the teacher. In the current period, the role and responsibility of head teacher is clearly defined in education regulations. Similarly, teacher's code of conduct, service security remuneration, post retirement facilities, promotion system, etc. are ensured legally as the impact of globalization.

Impact globalization's on Educational reform strategies

The impact of globalization on educational reform strategies can be summarized as three reforms: competitiveness driven reforms, financing driven reforms, and equity driven reforms (Carnoy, 1999).

Competitiveness driven reforms

Competitiveness driven reforms aim primarily to improve economic productivity by improving the quality of labor i.e. it is productivity centered. School choice and the privatization of educational delivery is extended (Ibid). We have also the impact of this fact. We have the opportunity to select school for our children either government or private. The decentralized education system is beginning to take a practice in our context. To produce

competitive labour force, it is necessary to have the knowledge of information communication technology, consequently, schools (more in private sector) use ICT in teaching. Due to the impact of globalization, standard should be maintained in the school. In our system, education regulation 2059 BS requires to meet certain minimum standards for schools with the provision- 'DEO can reduce the grant of the school with rate of 30% to 20% if the school achieves below 10% and 20% results in any level continuously for two years respectively' (Education regulations- 2059, Pro.167). Training is made compulsory before entering the service as a teacher in our current system. Similarly, for the improvement of quality, in-service teacher training is provided to the teachers. From the practice of recruiting teacher from local level and promotion system in place their career development all aim at improving overall education.

Finance Driven reforms:

The main goal of finance driven reform is to reduce public spending on education. The ultimate objective is to improve the productivity of labor- they are also concerned with improving the use of resources and educational quality. The functions of finance driven reforms are: the shift of public funding for education from higher to lower levels of education; privatization of secondary and higher education in order to expand; reduction of costs per pupil in all levels of education, chiefly by increasing class size in primary and secondary education (Carnoy, 1999: 42).

In Nepal, during the period of NESP, being influenced by man power approach, the government's investment in higher education was more in comparison with primary education, but later on, it was realized that the rate of return from primary education will be high, so the investment has been focused on basic education. Even in the fiscal year 2064/065, 61.14% of the total education budget was allocated for primary education where as only 11.02% was allocated for higher education (Lamsal 2064 BS).

In higher education, more emphasis is laid on privatization and the same intune in secondary education as well. In public primary education, government bears full cost whereas in secondary education cost sharing approach and in higher education cost recovery approach is applied. To reduce the overall cost per student, multi grade teaching is applied where the class size is very small. The new concept of increasing the class size for reducing cost is being implemented with school sector reform (MOES, 2007b).

Equity driven reforms:

The main goal of equity driven reforms in education is to increase equality of economic opportunity. Globalization tends to push governments away from equity driven reforms, for two main reasons. The first is that globalization increases the pay-off high level skills relative to lower level skills, reducing the complementarities between equity and competitiveness- driven reforms and the second is that in most developing countries and in many developed countries, finance- driven reforms dominate educational change in the

new globalized economic environment, and such reforms tend to increase inequity in the delivery of educational services (Camoy 1999: 46).

The world conference on education for all held in Jomtien- 1990, Dakar- 2000 focused on the equity implications and most of the reforms are being implemented accordingly. In our context, the reforms in equity in education through scholarship program for datit, girls disadvantaged children etc., school feeding program, educational incentive programs for DAG, minorities are being implemented mainly in primary education sector. Similarly, the text books for marginalized children, scholarship programs for ensuring equitable access in secondary education as well and SIP, VEP, DEP preparation are examples to keep equity in education.

Dilemmas of Globalized Education system

There are two features of globalization associated with its practices and dynamics. One is termed as 'positive' i.e. globalization of democracy, the prevalence and expansion of a belief in 'human rights' and the growth of organizations attempting to monitor and protect them. Globalization is associated with a high standard of living, not only in the availability of consumer goods, but on the occasion of travel and for enriching contact with other world cultures. And the other is termed as 'evils' of globalization i.e. structural unemployment, the erosion of organized effort as a political and economic force, social exclusion, and an increase in the gap between rich and poor within nations and

especially, worldwide (Burbles, 2000). Some people associate globalization with an increase in urban insecurity due to growing urban violence, with the growing presence of extra territorial, extra state movements that thwart international development and may pose serious threats to security, peace, stability and development (such as drug trafficking, mafias, merchant of weapons of mass destruction, or terrorist organizations).

The consequences and impact globalized education system can be at economic, political and cultural fronts. At the economic level, globalization is affecting employment and touches upon one of the primary traditional goals of education, preparation for work (ibid). The globalization of economy has led to internationalization of education, not merely for economic benefits but also for increased social interaction and promotion of international understanding (William Dharma Raja, 2003). At the political level, the constraint on national/state policy making level is posed by external demands from transnational institutions. With globalization there has been a growing internationalization of global conflict, crime, terrorism and environmental issues but with an inadequate development of political institutions to address them (Ibid). Here again educational institutions may have crucial role to play in addressing these problems, and the complex network of intended and unintended human consequences that have followed from the growth of global corporations, global mobility, global communication, and the global expansion (Burbles, 2000). Partly this awareness may

help to foster more critical conception of what education for world citizenship requires. Finally, global changes in culture deeply affect educational policies, practices and institutions, particularly in advanced industrial societies; for instance, the question of "multiculturalism" takes on a special meaning in global context. To the degree that education can help support the evolving constitution of self and at a more general level, the constitution of identities, how can multiculturalism as a social movement, as citizenship education, and as an anti-racist philosophy in curriculum intervene in the dynamic of social conflict emerging between global transformations and local responses.

Conclusion

Globalization has created patterns of employment, expectation and demands for skills and products, which can be meant solely with neither in the national boundaries nor solely through national policies. And the inequalities in income race, the intrasectoral inequalities in education, and marketing, skilled workers can be decreased with the globalization through actions. The competition of science and technology has brought the revolution to the flow of service globally, due to which globalization means 'Death of Distance and Death of Geography as well'.

Globalization and education are interrelated and interdependent. Globalization impacts education and education facilitates globalization. Ethics, equity, inclusion, human security, sustainability, and development which must be necessary for people, are possible

only through the open of globalization in education. In our context, in the field of education, the impact of globalization can be seen in about the mid of 20th century. Adult education, support in education through different world institutions, use of ICT in education, equity based education through different subsidiary programs for marginalized minorities such as DAG and dalits, decentralized practice in education especially in basic education, teacher preparation and management, localized relevant curriculum in school education are the main efforts in education. As mentioned above, the driven reforms (competitiveness, economic security and equity) are observed in Nepalese education system however, we have to create a level of excellency in students that should be directly reflected in their achievement so that there is more demand for them within the nation and abroad.

References:

Bhatta, P. (2005). *Providing Education for All, Foreign Aid and the Development of Primary Education in Nepal*. A Research Paper for 2005: Setsutaro Kobayashi Memorial Fund.

Burbules, N.C. and Torres, C.A. (2000). *Globalization and Education: An Introduction: Globalization and Education Critical Perspectives*. Retrieved October 31, 2007, from <http://faculty.edu.unic.edu/burbles/papers/global.html>

CDC (2063). *National Curriculum Framework: For School Education in Nepal (In Nepali)*. Bhaktapur: Curriculum Development Center.

Cheng, Y.C. (2003). *Local Knowledge and Human Development in Globalization of*

Education: In Josephine, Y. (Eds.), *Globalization and Challenges for Education Focus on Equity and Iquality*. New Delhi: SHIRPA Publications.

DOE (2060). *Information Collection (Journal in Nepali)*. Bhaktapur: Department of Education.

Education Act-2028 (With amendment 2063) and Education Regulation (With amendment 2062). Kathmandu: Ministry of Law.

IAC (1990) *World Conference on Education for All, Meeting Basic Learning Needs: A Vision for the 1990s*. Jomtein, Thailand: Inter Agency Commission, UNICEF House New York.

Kolhatkr, M.R. (2003). *Multiple Inequalities of Globalization and What to do About Them: In Josephine, Y. (Eds.), Globalization and Challenges for Education Focus on Equity and equality*. New Delhi: SHIRPA Publications.

Lamsal, H.P. (2057). *Contemporary Educational Challenges and Future Direction*. Kathmandu: Sapan Monthly.

MOES (2003a). *Education for All National: Plan of Action*. Kathmandu: Ministry of Education and Sports.

MOES (2003b). *Education for All: Core document (2004-2009)*. Kathmandu: Ministry of Education and Sports.

MOES (2007a). *Concept Paper on Digital Curriculum: Using OLPC in Nepal*. Kathmandu: Ministry of Education and Sports.

MOES (2007b). *School Sector Reform. Core Document: Policies and Strategies (Draft for Consultation and Dissemination)*. Kathmandu: Ministry of Education and Sports.

NEC (1992). *Report of the National Education Commission 1992*. Kathmandu: National Education Commission.

NNEPC (1956). *Education in Nepal: Report of the Nepal National Education Planning Commission*. Kathmandu: Bureau of Publications, College of Education.

NPC (2007). *Three Years Interim Plan (2064/065 -2066/067)*. Kathmandu: National Planning Commission.

Rose, A. (2000). *Curriculum Construction and Critique*: London: University of North London.

Sharma, G. (2057 B.S.) *Educational History of Nepal* (In Nepali): Kathmandu: Lumbini Pustak Bhandar.

Sungoh, S.M. (2003). Impact of Globalization on Education: In Josephine, Y. (Eds.), *Globalization and Challenges for Education Focus on Equity and equality*. New Delhi: SHIRPA Publications.

UNESCO (2000). *The Dakar Framework for Action: Education for All: Meeting our Collective Commitments*. Adopted by the World Education Forum, Dakar, Senegal, 26-28 April 2000. Paris: UNESCO.

UNICEF (2000). *Defining Quality in Education: A paper presented by UNICEF at the meeting of the International Working Group on Education*: Florence Italy.

William Dharmaraja, B. (2003). Globalization and its Implications to Strengthen Education: In Josephine, Y. (Eds.), *Globalization and Challenges for EducationM Focus on Equity and Iquality*. New Delhi: SHIRPA Publications.

Sigdel, S. (2006). *Education Financing Policies and General Features*. (Unpublished) Presented Paper.

Teaching Large Heterogeneous Classes

- Gopal Prasad Bashyal*

Abstract

Often large heterogeneous classes are perceived as problematic and barrier to transfer teaching skills into the classrooms. Sometimes teachers escape from practicing various techniques just blaming the class size and diversity. It is true that classes are bigger and teachers are forced to teach more than a hundred students in a class. We cannot stop teaching but need how we can teach all students better despite their number and ability. The teacher gains benefits of such classes if she follows certain strategies to handle them. This article aims to make readers begin to think about alternative pedagogical and management techniques that build more individualization of learning and more learner practice in large heterogeneous classes.

Structure of Classes

The number of students in a class varies from place to place. In some schools even a group of 20 students may be considered as large. A research done by Lancaster – Leeds says that the number of 50 students is large class. The Education Act of Nepal has provided 40, 45 and 50 students in a class in mountain, Hill and Terai respectively. It seems that this provision is based on population and geography, not on teaching learning principles. A teacher may expect success of all students if there are four groups of 5-7 students in each group in her class. Unfortunately, due to lack of rooms and teachers, there are many schools in Nepal where more than a hundred students are taught in a class.

A heterogeneous class contains different kinds of learners who are particularly or unusually heterogeneous and present special problem for both learner and teacher (Ur, 2003). Homogeneous classes are almost impossible since each individual bears some qualities which are attributed as individual properties. Besides the students have different learning experiences, different motivation, different abilities and different linguistic – L1 – and socio-cultural backgrounds. The Nepalese classes are full of these diverse identifications due to heterogeneous social structure.

The physical structures of our classes are not of standard. The geographical situation and budget are major constraints. The rooms are not enough and are not of appropriate size, shape, with enough light, air and decoration. Necessary furniture is not sufficient and whatever is available is not child friendly. The teachers cannot move around since there is no

* Instructor, ETC Palpa

space in the classroom for the movement. The students are unable to move over to different friends than sticking to their own bench.

Some differences among learners in heterogeneous classes can be listed as below.

Age or maturity	gender	ethnicity
Learning ability	language knowledge	needs
Learning style	cultural background	
Personality		
Attitude to the content	motivation	
Confidence		
World knowledge	interests	mother tongue
Learning experience/ prior knowledge	self discipline	
Intelligence		
Educational level /classes	family support	health
Region	willingness	
Emotions		

Problems associated with large heterogeneous classes

Leslie Opp-Beckman and Sarah J. Klinghammer (2006) mention the following problems with large classes.

- Managing a large class well requires good planning but teachers often don't have time for the kind of planning needed.
- Teachers find it difficult to establish rapport with students.
- Teachers find it difficult to monitor student work, so learners may get little individual attention or feedback to help them improve.
- Proficiency and ability level vary a good deal within the class. Weaker students often get left behind.

- Maintaining control and monitoring effective discipline may be difficult.
- Students may get little opportunity for actual practice and learning achievement.

Penny Ur (2008) lists down the following problem: in the form of teacher statement.

1. **Discipline:** 'I have discipline problem in these classes. I find them difficult to control them'.
2. **Correcting written assignments:** 'I can't keep up with the marking load'.
3. **Interest:** 'They get bored. I can't find topics and activities that keep them all interested'.
4. **Effective learning for all:** 'I can't make sure they're all learning effectively; the tasks I provide are either too difficult or too easy for many of them'.

5. **Materials:** 'I can't find suitable materials: the textbooks are homogeneous – rigidly aimed at one kind of learner, with no options or flexibility'.
6. **Individual awareness:** 'I can't get to know and follow the progress of all the individuals in my class ;there are too many of them, and they are all so different'.
7. **Participation:** 'I can't activate them all, only a few students – the more proficient and confident ones – seem to respond actively to my questions' .

Ur categorizes these problems into three: crucial, important and not important. For example, 1,3,4,5,7 are crucial problems; 2 and 6 are fairly important; and some other problems are not important or relevant to teaching.

The headteachers of Palpa, Gulmi and Arghakhanchi pointed out the following problems and difficulties in their classes – sometimes the number of students being more than 100.

1. **Classroom management:** Noise, voice, sitting, teacher's approach, teacher's movement, eye contact, time management etc.
2. **Participation:** Less or no participation from weaker, shy and backbenchers.
3. **Learning achievement**
4. **Evaluation:** Homework checking. Identifying the level of students is difficult
5. **Application of pedagogical measures:** Group formation and practice, use of different methods and techniques, project work, experiment, feedback

6. **Individualization:** Weaker, disabled are ignored.

7. **Teaching materials**

8. **Physical facilities**

9. **Success of all students**

10. **Socialization:** Ethnicity, gender, disabled

11. **Discipline management**

Generally, the teachers assign students their seats in the front or in the back. Mostly the students in the front are smarter and all the actions take place there. In the back the students have difficulty in hearing the teacher and seeing the blackboard. Consequently, they do not pay attention during the lesson and cannot answer questions asked in the class. They are out of teacher's reach and feel free to indulge in nonproductive activities, such as talking or doing other work while teacher is teaching in the front. They are considered dull and begin to lose confidence. They lose interest and the motivation to work. In large classes, close monitoring by the teacher – which is a better way the school students learn – is not only difficult, owing to inadequate space for the teacher to walk around the classroom, but it can also be taxing for the teacher who teaches five large classes a day.

Advantages of large heterogeneous classes

Large heterogeneous classes are seen mostly as problematic but they have their advantages as well, and some of them can be used to help solve the problems. Penny Ur (2008) finds the following advantages which can be exploited in the classroom.

1. Such classes provide a much richer pool of human resources than do smaller or less similar classes. The individuals have between them far more life experience and knowledge, more varied opinions and ideas – all of which can be used in classroom interaction.
2. There is educational value in the actual context between very different kinds of people: co-students get to know each other's values, personalities and perhaps cultures, and thereby increase their own knowledge and experiences of others, as well as tolerance and understanding.
3. The fact that the teacher is very much less able to attend to every individual in the class means that in order for the class to function well the students themselves must help by teaching each other and working together; peer teaching and collaboration are likely to be fairly common, fostering an atmosphere of cooperation.
4. These classes can be seen as very much more challenging and interesting to teach, and provide greater opportunity for creativity, innovation and general professional development.

When there are many students in a class they can share many different ideas and interesting life experiences. This stimulates the students and enlivens those parts of lesson where students can discuss and learn from each other. Likewise, during project work, students can learn to share responsibility and help each

other. This also brings variety and speeds up the work.

Possible solutions for teaching large heterogeneous classes

1. Pedagogical preparation

- i. Give diagnostic test at the beginning in order to discover each student's strengths and needs;
- ii. Think of students as having a range of abilities and as 'works in progress'.
- iii. Individualize interaction as much as possible.
- iv. Create a plan that allows to give individual attention to a particular set of students each day.
- v. Encourage student responsibility and independence by allowing them freedom within the established framework to make choices, to help with classroom logistics, and to help each other. (Leslie Opp-Beckman and Sarah J. Klinghammer, 2006)

2. Managing student behaviour/ Discipline management

- i. Discipline problems are largely caused by boredom and lack of challenges: these can be mitigated by varying tasks and materials and making activities interesting. (Penny Ur, 2008).
- ii. BBC/OLSET, South Africa suggests the following two points:
 - a. Establish a code of behaviour that is created by teacher and learners together. It should state clear basic rules of conduct that learners understand. Such as:

- They have to work quietly.
- They may talk but not loudly.
- Students who have finished the lesson tasks can read a book to keep them busy.

b. Use the environment outside the classroom. It offers a new, different space when students get noisy or bored, and helps to reduce overcrowding. Remember that:

- You can work with some groups inside the classroom while the other groups are working outside.
- You need to set out outdoor activities clearly and carefully and monitor them.
- Appoint responsible group leaders who can help maintain discipline. They can also give out and take in work for the groups and explain what groups must do.

iii. Leslie Opp-Beckman and Sarah J. Klinghammer (2006) suggest as below.

- a. Be proactive rather than reactive.
- b. Post classroom rules and behaviour expectations on the wall.
- c. Use reward system and peer reinforcement.
- d. Establish consequences for inappropriate behaviour.
- e. Plan purposeful movement of the students in the classroom.
- f. Try to discover reasons for the behaviour.

iv. No one technique of discipline can be relied upon for all situations. The wise

teacher develops a functional set of skills suited in different situations. Remember that the best discipline is preventive and there is 'not one size fit all' when it comes in promoting positive behaviour and self-responsibility and responding to unacceptable behaviour. Effective discipline:

- Is proactive;
- Promotes positive behaviour and self-control;
- Encourage self-responsibility;
- Responds to unacceptable behaviour and a lack of self-control;
- Protects and strengthens the child's self-esteem;
- Strengthens the teacher-students relationship; and
- Advances developments.

3. Classroom dynamics

i. Participation: Penny Ur says interesting stimuli will raise students' motivation to engage in the tasks. The use of collaborative and individual work drastically increases the number of students actively participating. Learner participation can be raised by the use of open-ended cues rather than closed ended ones; each teacher question then stimulates a number of responses.

ii. Group work: Conduct a diagnostic test in the beginning to find out the level of students. Pair and group work work strikingly effectively in large classes. Mixed ability group is preferable but sometimes same ability group is also useful so that they can assign different tasks or let the clevers

work in their own and give extra help to individual learners in slower groups. Make sure that every member in the group is working. For this, assign different roles, e.g, one person can act as chair who encourages all to contribute on assigned task and manage the group work; another can be the scribe or secretary etc. Display the group productions on the wall.

4. Effective learning system: Penny Ur advises to apply 'compulsory plus optional' strategy that sets certain tasks as compulsory for all students and some extra tasks for particular type of students. Ensure the challenge level through appropriate and flexible procedure. Open-ended cues invite the class to respond to stimulus tasks or questions that have a range of possible acceptable answers rather than a single right solution. Make sure that the tasks and instructions are clear and interesting. For checking understanding, ask a student to tell what they are going to do next. Varieties of tasks, materials and methods and student initiated projects are quite effective.

5. Collaboration and individualization: Pair or group works develop collaboration and the teacher has some time to observe students' performance and provide a brief feedback while the others are engaged in the task. It's challenging to individualize the teaching in large classes but a proper selection of tasks – e.g. optional tasks – or materials or open-ended cues or adaptation or supplement of tasks that allows different individual responses, based on students' own experience, opinions or imagination fosters individualization and develops satisfaction in learning.

6. Assignment correction:

In heterogeneous class the teacher should be judicial in homework correction. Both the overcorrection and ignorance of errors are dangerous or demotivating. It is straightforward to give different homework to different students. The weaker students are given the work that consolidates class work and the stronger students' work will widen their knowledge. There are various techniques of correcting such written tasks. For example, peer correction or teacher corrects one from each group and others correct accordingly or teacher writes answers on the board and students correct or clever students correcting weaker ones.

To sum up, we can say that large heterogeneous classes are challenging but not impossible for effective teaching. The teacher can exploit the different experiences or opinions or intelligences for making the classroom more student centered. Likewise the teacher has to prepare and perform well to individualize learning as suggested above.

References

Leslie Opp-Beckman and Sarah J. Klinghammer, 2006, *Shaping the Way We Teach English* US Department of State/ University of Oregon, America

Penny Ur, 2008, *A Course in Language Teaching*. Cambridge University Press

Teacher's Handbook EFLU – RELO Trainer Training Programme, English and Foreign Languages University, Hyderabad, India

Teacher's in Action BBC World Service Education and OLSET, South Africa

Next Gen. Teachers and Expected Educational Technology Standards

Hari Khadka*

We are living in a new economy: powered by technology, fueled by information, and driven by knowledge. The influence of technology will go beyond new equipment and faster communications, as work and skills will be redefined and reorganized.

-- U.S. Department of Labor, 1999

Futurework—Trends and Challenges for Work in the 21st Century

Background

Teacher is a key player and plays a central role in every education system worldwide. Every teacher should be an expert in his subject area and equipped with teaching methodologies. The quality of education mostly depends on the effective implementation of curriculum, educational infrastructure, environment, and knowledge, skill and attitude of teachers. Our school education and the teaching learning processes are entirely teachers oriented. The classroom teaching is mostly based on lecture and the traditional approach of chalk and talk. Most of the teachers, as found in most part of the country, enter the classroom without any preparation, lesson plan and teaching materials. Though, almost all of the primary school teachers have been trained in one or another way, the knowledge, skill and teaching approaches/methodologies followed by them still lacks the expertise and effectiveness. We are still unable to reflect the output of the huge amount of investment in teacher training and education into classroom and students

achievement. Despite many continuous and painstaking efforts, we have been failed to make any significant change and progress in the classroom environment and the quality of education. The programmes also failed to impart 21st century skill and knowledge. Unless, teachers are provided with the 21st century skills and knowledge, our education will always be lagging behind, the school products will not be able to compete in the international market, and the investment will just turn out a formality without any productive outcome.

Technology and Changing Nature of Knowledge, Skill and Education

The world is becoming more and more technology dependent, and one of the technologies that have made deep impact from kitchen to scientific explorations is ICT. ICT has been able to penetrate within every aspect of our daily life. It has converted the world into a global village; and turning it into information society. The big economies are also becoming knowledge based entirely influenced by ICT. The nature of education, workforce, jobs, knowledge, skill demand and competition

* Radio Engineer, NCED

is changing internationally. The skill and knowledge required is profoundly different today than even a decade ago. The industrial workers are measured for their efficiency at getting the job done. The value added of knowledge workers is effectiveness, which requires a very different skill set. These skill sets can only be gained through education and training. Therefore, in order to meet the 21st century's demand, the most important place to start delivering skill and knowledge is school, and for this teachers are the 1st to start with. Similarly, the right technology that is highly demanded to get efficiency and effectiveness with creativity and collaboration is ICT. In this context, one of the publication of UNESCO Bangkok (2008) states "the right condition needs to be in place, however before the educational benefits of ICT can be fully harnessed. In many cases, significant efforts are required at the national level, including careful planning for ICT integration and implementation of a system of ongoing professional development for teachers. Furthermore, steps need to be taken at the school and learning centre level. Aside from acquiring locally appropriate forms of ICT, schools need to obtain technical support and motivate and train teachers to make better use of those ICT tools for enhancing education". Therefore, the traditional approach alone is not enough to prepare our teachers for the next generation of education system, which is supposed to be profoundly influenced by the technology, the ICT. The schools and teachers in the near future will be equipped with computers and peripherals, internet connectivity, and there will be high rate of

information transfer and sharing, creative participation, research and innovation, and use of ICT in teaching, learning, school management, student evaluation, reporting and etc. Therefore, planned and concentrated efforts are required to prepare our teachers for the next generation equipped with 21st century skill and knowledge.

21st Century Skills

21st century has been driven by technology, and the economic powers are measured with the level of exploitation of technology. Economies has turned from industrial based to knowledge based due to the prominent and dominant role played by ICT in different sectors of economic development such as employment generation, industrial development, information processing and transmission etc. Therefore, to live a comfortable life, one should be able to master and exploit the technological power along with the necessary life skills.

The International Society for Technology Education (ISTE) has released its Educational Technology Standards (NETS) for parents, students and teachers. According to ISTE, the Educational Technology Standards and performance indicators for students (NETS.S) are:

- 1. Creativity and innovation:** Students demonstrate creative thinking, construct knowledge, and develop innovative products and processes using technology.
- 2. Communication and Collaboration:** Students use digital media and environments to publish with peers, communicate and work collaboratively, including at a distance, to support

individual learning and contribute to the learning of others, develop cultural understanding and global awareness.

3. **Research and Information Fluency:** Students will be able to locate, and apply digital tools to gather, process, evaluate, synthesize, and ethically use information and report results.
4. **Critical Thinking, Problem Solving, and Decision Making:** Students identify and define authentic problems and significant questions for investigation, use critical thinking skills to plan and conduct research, manage projects, solve problems using multiple processes and diverse perspectives, and make informed decisions using appropriate digital tools and resources.
5. **Digital Citizenship:** Students understand human, cultural, and societal issues related to information and technology; practice safe, legal and ethical behavior, demonstrate responsibility for life long learning; and exhibit leadership for digital citizenship.
6. **Technology Operations and Concepts:** Students demonstrate a sound understanding of technology concepts, systems, operations, applications, troubleshoot, and transfer current knowledge to learning new technologies.

Similarly, ISTE (2007) has developed the Educational Technology Standards for Teachers (NETS.T) for effectively modeling and applying the NETS.S, as they design, implement and assess learning experiences to

engage students and improve learning; enrich professional practice; and provide positive models for students colleagues and the community. According to ISTE, the teachers should meet the following standards and performance indicators;

1. **Facilitate and Inspire Student Learning and Creativity:** Teachers use their knowledge of subject matter, teaching and learning, and technology to facilitate experiences that advance students learning, creativity and inventiveness, and innovation in both face-to-face and virtual environments. engage students in exploring real-world issues and solving authentic problems using digital tools and resources.
2. **Design and Develop Digital-Age Learning Experiences and Assessments:** Teachers design, develop, and evaluate authentic learning experiences and assessments incorporating contemporary digital tools and resources to maximize content learning in context, develop technology enriched learning environment, customize and personalize learning activities to address students' diverse learning styles, creativity, and to develop the knowledge, skills, and attitudes identified in the NETS.S
3. **Model Digital-Age Work and Learning:** Teachers exhibit knowledge, skills, and work processes representative of an innovative professional in a global and digital society, demonstrate fluency in technology systems and transfer of current knowledge to new technologies and situations, support research and learning,

communicate and collaborate with students, peers, community and parents using digital tools.

4. Promote and Model Digital Citizenship and Responsibility:

Teachers understand local and global societal issues and responsibilities in an evolving digital culture, exhibit safe, legal and ethical behavior in their professional practices regarding information and technology, address diverse needs of all learners using digital tools; and develop and model cultural understanding and global awareness by engaging with colleagues and students of other cultures using digital age communication and collaboration tools.

5. Engage in Professional Growth and Leadership:

Teachers continuously improve their practice, model lifelong learning, and exhibit leadership in their school and professional community by promoting and demonstrating the effective use of digital tools and resources, evaluate and reflect on current research and professional practice, contribute to the effectiveness, vitality, and self-renewal of teaching profession and their school and community.

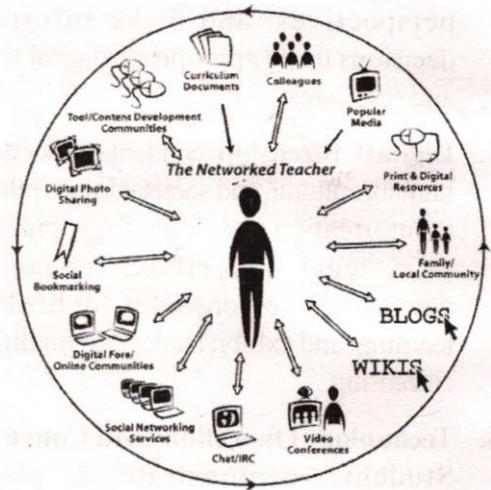
NETS.T includes developing, finding, searching, collaborating, inspiring, managing, publishing on the web, connecting with peoples, students and colleagues worldwide. Teachers must be proficient in these skills in order to effectively model good practices within their students and to help students incorporate these skills in learning, creativity and problem solving. The teacher having met the ISTE standards

can be seen as networked teacher having professional, virtual, traditional and digital age skills as demonstrated in the following figure;

Credit Alec Couros

Information, Media and Technology Literacy

1. Besides the ISTE standards for the teachers and students, there is a wide spread acceptance on the skills related with the technology, media and information. We are living in the age of technology, and the technology is used to generate volumes of information every second, process and transmit it. Information has been emerged as the important and inevitable resource

of every activity and progress. Therefore, one should be able to search, evaluate, process, use and disseminate the information using technology. Hence, he/she should also possess the functional and critical thinking skills of technology, media and information. The information, media and technology literacy can be described as:

2 **Information Literacy:** Access, evaluate, use and manage the information efficiently, effectively, accurately, creatively and ethically/legally.

Media Literacy: One should be able to analyze the media, and be able to create media products.

ICT/Technology Literacy: Person should be able to apply technology effectively. He/she should be able use technology as a tool to access, manage, integrate, evaluate and create information to successfully function in a knowledge economy, and to research, organize and communicate.

The *U.S. Department of Education* (1996) has defined the Technology Literacy as "computer skills and the ability to use computers and other technology to improve learning, productivity, and performance." It has set up four goals regarding the technology literacy to ensure that all students and teachers will have equitable access to and effective use of technology. The four goals are:

- All teachers in the nation will have the training and support they need to help students learn using computers and the information superhighway.
- All teachers and students will have modern multimedia computers in their classrooms.
- Every classroom will be connected to the information superhighway.
- Effective software and on-line learning resources will be an integral part of every school's curriculum.

European Computer Driving License

One of the internationally accepted standards in technology literacy is European Computer Driving License which covers the basic key concepts of computer literacy. It lists the key components of computer technology that are required to achieve basic proficiency and develop skills in ICT to discharge their duties effectively or to meet the key aspects of 21st century skills. The course is divided into seven modules, and every module must be completed to get certificate of computer driving license certificate. These modules can be completed over a period of three years and can be taken in any order. The different modules are:

1. Basic concepts of IT
2. Using the computer and managing files
3. Word processing
4. Spreadsheets
5. Database
6. Presentation
7. Information and communication

Dimensions and Context of Technological Literacy

The Technological literacy can be viewed arbitrarily dividing into three inter-related dimensions, and these dimensions can be used to describe a technologically literate person. The three dimensions can be described along a continuum of limited to extensive, poorly developed to highly developed, and low to high as shown in figure. These dimensions are:

- Knowledge
- Ways of thinking and Acting, and Capabilities

The three dimensions are interrelated and every person can have a combination of all three

dimensions to some extent, which can change along with time, education, training and life experiences. Therefore, while developing the technology literacy programmes, it is necessary to understand the individual background and level of these dimensions a person possesses, the social, political and educational context within which the literacy programmes are being made, and the use of the technology is intended.

Readiness of Nepal for Next Gen Teachers Preparation:

Nepal has been involved in the in-service and pre-service teacher training and education for the long time. But, all the past and current efforts were/are oriented towards developing some kind of subject knowledge and teaching methodologies, based on traditional practices and technologies. Despite huge investment through Aids and loans, no single effort has been made in the past to develop teachers for the 21st century. Most of the programmes and projects during the last 2/3 decades concentrated their efforts towards in-service training, and some kinds of small effort were made towards pre-service training which couldn't produce any exciting result.

The next generation teachers preparation can be achieved through pre-service teacher education provided by Teacher Education Institutions (TEIs). But, our TEIs are running the courses based on the curriculums developed during 1970s. So, the next generation teacher preparation in Nepal doesn't seem so easy. Despite the negligence in the past, some efforts are being made to provide ICT related in-service training to university teachers and education to prepare future ICT

teachers. Some of the programmes for ICT training and education that are being implemented are:

1. Bachelor of Education (B.Ed.) with specialization in Computer Science

Faculty of Education (FoE), Tribhuvan University is in the process of revising its' curriculum in support from National Centre for Educational Development (NCED) under the Secondary Education Support Programme (SESP). FoE is also developing curriculum for Computer Science, to be incorporated in three year B.Ed programme as a specialization paper. There will be six papers of computers science for the entire three year with two papers in each year of B. Ed. Some renowned ICT experts have been involved in preparing the curriculum and it is in its' final stage of approval. The content of the curriculum has incorporated most of the ICT issues and content till date and it can be expected that the graduates will be able to implement and deliver the school level curriculum successfully. But, careful study of the curriculum shows that, while preparing curriculum no efforts have been made to study the international undergraduate and graduate level curriculums of IT in education, practices and the accepted educational technology standards such as ISTE, and the actual need of the school education and students in Nepal, neither the wider discussion and need assessment has been made prior to developing curriculum. It can not be ensured that the graduates will be able to model the technology according to the needs of school children, their innovation and creativity, and neither they will be able to support their

colleagues to incorporate ICT in their respective subjects. But, despite some kind of shortcomings which can be improved in the near future, this is an exciting step towards bridging the digital gap and developing skilled ICT human resource for the future.

2. ICT Awareness Programme for University (FoE, T.U.) Teachers

FoE is also developing curriculum for ICT awareness programme for the teachers of FoE, TU, and expected to run programmes by mid July, 2009. This is a one month training programme specially designed for in-service teachers of FoE, to develop ICT awareness among teachers to enable them to take self professional development efforts to implement ICT in education.

3. One Laptop Per Child (OLPC)

The OLPC programme has been implemented through Department of Education (DoE) through the support of donors. Initially it was pre-piloted in three schools of two districts Lalitpur and Kavre, and now it has been expanded and is being piloted in ten schools of four districts. For OLPC, the content of the text book developed by Curriculum Development Centre was digitized and laptops were distributed to individual students of respective schools. The teacher training to operate laptop and the digitized content was provided by NCED.

The OLPC programme has been described by many as an example of ICT in education. The cost of laptop said to be around hundreds US Dollars, But, nobody has tried to study and analyze the cost and specification of the

laptop and the ICT in education aspect; both of which are misleading. It can be said that the actual cost of the laptop will be more than what is known currently, and ICT in education means not the education in laptop, but it is the use of ICT in content creation, processing, transferring, learning, teaching, active and creative use of ICT in problem solving, research, collaboration and reporting etc by the students and teachers.

Major Impedences for Next Gen Teacher Preparation:

We are still in the initial stage of ICT implementation. Our ICT infrastructure is comparatively poor and mainly centralized within the Kathmandu valley. The internet connectivity is very poor; bandwidth is very low, the cost of access is still high and the districts and remote areas are still dependent on dial up connectivity. There is heavy load shedding and frequent electricity burn outs. Though, the cost of computer hardware and software is decreasing, affordability is still a problem related with the access for the teachers and TEIs. The available computers and peripherals in different schools are not used properly and in many cases are locked inside the store rooms. Similarly, there is an acute shortage and unavailability of trained and skilled human resources outside the capital. Moreover, there is no ICT in Education programme, plan or policy for the development and implementation of ICT in education. Another major problem that we are encountered with is the practice of ad-hoc planning and decision making, misconception and misunderstanding among the managers and

decision makers about the ICT in Education. Hence it is not an easy task for Nepal to prepare Next Gen Teachers within a short span of time, by breaking the barriers and impedences that exist at three levels Human Resources or Teachers level, School Level and the System Level.

What shall we do ?

As discussed earlier, Nepal has taken some steps towards implementing ICT in education and preparing Next Gen Teachers. But, there are many shortcomings in the programmes and these steps alone will not be enough for fully realizing the ICT in Education. We are still in the very initial stage of ICT development and implementation, and so we have to do a lot for minimizing the digital gap between Nepal and the rest of the world having knowledge based economy. The most important sector that can help minimize the digital gap is education. Therefore, Nepal should give priority for the development of human resource such as teachers and implementation of ICT in education. Some steps that we need to take immediately are;

1. Administrators play a pivotal role in determining how well technology is used in our schools. Therefore, they should be able to define what administrators need to know and be able to do in order to discharge their responsibility as leaders in the effective use of technology in our schools. Therefore, it is necessary to run different types of ICT awareness programmes for the managers and decision makers of Ministry of Education to create awareness among them about the ICT,

what and how can it do better, how to start ICT in education. Similarly high level study visits to other countries having strong ICT infrastructure and ICT in education programmes should be arranged.

2. Conduct research on ICT preparedness, stage of ICT infrastructure including physical and human resources, major barriers, obstacles and strength.
2. Develop *ICT in Education Master Plan* covering all the aspects of ICT in education including curriculum, teacher preparation, issues related with decision makers, managers, trainers, supervisors, infrastructure etc clearly stating the mission, vision, target objective and programmes along with time frame.
3. Subsidize and provide support to schools for hardware, software and human resource development; prioritize internet to schools and provide free connectivity.
4. Subsidize and support for the alternatives of electricity by using renewable energy resources such solar power.
5. Develop or revise the school curriculum to make ICT compliant. Make frequent revision in the curriculum based on real need and the technological developments.
6. Avoid ad-hoc decisions by developing plans and programmes based on needs and stage of ICT preparedness, and involve technical human resources while developing such plans and programmes.

Conclusion:

Education plays a major role in the development of the country, and ICT has emerged as the major player for the

development of education and human resource for the knowledge society. The teacher has a pivotal role in the education system and hence the key element that we should develop first is teacher to prepare the country for the next generation. The ICT literacy is the ability to use technology to develop 21st century content, knowledge and skills, in the context of learning core subjects. Students must be able to use technology to learn content & skills, so that they know how to learn, think critically, solve problems, use information, communicate, innovate and collaborate. We can conclude here with the quote "Teachers must become comfortable as co-learners with their students and with colleagues around the world. Today it is less about *staying ahead* and more about *moving ahead* as members of dynamic learning communities. The digital-age teaching professional must demonstrate a vision of technology infusion and develop the technology skills of others. These are the hallmarks of the new education leader." (*Don Knezek, ISTE CEO, 2008*). Hence, it is the responsibility of the administrator to prepare a conducive environment for TEIs to conduct future teachers preparation programmes and the TEIs must take active initiations by carefully choosing appropriate tools and resources keeping in view all the prevailing national and international practices and standards in educational technology.

References:

1. 2008, "ICT in Teacher Education: case studies from the Asia-Pacific Region", UNESCO, Bangkok

2. 2007, "ICT in education in the Asia-Pacific Region: Progress and Plans", UNESCO, Bangkok
3. 2007, The UNESCO ICT in Education Programme", UNESCO Bangkok
4. <http://www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/methods/technlgy/te4lk7.htm> accessed on 26 June 2009
5. "National Educational Technology Standards", <http://www.iste.org/AM/Template.cfm?Section=NETS>, ISTE, accessed on 20 June, 2009
6. http://www.iste.org/content/navigationmenu/research/reports/technology_literacy_white_paper_1995_/technology_literacy_for_the_nation_and_for_its_citizens.htm accessed on 22 June 2009
7. "Defining Technology Literacy", <http://www.nae.edu/nae/techlithome.nsf/weblinks/CTON-557R5G?OpenDocument>
8. "21st Century Skills for Students, Teachers, and Parents", <http://compassioninpolitics.wordpress.com/2009/06/15/21st-century-teaching-learning/>
9. "Critical Issues: Using Technology to Enhance Literacy Instruction", <http://www.ncrel.org/sdrs/areas/issues/content/cntareas/reading/li300.htm>
10. "Framework for 21st Century Learning", http://www.21stcenturyskills.org/index.php?Itemid=120&id=254&option=com_content&task=view
11. "European Computer Driving License", http://www.teach-ct.com/ecdl_home.html

Societal Expectation Trend and Tendency on Education, Culture and Our Teaching Learning Process: An Attitudinal Paradigm Shift in the Lens of Open Learning School

- Chandra Prasad Luitel*

Abstract

We are moving towards localization departing through globalization. The hunger of education has been massively increased in the world. However, the colour of it is, to some extent, same in Nepalese society. In the past, there were fewer people. Of those only the elite had an access of education. In the past, there was one on relation in teaching learning but now there is one in multiple relation. Education did not have technology blended which has in massive scale. In the world, the follow of the changed concept of education has been practicing, however, the developing countries like Nepal has dilemma on educational thought and practice. The responsible factors for this are societal hope, culture and teaching learning process. If there is no bond between plan and practice, there won't be desired result. Structuralism has not yet been functionalism. Education has yet not been red by critical lens of functionalism. If our societal aspiration, culture open school really become open, then education for all becomes all for education and by all in education.

Educational Philosophy and Reality

Holt (2006) said the school is dead. Why? It happened so because teachers could not comprise all students equally in their classrooms. Learned could learn more but

backward unlearned what they need to from their own grounds. Schools get the students educated seemed forgotten their Is rather than promoting their own values and perspectives. Ferrier (1973) saw pedagogy of oppressed in education and culture both. But the world has hope of pedagogy of as Illich imagined de-schooling society. We have been elapsing new hope with an old habit of thought. Our educational has been forwarding ahead, however, lingering and eulogy have unnecessarily thriving our education. Our teacher training tried to explore horizon of teaching learning but its result has not yet been touched children's heart and thought both. The love and logic pedagogy is also seemed rare in the classroom pedagogy as well. In our teaching personalities of the following types can be found that the writer captured from the evaluative speech on reputed education on the application teacher training.

"Teachers strike in the blame of scarcity of Government text books." He questioned that why our training could not those teacher, who were demanding textbooks rather than TBs?

Grass root level stakeholders demand change in TB, however our TBs can average student.

Some head teachers write TB themselves so as to simplify teaching learning.

Once George Barnard Saw said that school routine are like German boots that is school

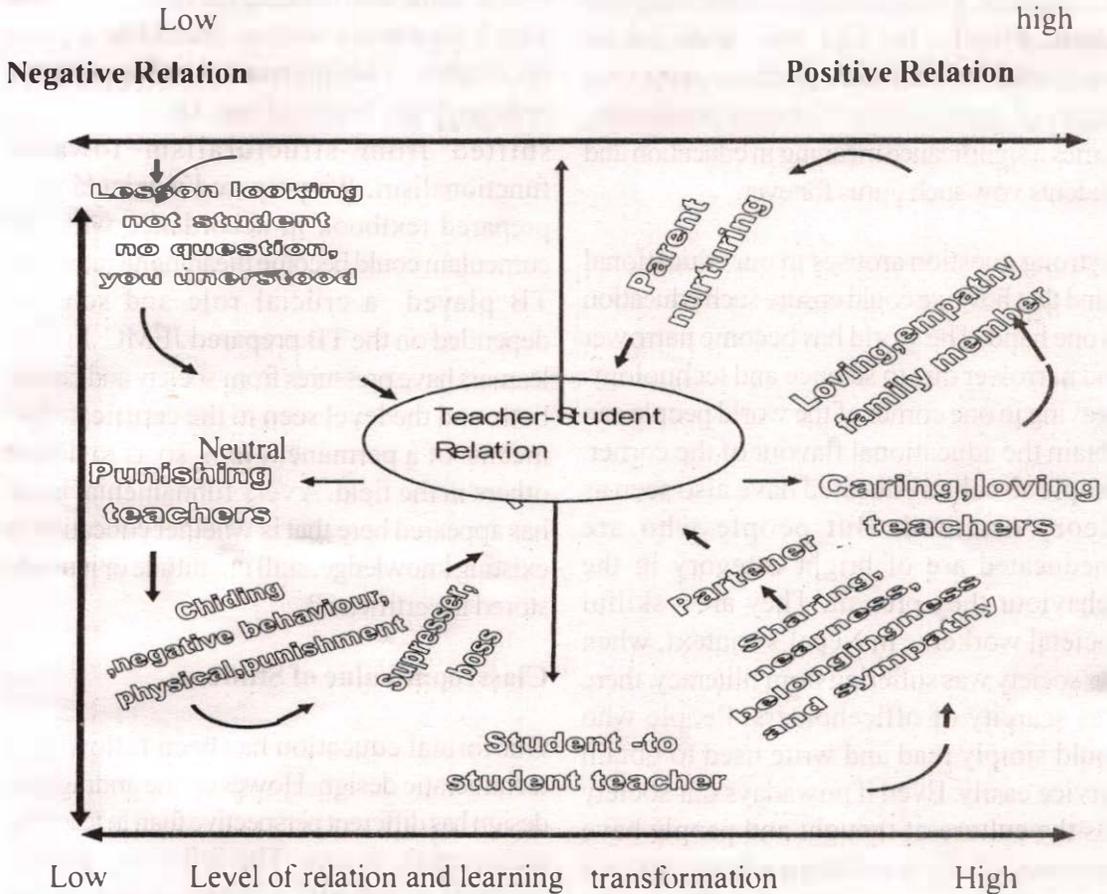
*Technical Officer, NCED

routine are like once upon the time there were boots in Germany which were not been separated into rights and lefts. On the contrary, our scene of our classroom practice is different. We know that we cannot prepare separate

shoes for those who are unfit in the prepared model of education. Luitel (2009) drew the teaching learning process as in indicated below:

Figure NO:1

Student Teacher Relation

As mentioned in the above diagram, we have varieties of teachers. The teacher characters are of neutral both on students and lessons. Other types of teachers are those who want to temp their students with stick, frustrating eyes, threatening pass and fail. The best relation between teacher and student is nurturing. In

such relation, a teachers care students as his/ her son. In such relation, teachers are everything for students so as to prepare for the future life. Our religious tradition resembles in it as well. The quote says "guru brahama, guru bishnu gurubishnu guru deva maheswar, guru sakshat parabramha tasmai gurawe namanh." The

nurturing type of relation can be found in it. The term guru brahama means 'creator', which is useful in creating new knowledge. Similarly, 'guru bishnu means 'care taker' which implies preservation useful knowledge. The term, guru deva mahaswar also implies destroyer which, in education, gives meaning of removing bad habits. Finally, the last one 'guru saksat parabramah, which means predictor, is the vital quality of predictability of student potentiality carries a significance meaning in education and students vow such gurus for ever.

A strong question arouses in our educational mind that how we could ensure such education in one hand. The world has become narrower and narrower due to science and technology. Leaving in one corner of the world people can obtain the educational flavour of the corner. People so called educated have also seen as theory oriented. But people who are uneducated are of bright category in the behaviour they present. They are skilful societal workers. In Nepal's context, when our society was suffering from illiteracy, there was scarcity of officeholders. People who could simply read and write used to obtain service easily. Even if nowadays our society has the culture of thought and people have tendency of how to obtain a better service especially in government sector. The people who obtain service as desired will be cheerful and rest of others are sad.

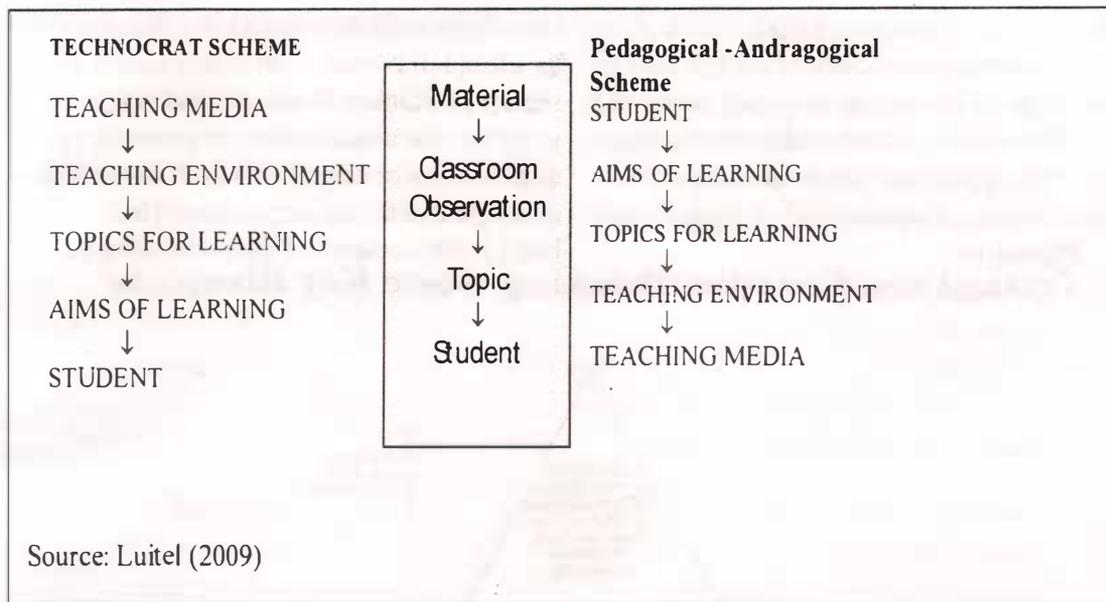
Let's talk about the exam passed students. The students who passed the exam of school level then choose one particular subject as

specialization and leave others though there has been cross subject interconnectivity. In this sense the passed students have partially failed and the failed ones are partially passed. Teaching learning has variety of approaches, methods and techniques. However, the useful notion in the field teaching has been introduced which says that a teacher should be a good facilitator. The inertia of eulogy based pedagogy has been old one. Our society has shifted from structuralism towards functionalism. We prepared curricula then prepared textbook in accordance with the curriculum could become meaningful rather the TB played a crucial role and schools depended on the TB prepared JEMC. In fact, learners have pressures from society and family both and the level seen in the certificate has means of a permanent tool so as to defeat others in the field. A very fundamental issue has appeared here that is whether education is existing knowledge, skill or attitude or it's only stored in certificate?

Classroom Value of Student

Our formal education has been following a technocratic design. However, the andragogic design has different perspective than in teaching technocratic design. The following picture presents comparison between these two models of teaching:

Figure No 2 Teaching Model

Source: Luitel (2009)

Our classroom has more focus on the periphery rather than student whereas the andragogic teaching designs focus on the student. We find that eulogy pedagogy has been functioning in the classroom practices of formal education which is run face to face mode. In addition to the face to face mode, there has been the practice of Open University throughout the world. In Nepal, great deals of student obtain higher degree of education as private ones. However, the so-called regular ones take examination as regular private students where no need to focus on students which is because our classroom prepares students fit for theoretical orientations. In such a case, why not we apply open schooling which fits for all. The only character of face to face school is to nurture student which prepare students physically and socially.

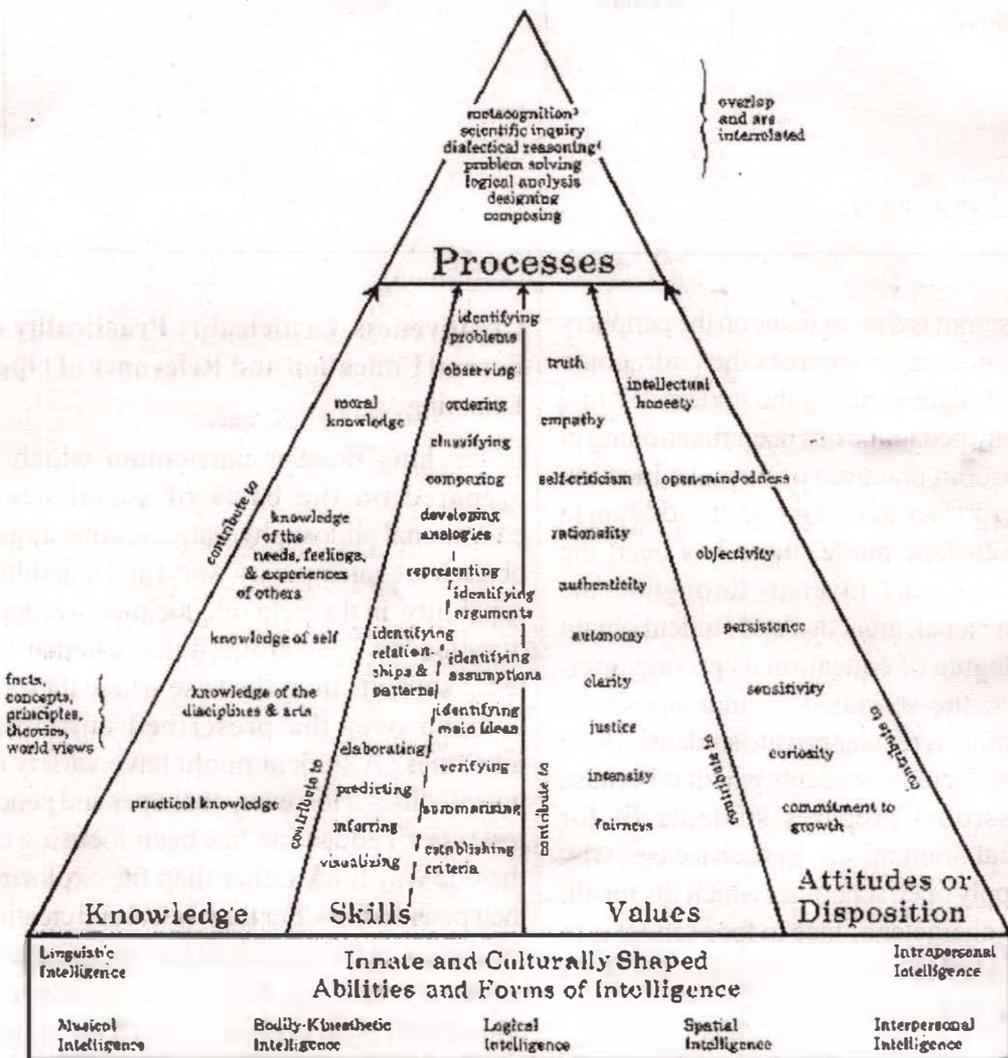
Creativeness, Criticality Practicality of Formal Education and Relevance of Open Learning

In teaching there is curriculum which is prepared on the basis of social need, educational philosophy, national educational objective, contemporary world and individual capability. In the field of education a crucial question has been aroused that whether we teach students from the base where they are or hand over the prescribed curricular outcomes? A student might have variety of potentialities. However, our paper and pencil test type of education has been focusing on the one way track rather than the exploring their potentialities. For this critical and creative thinking can be considered as an important aspect of education. Some of the elements of critical and creative thinking which we can use in our education are as follows:

The questions - whether education is for all or it is only for selected ones? Has the face to face mode of education can only provided education for all? Can the education system refund the opportunity cost invested on face to face mode of education? Is book based

knowledge sufficient in sucking global as well as global flavour? Can our guardian and students fulfil their desire of obtaining clerical job after the achievement of certain level of qualification or education Has it become as a complete tool for the preparation of life for well being in the society? Open schooling is only

Figure 4.1
Critical and Creative Thinking: Some Key Elements

Source: Paul, B., Jensen & Kreklau, (1987)

inevitable alternative in this context in one hand. The societal pedagogy which has hope of money earning rather than enhancement of knowledge, skill and attitude as mentioned above figure need to be changed.

Conclusions

Education as a means of gathering information is now for the preparation of social life so that individual can prepare for social, technological, political and scientific life. Our societal pedagogy of expectation of educating our children inside walls needs to change in the hope of educating them in open and on their one way. People need to see and seek power on skill rather than certificates since knowledge is power and skill is power. Open schooling has access to all, liberal to all and continuous to all. As mentioned by Progler in the reference of redefining education is quotable in this context-the schooled society can only one thing: seek ever more schooling. While this may benefit the bureaucrats, businessmen and politicians that control modern societies, its benefits for the rest of us of dubious at best, and, in Illich's view, downright alienating and even destructive (Illich,2003). So, now

education is open, mindset need to be open which brings open benefit for all and rationalize of the hope of benefit of all.

References

- Luitel, C.P. (2009). Restructuring teacher-student pedagogical relation. An M.Phil thesis submitted to Tribhuvan University
- Gardner, P.S. (2009). *New directions, reading writing and critical thinking*. Cambridge University Press, C/O Cambridge University Press India Private Ltd.
- Paul, B., Jensen & Kreklau, (1987) *Critical Thinking Handbook: 4th ~ 6th Grades*. For a fuller description of questioning and types of questions which encourage critical reflection. Retrieved date 20 July 2009 from <http://www.sasked.gov.sk.ca/docs.policy/c.ek/e14.htm>.
- Illich, I. (2003). *Redefining education why we must disestablish school*. Citizens International, Taylor Road 11600, Penang, Malaysia

371.3505

KAF-d

2066